

AZ ÚJ MAGYARORSZÁG FELÉ.

annak a történelemben időpontok, amikor a felülete-
sebb szemlélő és a gyöngé hitű ember hosszú időre
elbukottnak látja a haladás ügyét, pedig a napi ese-
mények sötét káosza mögött már felkelőben van az
új korszak napja.

Ilyen lehetett a hangulat Magyarországon 1848.
február hava végén „mikor a francia forradalom már
kitört, de híre még nem érkezett meg, a kormánypártnak legfel-
világosultabb elemei is ellenezték ... a jobbágyfelszabadítást
és csak valami megkésett félrendszabállyal óhajtottak port hin-
teni a tömegek szemébe, mi ép oly hatástalan maradt volna,
mint az önkényes örökváltság vagy a birtok- és hivatalképes-
ség általános elvének törvénybe igtatása. Sőt még a február
24-iki forradalom első rémhíre sem ábrándította ki őket. Addig,
míg azt hihették, hogy hatalmukat a rendőrség és a katonaság
szuronyaival továbbra fentarthatják, nemcsak engedni nem akar-
tak, hanem a legkihívóbban szembeszálltak a közvéleménnyel
s hogy szabaduljanak tőle, az országgyűlés berekesztésével
szerettek volna magukon segíteni. A párisi események első
hírére gróf Apponyi György, a kancellár, a kormánypárt esze,
azt írta pozsonyi barátainak, hogy „ily helyzetben engedménye-
ket akarni kicsikarni, politikai bűn volna, de hiábavaló is lenne,

mert erre rá nem állanánk.” Ily gondolkodás mellett magok idézték föl a zivatart, mely végkép összetörte, elsodorta a fennálló politikai rendszert és embereit.”*)

Ma is vészujósló morajjal dübörög az orosz forradalom egyre hatalmasabb árja; minden civilizált államban a szocializmus a legelső politikai tényező lett s vele szövetkezve döntögeti meg a szabadgondolkodó polgárság Róma igáját; az inkvizíció földje is megmozdult s a klerikalizmus és a kapitalizmus kettős rabláncán sínylődő népe megtalálta a maga vezéreit; a konzervatív Angliában egyre ellenállhatatlanabb lesz a nép nyomása a lordok és az egyház ellen; Franciaország ép ezekben a hetekben vívja utolsó diadalmos csatáját a klerikalizmus ellen és a lelki sötétségtől megszabadult népe türelmetlenül várja, hogy a törvényhozás mielőbb hozzákezdjen a nagy szociális alkotásokhoz, melyeknek utolsó és kikerülhetetlen étapeja — mint a szocialista miniszter Viviani, a kormány munkásprogramjának kifejtője hirdeti — a termelési eszközök államosítása; még a porosz junkerizmus uralma is megingott és II. Vilmos egy utolsó és kétségbeesett kísérlettel igyekszik a diadalmos demokráciát feltartóztatni.

Mindenütt alkotó élet, a nagy néptömegek győzelmes előnyomulása, kitartó és eredményes harc nagyobb jólét, nagyobb műveltség, nagyobb politikai szabadság után. A klerikalissá vedlett nacionalizmus végóráit éli és a természettudományi megismerés és a proletariátus gazdasági szervezkedése által megtisztított levegőben napról-napra nő és erősödik az öntudatra jutott népek munkás demokráciája.

Ez alatt itt nálunk az agrár-feudális reakció vidám napokat él. Szövetségeseit, a hiszékeny és szűklátókörű kispolgárságot becsapva a vezényszó-szélmalomharc kókleri lármája közepeit elsikkasztotta az önálló vámterületet és most javában lakmározik a Tisza-korszak megvetett húsosfazékain és egyetlen politikai bölcsesége odairányul, hogy az általános, titkos választó jog helyett „valami megkésett félrendszabállyal hintsen port a tömegek szemébe”. Közben az országgyűlésen szövik bornírt vagy tudatlan terveiket s a kivándorlás borzalmas vérvesztését börtönnel és kuli-importtal akarják gyógyítani az esztelenek! A kötött birtok rémséges kórját paraszthitbizományokkal akarják fokozni s a magyar nemzet egyedüli forradalmi kovászát, a

*) Acsády: *A magyar jobbágyosság története*. 499—500 l.

szervezett munkásságot sztrájk törvénnyel akarják lenyűgözni, amelytől még az okosabb munkaadók is visszarettennek. S miközben — különben lecsendesült és megjuhászodott — hazafias frázisaikkal igyekeznek a polgárságot továbbra is hipnotizálni, kultuszminiszterük kijelenti, hogy a nemzeti kultúra főeszköze nem az iskola, hanem a hadsereg. Ezalatt zsidó bankárait baráti ölelgetése mellett sajtójuk egy része nyílt antiszemitaizmusban utazik, a tudományegyetemen feltűnik a kereszt s minden nap felbukkan egy-egy kompilátor professzoruk, aki „csalhatatlan” szert talált fel a szocializmus elpusztítására . . . ők, kik a mértékrendszer egységeit nem ismerik és a jámbor fiahordót szemérmetlen képnek minősítik . . .

És bár főorgánunk mindezt örömprepsve nézi és a 48 bölcs fejlődésének minősíti a világtól elmaradt junkerek kába utópiáit, s bár ők szentül hiszik, hogy „hatalmukat a rendőrség és a katonaság szuronyaival tovább fentarthatják”: minket ne tévesszen meg a közelség illúziója és vegyük észre, hogy a diadalmas demokrata, szabadgondolkodó és szocialista nyugat-európai élet közepette már alapjaiban megingott ez az agrár-feudális világ s a történelmi erők kis marionettjei, az ő nagy államférfiaik, nem a születendő élet, hanem a halál táncát járják...

Az se csügghessen el, hogy ma hiányzik a parlamentben a Kossuth Lajosék bátorlelkű és nagy látókörű csapata, mely felismerte, hogy Bécs ellen nép nélkül csak operett-forradalmakat lehet csinálni s hogy a köznemesség a főrendiség ellen csak a nép szövetségével, a jobbágyfelszabadítás testvéresítő mámorában vívhatja ki a maga osztályharcát. A mai úri parlament kurucái között nincs senki aki észrevenné, hogy a mai gyarmat-Magyarországból a független Magyarországot csakis a magyar nép millióinak anyagi és erkölcsi erőforrásaiból lehet megteremteni.

Lehet, hogy a történelmi fejlődés vaskényszere az utolsó percben meg fogja teremteni azt a parlamenti minoritást, mely a kikerülhetetlen haladás élére áll. De ha a klerikális és nacionalista frazeológia végleg is tönkretette volna a mai parlament szellemi és erkölcsi erőit: mindez a helyzeten nem változtat, mert — nolens-volens — sohasem voltunk annyira benn a nyugat-európai kultúrfejlődés árában, mint jelenleg. És hiába minden hatalmi őrzőngés: a „lelketlen izgatokat” többé nem lehet elnémítani. Hisz az egész mai rendszer egy óriási, lelketlen izgatás. Ne felejtsük: ami a Jakaboknak harminc év munkájával nem

sikerült, azt a tulipánkormány egy fél év alatt végrehajtotta: félébresztette az osztályöntudatot abban a magyar tanítószágban, mely évtizedeken át hatalmuknak legbiztosabb támasza volt.

A hatalmas és forradalmi mezőgazdasági proletariátus — félelmetes hadsereg, melyhez hasonló, Oroszországot kivéve, nincs Európában! — az öntudatos és kultursóvár ipari munkáság; a fejlődő ipari kapitalizmus, melyet a feudalizmus nem akar a csecsemő-pólyából kiengedni; a szellemi proletárok száz-ezrei: íme, az új Magyarország le nem teperhető, győzedelmes erői.

* * *

Ezek az erők — az egyetemes európai fejlődésre támaszkodva — előbb vagy utóbb ki fogják erőszakolni az általános választójogot. Parlamenti küzdelmek árán egy a feudalizmus nyomása alul felocsúdott 48-as kisebbség — formailag többség is lehet — vezetése alatt, vagy a dinasztia által, miként Ausztriában, a feudalizmusra ráerőszakolva, vagy forradalmi tényekkel kivíva a győztes orosz forradalom utóhullámaként: így vagy amúgy, de a közel jövőben meglesz az általános választójog. És ha meglesz: elérkezett az Új Magyarország megalkotásának ideje.

Talán soha sem nehezedett a fontos és bonyolult feladatok ilyen tömege magyar politikusokra, mint amilyennel az új korszak emberei fognak szemben állani.

Az íróknak, kutatóknak és szociálpolitikusoknak az a kis csapata, mely idáig izoláltan dolgozott eszményeiért, keresve az igazságot és szinte l'art pour l'art hintve a modern haladás eszméit, gúny, rágalom és gyanúsítás s mindössze néhány száz ember rokonszenves megértése által kísérve: ama lehetőség, sőt kötelesség elé fog kerülni, hogy eszméiknek gyakorlati megvalósítására módot és eszközöket jelöljön ki.

És ez a feladat nemcsak tárgyilag lesz a legnehezebbek egyike, hanem ezt a csoportot súlyos lelki dilemmák elé is fogja állítani, olyan dilemma elé, melyet a nagy nyugoti államok politikusai nem ismernek.

Csak természetes, hogy mi, kik a XIX. század végének és a XX. század elejének szociológiáját és szocializmusát tanulmányoztuk: eszmékben egyek vagyunk azokkal, akik a nagy nyugoti demokráciák avant-garde küzdelmeit vezetik. Természetes, hogy figyelmünk, érdeklődésünk és vágyaink első sorban azok felé a társadalmi alakzatok felé irányulnak, melyeket a fejlődés legutolsó ritmusa hozott létre.

Ezzel szemben a közvetlenül megvalósítandó honi feladatok nem a nagy nyugoteurópai demokráciák mai feladatai. Ott egyre aktuálisabbá válik a polgári demokráciából a munkás demokráciába való átmenet problémája: nálunk első sorban ezt a polgári demokráciát kell létrehozni. Tehát oly valami eljöveteleért kell majd küzdenünk, melynek átmeneti jellegéről meg vagyunk győződve, valamiért, aminek szellemi és gazdasági gyarulásait, már a nyugoti tapasztalatokból jól ismerjük. Mégis modern szocializmus, modern gyáripár kapitalizmus és az ezen alapuló polgári demokrácia nélkül el sem képzelhető. És ezen a ponton jutunk megoldhatatlan ellentétbe az agrár-feudalizmussal és valószínű szövetségekbe az ipari tőkével, jóllehet meggyőződésekben és érzelmekben csaknem egyformán távol állunk az egyik-től, mint a másiktól.

Ha pedig valaki ezzel szemben azt vitatná, hogy a polgári Magyarország kiépítésének munkája a szocialista-párt erejével és keretén belül is megvalósítható, úgy azt válaszolhatnám, hogy ennek a fejlődésnek kétségtelenül egyik legerősebb mozgató ereje lesz ugyan a szociáldemokrácia, de ép a szocializmus érdekében arra kell törekednünk, hogy ez a párt ne veszítse el proletár és szocialista jellegét és ne váljon a polgári radikalizmus szélsőbal szárnyává. Azok előtt, akik mélyen sajnálják, hogy a viszonyok kényszere máris a *Népszavát* igen közel hozta a radikális burzsoa ideológiához, hogy az általános választójogért való küzdelem már is túlságosan abszorbeálja a munkások energiáit a parlamenti politika irányában: azok előtt nem kell bővebben fejtegetnem ennek a meggondolásnak indokait.

Vagyis úgy a *Bewegung*, mint az *Endziel* szempontjából egyaránt szükséges és fontos, hogy a radikális haladás hívei differenciálódjanak: egy radikális polgári pártra, mely a polgári Magyarország eljöveteleért küzd és megvalósítja azokat a reformokat, melyek az adott hatalmi viszonyok mellett keresztülvihetők és egy intranzigens, forradalmi munkáspártra, mely a munkásosztály legsajátosabb szükségleteit érvényesíti s szélső propagandájával lehetővé teszi, hogy a polgári radikalizmus lerombolhassa a demokrata haladás akadályait.

* * *

Milyen lesz ez az új radikális párt?

Az bizonyos, hogy nem lesz sem 48-as, sem 67-es, mivel első és főfeladata lesz annak a közjogi ideológiának a kiküszö-

bölése, melyet kurucok és labancok egyaránt önző osztályérdekeik takargatására használtak fel.

De gyöngé és meddő marad minden oly törekvés, mely nem tud a múlt történelmi erőibe beilleszkedni és amely a jelen bajainak orvoslása mellett nem képes egy nagy és ragyogó *Endziel*-lal állandó és önfeláldozó erő kifejtésekre hevíteni az embereket . . . így fog szólni az ellenvetés.

Én ezt az ellenvetést mélynek és helytállóknak ítélem. Csakugyan a történelem azt mutatja, hogy minden nagy emberi mozgalom — bármennyire gyomorkérdésnek mutatta is ki végső elemzésében a történelmi materializmus — csak az ideologikus erők tetemes megfeszítésével tudott érvényesülni, egy a napi bajok orvoslásán túlmenő ragyogó és integrális végcél kitűzése által.

Magyarország történelmének legújabb szakában ez a végcél a független Magyarország eszménye volt. A függetlenségi gondolat ereje volt az egyedüli — leszámítva a szocialista gondolatot a maga körében — mely nagyobb és önzetlenebb küzdelmekre lendületet és kitartást adott. A magyar parasztságot, kispolgárságot és lateiner osztályt ezzel a gondolattal mozgósíthatta az egyre feudálisabbá és klerikálisabbá lett 48-as párt a szabadelvűpárt letörésére. Ez a gondolat tette legyőzhetlenné a nemesi ellenállást még az általános választójoggal szemben is, mert a mélyebben bírálni nem tudó tömeg előtt, mint a függetlenségi eszme védelmezője jelentkezett Ausztriával szemben. Ez a gondolat mentette meg az egyházpolitika mármár sülyedő hajóját, mikor Kossuth Lajos azt a függetlenségi gondolat integrális részeként állította oda. S végül ez a gondolat buktatta meg a vármegyei közigazgatás tervezett államosítását, mivel abban az osztrák befolyás újabb térhódítását látta — véleményem szerint egész helyesen — a közvélemény.

Az új radikális párt milyen viszonyban lesz a magyar közéletnek ezzel az uralkodó gondolatával?

Sajnos, hogy ép a magyar társadalom legelőrehaladottabb rétege előtt ezt a gondolatot annyira kompromittálta az agrárfeudális-klerikális reakció, hogy ép itt fog leghevesebb ellenállásra találni az a felfogás, mely az új radikális párt egyik főfeladatának ezen eszme in *integrum restitutio*-ját tekinti. Pedig a dolog valójában úgy áll, hogy a mai függetlenségi eszme valószínűs torzképe annak, ami eredetileg volt.

Eredetileg a függetlenségi eszme azt jelentette nálunk, amit általában mindenütt a világon jelentett: az elnyomott, kizsákmá-

nyolt gyarmatország felszabadulási törekvését az elnyomó, kizsákmányoló állam alól. Természetesen az első sorban a középosztály érdeke, mert az arisztokráciát a kizsákmányoló állam mindig lekenyerezi, míg a nép nagy tömegére meglehetősen közömbös, hogy ki uralkodik felette. Az osztálydinamika ilyen helyzete természetesen kényszeríti a középosztályt arra, hogy az elnyomó állammal és az arisztokráciával szemben a demokrata haladás ügyének élére álljon. A világ minden függetlenségi harca egyszerűsége mint a demokrata törekvések melegágya jelentkezik, mely az osztályellentéteket legalább ideig-óráig nivellálja. Az északamerikai, az olasz, a svájci, a norvég függetlenségi küzdelem eminenter demokrata jellege nem lehet más, úgy annyira, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség jegyében születik meg mindenütt az új független állam. És ez természetes is. A függetlenségi harc annyira megköveteli az anyagi és erkölcsi erőknél a végsőkig való megfeszítését, hogy a tulajdonképpen érdekelt osztálynak a társadalom túlnyomó többségének áldozatkészségére kell számítania.

A 48-as függetlenségi küzdelem újabb bizonyítéka ennek a törvényszerűségnek. Ami kevés demokrata és szabadgondolkodó lendület a mai magyar közéletben még van (és ami nem szocialista eredetű), az a 48 hagyományaiból táplálkozik.

Kossuth és reformátor társai tisztán látták ezt. Egy részük okos számításból, a másik ideális lendületből átlátta, hogy a magyar középnemesség csak úgy boldogulhat, ha az „alkotmány sáncaiba beviszi az egész népet”. Kossuth maga nyíltan hirdette, hogy „míg a feudalizmus maradványaiból, a boldogtalan úrbéri viszonyokból, ki nem bontakoznak, érdekegyesítésről szó sem lehet. Itt van a közös bizalmatlanságnak, a nép gyűlölködésének kiapadhatatlan forrása”. Vagy : „ . . . A népet, a nép földét szabaddá kell tenni az egész országban egyszerre . . . különben a nemesség kezére kerül s e kor egyszerűsége a magyar nemzet és a magyar nemzetiség halálnapja lesz.” . . . Hasonló szellem sűrűn nyilatkozott meg az 1847/8. országgyűlés alsó tábláján a jobbagység tárgyalásakor.

S bár a 48-as nagy idők nemesi osztályharcjellege erősen kidomborodó: úgy másrészt kétségtelen, hogy a nyugateurópai demokrata jelszavak soha nem érvényesültek nálunk ekkora terjedelemben és intenzitásban, mint ezekben az időkben: jobbagyfelszabadítás, közteherviselés, általános hivatalképesség, népképviselés, törvényelőtti egyenlőség vezet be a függetlenségi

harcot. És elég ezen idők írásait és beszédeit olvasni, valamint a 60-as évek ideológiáját, melynek a 48-cal való belső egysége nyilvánvaló és összehasonlíthatni ezt az eszmekört a mai hivatalos magyar tudomány és politika álláspontjával, hogy kellőképp átlássa az ember azt a rettenetes szakadást, mely a két világ között fennáll.

Viszont a másik oldalon Acsády részletekbe menő kutatásai kétségtelenné tették annak a nézetnek helyességét, mely a függetlenségi küzdelem nagy lendületét, áldozatkészségét, hevét és kitartását ép annak a demokrata márnak, a liberalizmus eszméiben való ama összeforradásnak tulajdonítja, mely az ország népét felszabadította és amely — a gyakorlati végrehajtás csalatkozásai által még nem érintve — egy egészen új, boldog és szabad kornak eljövételét érezte.

A függetlenségi gondolat ereje, a Kossuth Lajos nevének nimbusza a magyar nép lelkében túlnyomó részében nem az Ausztria elleni harc, hanem a jobbágyfelszabadító demokrácia első ujjongó reményeinek emléke. S minthogy Ausztria tényleg e nagy átalakulás egyik legnagyobb akadályja volt s az ellene való harc — legalább a nagy néptömegek lelkében — mint a nép jogaiért való harc jelentkezett: mi sem természetesebb, mint az, hogy a 48. és 49. éveknek heroikus harca, óriási anyagi, erkölcsi és véráldozata végleg összeforrasztotta a népjogok eszméit a függetlenségi gondolattal. A 48-as párt tényleg a szegény, kis emberek pártja lett és leghamarabb vette fel magába a szegény néptömegek összes aspirációit.

Egyike volna a legérdekesebb tanulmányoknak azt kimutatni, hogy ebbe az intranzigens és demagóg jellegű pártba hogyan költözött bele az agrár-feudalizmus és a klerikalizmus szelleme és miként vált a függetlenségi eszme mindinkább reakciós törekvések bitorolt cégérévé.

Az bizonyos, hogy a 48-as párt vezéreinek sikerült a nép egész nyomorgó elégedetlenségét és elkeseredettségét Ausztria ellen irányítani, amely lélektani folyamat nem lep meg senkit, aki ismeri ugyanezt a taktikát az antiszemita törekvések, vagy a nemzetiségek elleni gyűlölet szítására. A kisipar pusztulása az osztrák gyáripar versenye miatt bizonyára hathatós mértékben erősítette ezt a folyamatot. Emellett a 48-as párt, mint tulajdonképpen az egyetlen komoly ellenzéki párt, mely az összes elégedetlen elemeknek és politikai kalandoroknak gyűlőhelyévé vált, a „szabadelvű” párt korrump választási rendszerének pártkasszáival és szolgabíráival szemben a mandátumokért való tülekedésnél

egyedüli ellenszerül a legféktelenebb demagógiát használhatta, mely az urak elleni nyílt izgatásig és földosztási ígéretekig fokozódott s minden az átkos Ausztria cégére alatt.

Csoda-e, hogy a szegény, műveletlen nép elhitte sok évtized hazug és véresszájú propagandájának, hogy minden bajának forrása az átkos Ausztria?

Ezzel a zavaros, gyűlölködő, bizonytalan és lelkiismeretlen ideológiával fogja szemben találni magát minden akciójában az új radikális párt. És a lelkeknek ezt a szomorú káoszát még növelni fogják ellenségeink rágalmai, akik a becsületes népbárát politikát azzal fogják majd diszkreditálni akarni, hogy mint darabontpolitikát, mint a bécsi burg cselvetését állítják oda a nép elé, amely taktika annál veszedelmesebb, minthogy az utolsó kibontakozási kísérletnek tényleg ez a jellege volt.

Ilyen körülmények között az új radikális pártnak az lesz a kötelessége — nehéz, súlyos, de a legnagyobb erőmegfeszítésre méltó kötelesség! — hogy a tudománytalan, demagóg, agrár-feudális függetlenségi gondolatot visszavezesse valódi forrásaihoz s egyben a modern tudomány szellemében megjelölje annak eszközeit és útját a jelenben.

A történelmi materializmus kipróbált módszere most sem fog bennünket cserbenhagyni, hanem ezekre az eredményekre fog vezetni:

Minden gyarmatorszámban — ha némileg megerősödik — szükségkép kihajt a függetlenségi gondolat, mint ama szervezeti hajlandóságok visszaverődése az emberek öntudatában, melyek az ország összes erőit önálló, a gyarmatosító ország kizsákmányolásától független, gazdasági tömörülésre serkentik. Magyarország mezőgazdasági gyarmata Ausztriának és így a fejlődő ipari étellel egyre erősbödni fog a függetlenségi gondolat. Ezt a gondolatot dőreség volna titkolni vagy rejtegetni, mert szükségkép előálló produktuma a nemzeti életnek. Ellenkezőleg ezt a gondolatot fejleszteni kell, mint minden haladó, modern, szabadgondolkodó és kulturális törekvés természetesen eszmei fókuszát és különösen arra kell törekedni, hogy megtisztítsuk azt ama beteges és perverz mellékképződményektől, melyeket a tudatlanság és az osztályuralom fűztek hozzá. Lássuk be végre a történelmi tanulságok és a történelmi materializmus fényében, hogy Magyarország függetlenségét csak gazdasági és kulturális fejlődésének legteljesebb kifejlesztése biztosíthatja. Vagyis az a becsületes radikális politika, mely gazdag polgári demokráciát teremtve e koldus

agrár-feudális országból, a kultúra és a gazdasági jóllét áldásaiban egybeforrasztja ezen ország minden fiát s így megteremti minden dolgos élet koalícióját, a középkor dologtalan uralma ellen egyrésztől, a gyarmatosító állam elnyomó törekvései ellen másrésztől. A magyar függetlenség kivívásának nincs más módja, de ez a mód biztos és szilárd. Ha a gazdasági és kulturális önállóság megvan, akkor a közjogi és a katonai függetlenség, minden analóg történelmi folyamat egybehangzó tanúsága szerint, biztosan és kimaradhatlanul bekövetkezik . . .

Akik pedig ez ellen azt fogják mondani, hogy ez szent igaz, de a magyar paraszt nem ért a történelmi materializmus-hoz, azoknak azt felelem:

A történelmi materializmus igazságai az élet igazságai s ha az agrár-feudalizmus függetlenségi hazudozásait el lehetett hitetni a magyar néppel — hazudozásait, melyeket vérevel és pénzével fizetett meg — akkor kevesebb fáradtsággal el fogjuk terjeszteni azt az ideológiát, mely igaz és becsületes, mely megfelel a függetlenségi eszme genezisének s melynek áldáshozó eredményeit napról-napra élvezni és tapasztalni fogja az úri huncutságok által becsapott és kizsákmányolt magyar nép!

Aki ebben kételkedik: az egyáltalán a nép életerejében kételkedik és mondjon le minden politikai küzdelemről.

Én meg vagyok róla győződve, hogy a józan magyar nép meg fogja érteni az ilyenféle beszédet:

... Ausztria nyom bennünket, az bizonyos. De első sorban nem hadseregével, hanem gazdaságával nyom. A népet a szegénység és a nyomorúság teszi földönfutóvá, nem pedig a 70 vezényszó. És magyarosítani ingyenes állami népoktatással ezerszer jobban lehet, mint azzal, hogy magyar vezényszóval kínozzák a legénységet német helyett. A népet tehát függetlenné nem a vezényszó, vagy a külső hadi dísz teszi, hanem az anyagi függetlenség. Földet kell adni a népnek és ipart. De ez a nagy földesuraknak nem tetszik, mert az ő érdekük, hogy a hitbizományok rendszere és az igazságtalan adók megmaradjanak, melyek a magyar ipart lehetetlenné teszik. Ellenben a hadsereg mai állapota az uraknak kellemetlen, mert megnehezíti fiaik előmenetelét a tisztai állásokban. Ezért hitetik el veletek, hogy a vezényszó a fontos és a közgazdaság a mellékes. A magyar függetlenséget csak a nép vívhatja ki a maga erejéből. De a magyar nép egyre gyöngül, mert kivándorol a nyomorúság elől, mert állati módra él, mert beteg és tudatlan. Világos tehát, hogy

mindenekelőtt szabaddá és gazdaggá kell tenni a népet. Aki címerrel vagy vezényszóval hozakodik elő, mielőtt nektek becsületes kenyeret és iskolát adna: az politikai szélhámós, aki a ti nyomorúságotokkal gseftel és önző osztályérdekeit istápolja vele. Nézzétek csak meg a közelmúlt nemzeti küzdelmét. Mi lett belőle? Az urak elsikkasztották az önálló vámterületet, mely hatalmas magyar ipart teremtett volna.

Ha rozoga lett a házatok, ha dűledeznek a falai, mit csináltok? Zászlót tűztök ki rá, avagy nemzeti színűre festitek, hogy össze ne omolják?! Úgy-e nem, hanem megerősítitek a falakat, esetleg új fundamentumot ástok neki. A nemzet házával is úgy van: a külső dísz mit sem használ, ha az alapok ingadoznak. A nemzeti lét alapja pedig a nép ereje, gazdasága, műveltsége. E mellett pedig idehaza békesség legyen. Előbb állítsuk helyre a testvéri egyetértést az összes nemzetiségekkel. Az oláh, a tót, a ruthén stb. ép oly szegény és elnyomott, mint ti. Nem ellenségeitek, hanem barátaitok ők. S mindaddig, míg jó egyetértésben nem élünk velük, hiába mennénk Ausztria ellen, mert akkor elül is, hátul is támad bennünket az ellenség . . . stb. stb.

Oly tiszta és világos mindez. Oly igazságokon alapszik, melyek évtizedek óta marcangolják a mi népünket.

Ne féljünk tőle: meg fogja érteni a radikális függetlenségi politikát, pláne ha az becsületesen hadat izen összes ellenségeinek: latifundiumnak, püspököknek, vármegyéknek, prókátoroknak és a nemes urak és zsidó bankárait „közgazdasági tevékenységének”.

És ez ép a radikális politika tulajdonképeni programja.

A radikális párt programjának fel kell ölelnie a gazdasági és kulturális élet egész terét és fel kell használnia a művelt nyugat összes tapasztalatait e kérdések megoldása körül. S nem mint hazug jelszót és ürügyet osztályérdekek leplezésére, hanem mint a radikális haladás komoly tényezőjét figyelembe kell venni történelmi múltunk és mai helyzetünk speciális tényezőit.

Nyilvánvaló, hogy főfeladatunk a gazdasági önállóság megszerzése lesz azon elv alapján, hogy mindenekelőtt a honi termelés elégítse ki azt a honi fogyasztást, melyet minden áron emelni és fokozni kell. Ez a küzdelem esetleg az önálló vámterület jegyében fog lefolyni, ha az európai viszonyok a védő-

vámos politikát a jövőben is lehetővé teszik. De mindenesetre véget fog kellenni vetni a pénzintézeteinkben annyira elharapózott uzsoraüzleteknek s bele kell kényszeríteni a tőkét a szolid és produktív befektetésekbe.

Az ipar megteremtésének és a fogyasztás emelésének főfőproblémája a latifundiumok elleni küzdelem lesz, mely a nagybirtokot felosztva egy messze kiterjedő s valóban a nép érdekét szolgáló termelési, fogyasztó és értékesítő szövetkezeti hálózattal megteremti az intenzíven gazdálkodó kisbirtok rendszerét. Természetesen e célból véget kell vetni a parcellázási uzsorának s nemcsak olcsó földet kell adni a parasztnak, hanem az állami és községi szervek messzemenő bevonásával a modern szövetkezés minden erőforrásaival támogatni kell a népet úgy a termelésben, mint az értékesítésben.

Ez viszont csak akkor lesz lehetséges, ha a mai vármegyei nemesi önkormányzat a legszélesebb alapokon nyugvó népies önkormányzattá lesz a municipálszocializmus termékeny kezdeményezéseinek céltudatos felkarolásával.

Mindezek a feladatok elkerülhetetlenné fogják tenni a nép szellemi felemelését és a vallás-erkölcsi butítás és a véres történetírás helyét el kell foglalniok a gazdasági és technológiai ismereteknek, a természettudományoknak és a humánus kultúr-történeletnek, mely nem a vérengzések, hanem a termékeny, alkotó munka és az emberszerető béke etikáját hirdeti.

Ezen grandiózus közoktatásügyi reform kellő fedezetre fog találni az egyházi birtokok szekularizációjában s a mai rendszernek az egyházakat és az improduktív osztályokat szolgáló kiadásában, valamint adóügyünk reformjában egy bátor és becsületes progresszív adó alapján.

Mindennek természetes következménye lesz az egészségügyi szolgálat államosítása az egész vonalon és a saját érdekei tudatára ébredt nép a jól honorált orvosokban nemcsak testi, de lelki vezérekre is fog találni.

A polgári radikalizmus attól sem fog visszarettenni, hogy az igazságszolgáltatás államosítását követelje s már a jelenben a szegények hathatós ingyenes jogvédelmét keresztülvigye.

A polgári radikalizmus a munkásosztályban nagy törekvései megvalósításának leghatalmasabb szövetségesét látván, csak természetes, hogy teljes erejével fel fogja karolni a munkásvédelmi intézményeket, különösen a munkásbiztosítás minden fajtát.

Nem feledve pedig el, hogy minden társadalmi haladás az eszmék szabad terjesztésének lehetőségétől függ, biztosítani fogja a teljes gondolat-, sajtó-, gyülekezési, egyesülési, izgatási és sztrájk szabadságot, ameddig az erőszakos, terrorisztikus eszközök alkalmazásához nem nyúl.

Úgy a radikalizmus, mint a függetlenségi gondolat belső lényege magával hozza, hogy az új párt gyökeresen szakítani fog minden erőszakos magyarosítással, minthogy jól tudja, hogy a pandúrral, megvesztegetéssel és önkénnyel üzött magyarosítás nem a magyar nép, hanem az osztályuralom érdeke s hogy az egybeolvasztásnak csak egyetlen eredményes politikája van — mint ahogy ezt a nemzetiségi törvény tisztán látó és nemes szívű megalkotói felismerték — és ez a közös érdekekben való egyesítés politikája a jólét, a kultúra és az igazságosság alapján. Ismerve a vármegyei basák magyarosító politikáját és annak eredményeit, melyek a nullával egyértékűek és tudva azt, hogy az Egyesült Államok szabad és kultúragazdag levegője minden pandúr, szolgabíró, megvesztegetés és kényszerhymnuszénekeltetés nélkül rövid pár év alatt elangolosítja a mi szegény, éhező tótjainkat: a radikális pártnak egyik főfeladata lesz, hogy nemzetiségi politikáját nem az agrár-feudális junkerek, hanem a Deákok és az Eötvösök bölcs szellemében vezesse.

Közjogi téren — ép a függetlenségi gondolat érdekében — arra fog törekedni, hogy minden közjogi és nacionalista izgatást lehetetlenné tegyen a nép reális érdekeinek állandó hirdetésével, ha kell forradalmi érvényesítésével. S hogy minden aulikus és Bécsbe sandító lakájtörekvéstől való tökéletes izoláltságát dokumentálja, de meg hogy növelje a függetlenségi gondolat erejét: minden apró-cseprő katonai és közjogi furfangossággal szemben a modern néphadsereg (milícia) eszméjének fog propagandát csinálni azon meggyőződéstől áthatva, hogy az igazi alkotmánynak csak egyetlen igazi védbástya van és ez: az egész, felfegyverezett, érdekeit jól felfogó nép.

Amily megvalósíthatatlan ez az eszme a jelenben: ép oly óriási nevelő és propagandisztikus erővel bír a jövőre nézve.

* * *

A 67-es politika végleg diszkreditálva van és a „nyeregbe jutott” 48 csődöt mondott. Mert vagy lakmározó opportunizmussá alakult át, vagy tehetetlenül dühöngő közjogi frazeológiává.

Az utolsó igazi 48-as, a függetlenségi párt volt alelnöke Mocsáry Lajos tisztán látja ezt: ő, aki érdeme szerint ítéli meg pártját és a koalíciót, aki régi híve az általános, titkos választójognak, a szekularizációnak, az antimilitarizmusnak és a nemzetiségek egyenjogóságának.

Természetesen vén bolondnak nevezik a hazafiak, pedig ő az egyedüli, aki a régi, tiszta 48-at képviseli.

És Mocsáry Lajos, aki megvetette mindig az egész „vezényszópolitikát”, nem tudna jobb tanácsot adni, mint azt, hogy ki kell küzdeni az egész perszonális uniót a végletekig menő passzív rezisztencia fegyvereivel. Csak jöjjenek az osztrák ármádiák és tiporjanak le. Uralmuk tartós nem lehet a XX. század elején, a demokrácia és az antimilitarizmus idején.

Mocsáry Lajos téved. A XX. század elején ép úgy a hatalmi erők uralkodnak, mint bármely más történelmi korszakban. És a Habsburg-ház ellen és Ausztria ellen ma megindított ú a végletekig vitt közjogi harcnak csak ugyanaz az eredménye lehetne, mint 1849-ben. Miért? Mert a militarizmus még sokkal erősebb lett és Magyarországon nincs demokrácia és antimilitarizmus.

A függetlenségi eszme jövője tehát e két erő fejlődésétől függ.

A radikális párt programja a magyar függetlenségi gondolatnak egyedüli elképzelhető útja.

* * *

Mélyen érzem ezeknek a fejtegetéseknek hiányait és részletszerűségeit és nem is tenném azokat közzé, ha végleges megoldási tervről és nem arról volna szó, hogy a magyar radikálisok kicsiny csapatának figyelmét felhívjam ezekre az égető kérdésekre.

E mellett az a meggyőződésem, hogy az új párt programja csak kollektív munka lehet. Együttesen kell tudományosan feldolgoznunk azokat a kérdéseket, melyek a radikális politika sarkkövei lesznek.

Ma a reakció fénykorában úgy is ki van zárva minden tényleges beavatkozás a politikai munkába.

Használjuk tehát fel ezt az időt arra, hogy elméletileg tisztába jussunk feladatunkkal és ezzel megoldásának módozataival.

Remélem, hogy a Huszadik Század munkatársai mindannyian kiveszik részüket szemlénk hasábjain ebből a szép és termékeny munkából.

Úgy képzem, hogy ki-ki a programm azt a részét dolgozná ki, mely tanulmányainál vagy érdeklődésénél fogva hozzá legközelebb esik. Pl. ilyenféleképen: A magyar radikalizmus feladatai a nemzetiségi kérdés terén, a közoktatás terén, a hadügy terén stb. stb.

Ezekből az essaykból kialakulhatna a radikális párt teljes eszmei tartalma, melyet aztán szélesebb körök figyelmébe ajánlhatnánk.

A Huszadik Század természetesen oly eltérő álláspontok kifejtését is lehetővé fogja tenni, melyek a radikalizmus közös alapján állanak. (Pl. a vármegye kérdésében érdekes csatákat vívhatnak az önkormányzati eszme és az állami közigazgatás hívei.)

Termékeny munka lesz ez, melynek szükségességét minden gondolkodó ember erezi. Hogy ha majd itt lesz a dagály és ki lehet bontani a vitorlákat: a hajónk pontos iránytű nélkül ne maradjon!

És ki ne érezné, hogy ez a dagály közeledik, hogy meginoztak a régi rendszer alapjai és megszületni készül egy új világ.

A régi rendszer . . .

Hatalmas, szimbolikus erővel szintetizálta egy ismeretlen művész.

A *Studio* ez év márciusi számában lapozva, egy szobormű ragadta meg a figyelmemet. Szegény, csontig-bőrig lesóványodott angyalkát ábrázolt, mely szinte halálos erőfeszítéssel s fájdalmas kínnal akarna felrepülni. De nem tud, mert elaszott testét a földhöz köti két középkori alak: egy szent fejedelem és egy szent apáca. Megdöbbenve néztem ezt a hatalmas alkotást és megdöbbenésem még fokozódott, mikor a kép alatt ezt az aláírást találtam: *The Spirit of Modern Hungary Modelled by C. R. Ashbee and Alex Miller.*

Talán honfitársunk lehet az egyik, azok közül való, kiket száműzött a két középkori hatalom. Az agrár-feudalizmus és a valláserkölcsei nevelés . . .

A magyar radikalizmus feladata, hogy elmesse a szegény angyalka kötelékeit.

Mert bizony így végleg éhen hal.

Jászi Oszkár.

ELMÉLKEDÉSEK A REPÜLŐGÉP KÖRÜL.

Az ikaroszi mítosz 1906-ban elvesztette bátortalanító hatását. A repülőgép ma már nem álmkép többé, de reális valóság. Itt ezúttal nem kormányozható, gázzal vagy hidrogénnel töltött léghajóról van szó, amely eddig is szép eredményt mutatott fel, de mely sohasem fogja a föld felszínén elérhető sebességet túlszárnyalhatni, hanem egy számtalanszor értékesebb dologról, a madárrepüléshez hasonló motoros repülőgépről.

1906. év tavaszán ilyen géppel 2—3 méternyire repült Santos Dumont.

1906. év október 20-án sík földről felrepülve már 60 méternyi utat tett meg, 3 méternyi magasságban repülve el a bámuló sokaság feje felett.

1906. év november hó 12-én 220 méternyi utat tett meg a levegőben, 6 méternyi magasságban; a szándékos kanyarodás első jól sikerült kísérletével komplikálva még röptét.

1907 január 20-án -----
ennek a legutóbbi dátumnak kitöltését már az olvasó képzeletére bizzuk. A jövő képét a múlt vetíti előre s ezen száraz kronológiai kísérlet-sorozat olvasása talán megélné ama kimerült bizalmú urakat is, akik nem hisznek az új igazában általában és a repülő gépében különösen, főleg azért nem, mert annak sikere csak lassan és fokozatosan jelentkezik.

Aminek lehetőségében előítélet nélküli és tudománya eredményeit használni tudó mérnökember évek óta egy pillanatig sem kételkedett, a dinamikai repülés ma már bevégzett tény.

Az ég azúrját még a naivabb lelkek sem fogják többé anygakkal benépesíteni, mert hiszen mindennap valami potrohos burzsoát látnak majd leszállani onnan.

De miért marad hát oly fagyosnak kedves, vagy tán épen ellenzenves olvasóm! Hát ez a nagy dolog nem érdemelne egy kis lázt, egy kis vérbőséget gondolatműhelyében?

Milyen furcsa is ez a világ! Kezében tartja a rendkívüli közlekedési eszközt, mely oly sokféleképpen fogja módosítani életét és melynek lehetőségét eddig oly sokan kétségbe vonták és még csak figyelmére sem méltatja.

Szegény állítólagos kultúrnépek, mégis csak barbárok vagytok!

Vajjon a repülőgéppel szemben nem úgy viselkedtek-e, mint valami primitív vadember a földműveléssel szemben? Az ilyen vadember szánalommal nézné a birtokát munkáló parasztot, aki oly értelmetlen, hóbortos barázdákat szánt a kopár földbe, ahelyett, hogy vadat üldözne, ami már észszerű dolog, mert hiszen közvetlenül hozza meg a táplálékot. A barbár nem megy bele hosszadalmasabb, közvettebb kombinációba! És miért nem? Mert időközben éhenhalna. A vadember elítéli a parasztot, mert nem ma eszi meg mai munkájának gyümölcsét; mi meg szánalommal nézzük a levegő hőseit, mert nem lehet ma még profitot húzni gépeikből.

De fogtok még édesen is mosolyogni kedves burzsoák és forradalmi módon fog megváltozni véleményetek a repülőgépről, ha nem-sokára felkelti irigységteket az a vagyon, melyet össze fog harácsolni a levegőnek első iparkalóza.

De mielőtt folytatólagosan sopánkodnánk korunk szegénysége és az ebből következő rövidlátása felett, vessünk egy pillantást Santos kísérleteire.

Valószínűleg akad olyan olvasónk is, aki még nem tudja, hogy ezen év november hava óta a repülőgép nem ígéret többé, de kézzelfogható valóság. Lássuk csak, hogy mit is lehet csinálni néhány év alatt ezzel az új és rendkívüli szerszámmal. A repülőgép technikai jövőjét eddig szinte korlátlanul csapongó fantáziával írták meg. E képek a jövő megbízható megrajzolásának egyáltalában nem voltak tekinthetők. Santos Dumont eredményei után nekünk, a technika céhbeli tagjainak ezúttal könnyű és biztos a dolgunk. Csak el kell kerülni a tudományukat alkalmazni nem merő félnépek és a tudománytalanság csapongó fantasztáinak félszedségeit.

Santos Dumont mai gépe egy személy számára való repülőgép. Haladási sebessége körülbelül 40 km. óránként, előállítási ára pedig 40 ezer korona körül lehet.

A követelődző technikai átlagember Santos Dumont repülőgépét kilátástalan alkotmánynak mondaná, oly számos ezen első megvalósult gépmadárnak a fogyatékosága.

Így, hogy egyebet ne mondjunk, csak szabad, sík mezőn tud felszállani, kerekeken való hosszabb nekifutás után. Emellett vezetése szinte végtelen ügyességet kíván, annyira, hogy nem sokkal könnyebb a repülést megtanulni Santos gépén, mint a monociklizést egy keréken. Egyetlenegy keréken „kerékpározó” artistát már mindenki látott. Ezen artisták rendkívül ügyesek, mert hiszen úgy jobbra-balra, mint előre-hátra dülhetnek el minden pillanatban. Szakasztott olyan Santos barátunk helyzete repülés közben. Mondhatjuk, hogy ma már nemcsak a madarak, vagy hogy zoológiailag közelebb jussunk az emberhez, nem csak a denevérek idegrendszere van kiképezve a levegőbeli kényes egyensúly fentartására, hanem az emberek közül az egy Santos Dumont-é is.

De még ezekkel sem fejeztük be a nehézségek felsorolását, mert ha körülményes is a felszállás Santos gépével, ha ennél is nehezebb legyőzni az önkénytelen légbukfenc folyton settenkedő veszélyét, úgy tán legnehezebb a leszállást úgy berendezni, hogy egyrészt csontunk, másrészt annál sokkal, de sokkal kényesebb gépünk darabokra ne törjön! Ezen legutóbbi körülmény magyarázza meg, hogy miért telik el annyi idő Santos Dumont egyes felszállásai között!

E nehézségek bizonyára nem győzhetők le néhány nap alatt, de mégis teljesen kilátástalan azon urak álláspontja, kik kéjjel gondolnak ezen hiányokra, mint olyanokra, melyek szerintük a repülés gyakorlati használatbavételét megakadályozva, igazat fognak adni ösztönszerű irtózatuknak és lenézésüknek az újjal szemben. Nem is szándékunk meggyőzni ezen még eléggé képviselt emberfajtát! Ezt nálunk jobban fogja elvégezni azon tények bekövetkezése, melyek előtt most állunk.

Nem való ide az sem, hogy olvasóinknak ezen tények fejlődésének mikéntjét pontról-pontra bemutassuk. Hosszú számítások és türelmes vizsgálódások folyamán elképzelt szerkezetek légiójának felvonultatása még magunknak is unalmas volna. Az sem való ide, hogy több-kevesebb szerencsével megpróbálnók kifesteni, milyen is lehetne a repülőgép 50 év múlva, egyszerűen csak azt írjuk ide, hogy 4—5 év múlva előreláthatólag mily fejlődési fokon fog állani a repülőgép. Ily szerény határokba szorítva a jövőbe látást, teljes biztonsággal mondhatjuk előre ezen legközelebbi fejlődés eredményét, mint a hogy az automobil mai fejlettségét és képességeit teljes pontossággal látta előre már tíz év előtt minden előítélet nélküli szakember.

Négy-öt év múlva az egy-két személyre szóló repülőgép lesz divatban. Egyesek több személyű, nagyobb repülőgépek szerkesztésével bajlódnak majd, minden siker nélkül. Már a két személyre szóló repülőgép is óriási haladás lesz az egy személyessel szemben. Ez lesz ugyanis az első, amely több lesz kizárólagos sportszerszámmá! Az első, mely

már képviseli a munkafelosztásnak annyira termékeny elvét. A levegőbe beletanult, alaposan kiképzett chauffeur-re bízhatja magát ekkor már az is, kinek ezen rendkívüli ügyességet elsajátítani módjában nem volt.

A pusztán egy személyre való repülőgép már három-négy év múlva is el lesz terjedve néhány példányban, legmodernebb sporteszköz gyanánt. Négy-öt év múlva a repülőgép már körülbelül 300 km.-nyi utat fog egyfolytában megtehetni másfél óránál alig valamivel hosszabb idő alatt! Ilyen vagy hasonló távolság befutása után elég, ha benzinkészletének kiegészítése céljából Anteusként egy pillanatra érinti a földet, hogy azután újra további 300—400 kilométert repülhessen át. A gyakorlati használhatóságot a budapesti üzletember úgy fogja fel legjobban, ha elgondolja, hogy néhány év múlva csak egy órányira lesz Bécs Budapesttől és hogy másfél évtized után már 40 perc elég lesz ezen helyváltozásra! Mily kellemes konstelláció lesz ez a bécsi udvar körül lebzselő hazafias miniszterek számára! Előre mondhatjuk azt is, hogy a repülőgép üzemköltsége távolról sem lesz olyan jelentékeny, hogy ezen közlekedési eszközt csak a milliomosok használhatnák: De a kispolgárok étvágya ép oly kielégítetlen fog maradni, mint az automobil után, mely bizony számukra eddig csak afféle kiállítási tárgy volt s az is marad még sokáig. Csakugyan a 2000 koronás repülőgépet nemcsak 1910-re nem helyezzük kilátásba, de belátható időn belül egyáltalában nem látjuk az efféle árajánlat lehetőségét. Hanem azért az is téved, aki a használható repülőgép előállítási árát a mai automobilhoz szemben óriásinak gondolná.

1910-ben tisztán fogja látni a szakember, hogy az említett képeségű repülőgépet 20.000 koronáért lehetne elvben előállítani, bár akkoriban még 60.000 korona körül lesz az ára! Ellenben az üzemköltség csakugyan csekély lesz, amennyiben mindössze 40—50 koronányi üzemanyagot fog fogyasztani a gép Bécsig. Ez két személyre elosztva épenséggel nem valami borzasztó összeg. Nagy előnye a repülőgépnek az is, hogy a pneumatikához hasonló költséges és folytonos megújításra szoruló alkatrésze nem lesz. Gépezetének élettartama sem lesz abnormálisán rövid, úgy hogy a repülési költség nagyjában a mai automobilhoz lesz hasonlítható. Emellett azonban a közlekedési sebessége körülbelül ötszörös, veszélyessége pedig semmiképen sem lesz nagyobb a mai nagysebességű automobilokénál. Higgadt szemmel így látva a legközelebbi jövőt, felismerjük, hogy mily nagy dolgot tett Santos Dumont, amikor ezen — most már szinte automatikusan lepergő — fejlődést megindította. Santos Dumont kísérleteinek nagy hordereje abban áll, hogy előreláthatólag több pénz fog ezután a repülőgép ügye

számára rendelkezésre állani, mint eddig. Mert tudni kell, hogy a repülőgép manapság legkevésbé sem mérnöki, vagy gépipari probléma! Létrejöttéhez az szükséges, hogy a fölös mennyiségben rendelkezésre álló tudás valamiképpen rendelkezési jogot vagy erőt nyerjen az emberiség anyagtermelőinek és gépmunkásainak egy igen csekély részére s aránylag igen rövid időre; a gép kivitelének céljából.

A termelők feletti rendelkezési jog általában az emberiség vezető elméit illetné meg elvben, és valamilyen út-mód mindig kell arra, hogy az emberiség, vagy az azt képező, egyes nemzetek munkája szerveztesse. Elég esztelen és barbár módot talált erre a mai emberiség, amennyiben a munkaszervezési jogot mindazoknak megadta, akik pénz birtokában vannak, úgy hogy minden készpénz, vagy készpénzérték felett rendelkező ember tulajdonképpen munkaigazgatónak és termelési irányítónak van kinevezve az emberiség részéről. Ez a megállapodás gyakran a legörültebb esztelenségekbe sodorja az emberiséget, és még rendkívül kedvező körülmények között is szinte végtelen távol áll a józan ész legprimitívebb követelményeitől. De elvégre is a mai eredményeket egyelőre mégis csak a mai társadalom mai erői hozhatják létre, bármilyen öntudatlanok, esetlenek és tudománytalanok is legyenek még azok. Az első faktor tehát a pénz. A második, a tudás, tehetség, szinte lényegtelen. Hiszen okos, tanult ember oly sok van a világon! Sokkal több, mint ezt az okos emberek hiszik. Persze, ha a pénz történetesen valamely fantasztával, vagy olyannal találkozik, ki az emberiség évszázados technikai tapogatódzásának eredményét, az előttünk élt generációk technikai örökét teljesen át nem vette, akkor semmi hasznos sem lehet e házasságból. A repülőgép nem oly gyöngyám, melyet a vak tyúk is meglelhetne! Nem ötletekre és „találmányokra” van itt szükség, de tudományos alapon álló és fáradságos kísérletezésre. A repülőgép a mai technikának raffinált gyümölcse és csak a mai technikai tudás és ipari haladás színvonalán álló emberek csinálhatják meg. De hát hiszen ilyen ember van Európában legalább is 10.000 darab!

Igaz, hogy a tudás és a pénz egyesülésének sem egészen biztos a jó eredménye. Egy kiválasztási fok még hátra van; mert hát a tudás bár szükséges, mégsem teljesen elég! Sok embert úgy megköt a tudása, hogy mozogni is alig tud tőle! Mászt meg úgy megindít, hogy egyszerre nagyon is sokat akar megcsinálni, úgy hogy semmivel sem készül el. Ez a két hiba azután a megbízható tudású emberek közül alkalmatlanná tesz egy jelentékeny hányadot. Dehát végre is miután belátásos pénzes ember van egy-kettő és tudós, eleveneszű, dolgos ember szinte végtelen sok, úgy előbb-utóbb mégis meg kellett születnie a repülőgépnek is! Amint íme meg is született!

Igaz, hogy Santos Dumont, csak megkezdte, de be nem fejezte a pénz és képesség ezen szerencsés egyesüléseit, de bizonyos az, hogy sikereivel létrejöttük valószínűségét lényegesen megnövelte! És tegyük hozzá, hogy hova-tovább mind kevesebb szellemi erő is fog kívánatni a jó repülőgép megszerkesztéséhez! Az idevágó ismeretek popularizálódnak, helyes, szellemes felfogások válnak közkinccsé. Mondhatjuk, hogy ma már a gyengébbek sem követnék el elődeik nagyszabású ostobaságait! A teljes siker valószínűsége nőttön-nő és aktuális dolog beszélgetni felőle! Bár sok más, előttünk ismeretlen, technikus társunkkal együtt évek óta tisztában voltunk azzal, hogy nagyon sokáig ez a siker nem késhetik és tulajdonképen csak a fent említett találkozáson múlik; nem sokat beszéltünk ezen meggyőződésünkről, nyugodtan várva a tettek ékesszólását. Kétségtelen, hogy a tett propagandája mindig a leghatásosabb, de annál inkább kell csodálkoznunk azon, hogy Santos Dumont forradalmi tette szinte minden hatás nélkül tűnt el mai társadalmainkban!

És ez a körülmény az, mely bántó keserűséget vegyít az emberi diadal örömteli és boldogító érzésébe.

A repülőgép mostani megszületése egyike ama pillanatoknak, melyekben világosan látjuk, és melyekben a legoptimistább lelkek is felismerhetik mai állítólagos kultúrvilágunk elszomorító barbárságát. Mi a barbárság? A közvetlenül előttünk álló jövő fel nem ismerése! A barbár mindent felejt és semmit sem tanul és ezért aztán örökösen szenved, mivel a dolgok összefüggését fel nem ismerve, szenvedését hasznára fordítani nem képes!

Ezt röviden úgy fejezzük ki, hogy nincs belátása.

Könnyű azonban felismerni azoknak ostobaságát, akiknek élete bizonytalanabb a magunkénál, de nehéz elismerni azt a másik és bennünket sokkal több joggal érdeklőt, melynek nevetségességeiben mi magunk vagyunk benne.

A burzsoa gögösen ismeri fel és ítéli el egyik-másik proletárnak ostobaságát, akitől a kivételesen gondatlan szombat este kivételes gazdagsága úgy elveszi saját jövőjének képét, hogy azon estén biztos nyomorúságot vásárol kétes értékű gyönyörökért. A burzsoa itt könnyen beszél, mert bár az ő élete sem színarany, mégis csak sokkal biztonságosabb, mint az átlag a proletaré. Bármennyit jajgat is több-kevesebb joggal a burzsoa, az abszolút szegénység réme mégsem fenyegeti őt oly meztelen közvetlenséggel, mint a proletárt. Ő tehát vidám és átláthatja némely munkás-élet ilyféle ostobaságait. De vajjon látja-e azt saját alkotta gazdasági életében is, melynek termelése oly előre nem látó, oly vak és rendszertelen, hogy gyakran kínzó aggodalomban és

gyötrő bizonytalanságban tartja? Bizony nem egy tapasztalhatta saját bőrén is, hogy a proletár sokat emlegetett ostobaságát és indolenciáját többnyire csak az a minden gondolkodást meggátló és borzalmasan brutális bizonytalanság okozza, melyet szegénységnek nevezett el az emberiség.

Hát hogy szegény ez a mai emberiség egészen is, milliomo-sait sem véve ki, annak kétségtelen bizonyítéka az a fagyos nyugalom, mely Santos Dumont sikerült repülési kísérleteit követte. A legtöbb hírlap hallgatott. A műszaki lapok kivétel nélkül hallgattak és csak néhány kávéházi látogató szórakozott szeme siklott el egyetlenegy francia lap idevonatkozó képe felett és csak hetek múlva jelent meg e kép reprodukciója egy hetilapban! E lapok maguk is csak szűk szavakkal, minden örömteli felindulás nélkül írtak tíz magyarázó szót a kép alá! Pedig a légóceán felett való uralom megvalósított lehetőségének híre tulajdonképpen lázba kellett volna, hogy ejtse a világ összes városait! Úgy kellene, hogy az utca visszhangozzék az újságok külön kiadásait hirdető zsvajtól, hogy lázas csoportok verődjenek egybe a minden kirakatban látható fényképek előtt! Avagy komolyan gondolhatja-e valaki, hogy valamely értéktelen miniszteri nyilatkozat, valami rablógyilkosság vagy homoszekszualitási eset megtudása fontosabb az emberiségre, mint a repülőgép birtokbavétele? Pedig ilyen lényegtelen ügyekről hasáboakat tudnak összeírni!

Kétségtelen, hogy igen is külön kiadásokat és lázas izgatottságot váltottak volna ki Santos Dumont kísérletei Európaszerte, ha csakugyan és nem csak állítólagosan volnánk kultur-emberek. De hát így ki fogja fel a helyzetet? Ki ismeri fel a pillanat nagyszerűségét? Pedig hivatalos ellenőrzés alatt, százak szemeláttára, néhány tucat fotografáló objektív csöve előtt röptül fel Santos. Mindenki tudja, hogy nem obszkurus, pártos urak tanúságai, de a francia automobil és aviáció társaságainak legkiválóbb szakemberei igazolják, hogy íme megszületett az első repülőgép! És mégis ki méltányolhatná ezen nagy horderejű tény fontosságát? Tán az agyonsanyargatott népmilliók, kiket vérlázító következetességgel foszt meg a felső, igen a felső és állítólag haladottabb osztály a megismerés és gondolkodás fokozatos megszerzésének lehetőségétől? Bizony a szegény, máról-holnapra élő proletártól senki sem várhatja az emberiség jövője iránti érdeklődést, mely a jóllakottságot mindenesetre feltételezi. De a vezető kaszt emberei nem tudnak nyugodtan gondolkodni, és meg is sínylik ostoba rendszerük következményeit. Hiszen ők pénzsóvár profithajhászásra vannak ítélve és bizony érdekeik köre oly szűk, belátásuk oly csekély, hogy ők sem viselhetik szívükön az emberiség érdekeit.

Ami kevés szabad idejük maradna, azt többnyire felemészti a „családi élet”, mely bizony nem ritkán csak küzdelem, produktív munka által el nem foglalt nejeik szeszélyével, pazarlósaival és hibásan nevelt gyermekeik léhaságával. Hol van itt hát az az ember, ki az emberiség igaz érdekeit felismerni eléggé nyugodt észjárású lehetne?

A mai társadalomban ilyen ember vagy osztály nincs és alig is lehet! Ki kell-e terjeszteni ezen szomorú megállapítást arra a kevés dúsgazdagra is, kik mintegy *hors concours* nézhetnek a tömeg kínlódását, akik „elvben” magasabb emberi ideáloknak élhetnének, mert hiszen éhhalál nem fenyegeti, folytonos harc le nem foglalja őket? De ezzel szemben azt látjuk, hogy ez a legszabadabb osztály legkevésbé tud küzdeni az emberiség jövőjéért, mely jövő pedig saját jövője is. Miért? Azért, mert mindaz, amit kitaláltak a tömeg tudatlanságának és szegénységének megtartására, visszasújt reájuk is. Az ő politikájuk eredményezi az általános szegénységet, mely az előrelátást és öntudatos személyes védekezést a tömegnél kizárja és ezzel fenntartja az emberi élet két legveszedelmesebb megrövidítőjét: a nemi betegségeket és az alkoholt! Pedig e szörnyű bajokat föltétlen biztonsággal száműzhetné örök időkre egy gazdag és felvilágosodott emberekből álló társadalom legelső és legprimitívebb megállapodása!

De még ezen közvetlen hatásonál is nagyobb a tömegek tudatlanságának lelki hatása ezen vezető osztályra. Akármennyire magasabbrendű érdekkörökben élhetnének is ezek az urak és akármennyivel is lehetnének elvben okosabbak, lényeges dologban még sem emelkedhetnek felül az átlag-ember tudatlanságának megfelelő alacsony ideálon. Az ember társas lény és nincs más mód az emberi nagyravágyás kielégítésére, mintha legalább valamelyes „tömeg” helyeslését nyerheti el eszméi számára! Azért az átlagos barbárságból kiemelkedni nem tudnak, „le kell szállaniok” ahhoz a tömeghez, melynek felemelkedésén dolgozni nem akarnak! Hiába próbálnak itt-ott felfelé evickélni, az általuk sötétségben tartott tömeg minduntalan visszarántja őket.

Nem frázis tehát, de való igazság, hogy szegény máról-holnapra élő népség vagyunk milliomosainkkal egyetemben, amint ezt számtalan egyéb tényen kívül az a nemtörődömség is igazolja, mellyel e társadalom a repülőgépet fogadta.

A mai társadalom milliomosainál nem lehetnek nagyon sokkal külömbek azok sem, kiknek kizárólagos kenyere a szellemi gyönyörűség. Nem lehetnek sokkal külömbek az írók és azok legbefolyásosabb képviselői, a hírlapírók! Ők hivatottak ezen állítólagos kultúrvilág szellemi igényeinek kielégítésére. Sajnos azonban, hogy ők a tömegnek még tehetetlenebb szolgálói, mint a milliomosok. Túlzás nélkül mondhatjuk,

hogy a sikerdús újságíró önteltsége és önállósága átlag cseppet sem különbözik a jó hátszló büszkeségétől, amely oly pontosan tudja szabályozni sebességét az ostor és kötőfék között, hogy mindkettőnek fájdalmas beavatkozását elkerüli.

Világosan áll tehát előttünk, hogy miért fogadta oly hidegen ez a társadalom az első repülőgépet, ezt a nagyszerű szerszámot, mely a maga hatáskörében nem egy ponton fog hozzájárulni szegénységünk enyhítéséhez. De még mindig magyarázatra szorul, hogy mért épen Franciaországban találták fel az első repülőgépet, miért épen Franciaországban és miért nem Magyarországon? A körülmények ismerete magában hordja erre is a feleletet.

Sokan talán úgy magyaráznák a dolgot, hogy Páris tudvalevőleg a kultúrvilág agya és szíve, hogy a francia nemzet zsenialitása elősmert stb. stb. De hát az első érv pusztá konstataálása csupán a felsőbbbségnek és a második csak tévedésből kerülhet ide, mert hiszen Santosról a legtöbbben tudják, hogy Braziliában nevelkedett. Már előbb is kifejtettük, hogy naivitás volna azt gondolni, hogy a repülőgép megcsinálása, főleg az egyén találékonyságának és kiválóságának kérdése volna. E tévedés mégis ép oly gyakori, mint amilyen alapos! Az egyéni kiválóságot, szellemességet és kitartást évtizezredek alatt szerezte meg magának hosszú szenvedés és alkalmazkodás gyümölcseként az emberi faj. Ezen értékek fölös mennyiségben állanak rendelkezésre, csúnya szóval élve „potyák”. Itt a kérdés az csupán, hogy minő alakban nyilvánulhat meg valamely társadalomban ezen öröklött erő. Miért nyilvánul meg a rabszolgatörvény és az alsós kétségtelenül szellemes újításaiban Magyarországon és miért a kultúrharcbn és Santos Dumont nagyszerű eredményeiben Franciaországban?

Tisztán csakis a társadalomtól függ, vajjon nagy embereit saját javára vagy saját romlására használja-e fel!

Hiszen nagy kitartást igényel azon impozáns szédelgési ügyesség megszerzése is, mellyel vademberközönségét tartja tiszteletben a varázsló, ki a beteg emberbe bújt rossz szellemmel viaskodva kimerülten dől össze az ámuló bambák lábainál! És vajjon a mai nap, az átlagos újságíró és egyéb szellemi ópiumárus ennél értékesebb, különb vagy főleg becsesebb szolgálatokat tesz-e a mai népnek?

Minden társadalom oly „nagy” embereket tart el, amelyeneket értékeseknek tekint, vagy más szóval, amelyeneket megérdemel. Magyarországon szívesen fizet az átlagember készpénzzel mindenkít, ha ellenértékképen elbútítja és kiszipolyozza, de csak szánakozó mosolya van azok számára, kik gazdaggá és ezzel szabaddá tehetnék!

Santos Dumont hiába élt volna Magyarországon!

Miért nem élt hiába Franciaországban?

Joggal mondanák sokan, hogy könnyű megmagyarázni, hogy miért kellett Franciaországban megszületni a repülőgépnek. Azt mondanák, hogy Franciaország a rentier-k hazája, Magyarországon pedig ilyen osztály nincs! Ez ugyan egyelőre a felsőbbbségnek újbóli konstatálása csupán, hanem ezért erről már érdekesebb beszélgetni. Csakugyan igaz, hogy Franciaországban van egy elég nagy osztály, melynek tagjait rentier-knak nevezik és mely osztály azon aránylag csekély vagyónú és nem túlságos műveltségű, 50 év körüli urakból kerül ki, kik a hasznosan vagy legalább is önmaguknak hasznosan és dolgoosan eltöltött élet derült érzésével szívják a szabad Franciaország levegőjét. Ezek az emberek nem dolgoznak már, de dolgoztak valaha. Ezek az emberek nem gazdagok, de nem is szegények, nem műveltek, de nem is teljesen tudatlanok! Ne felejtjük el, hogy ez a parvenü-osztály, mely nagyrészt a proletariátusból és a kis-burzsóaziából emelkedett ki, oly országban él, melyben évtizedek óta van már meg az általános titkos választói jog, oly országban, mely a vallásos butítás ellen sikeresen harcol, melyben a népoktatás ingyenes és melyben a tanítás szelleme azt mondja, hogy a múlt borzalom, a jelen alig tűrhető és megváltást hoz számunkra a jövő! Tudjuk, hogy ezzel szemben Magyarország tanítási szelleme a múlt barbárságának dicsőítésében leli gyönyörűségét!

Látjuk tehát, hogy bár Franciaország társadalmi berendezése is végtelen távol áll a józan ész követelményeitől, mégis jobb kezekre van ott bízva a nemzeti munka igazgatása a parvenü burzsoa osztályban mint minálunk, néhány nagyföldbirtokos uralma alatt. A francia parvenü szülőföldje haladottsága folytán magasabban áll, de azért távolról sem ideális ember. A rentier-k ama híres poire-ok, mely kifejezés magyarul körtét, de franciául tökfilkót jelent. Tökfilkóknak nevezik őket az iparlovagok, szédelgők, mindenrendű kalandorok, kik gyakran tudatosan ugratják bele őket a leghetetlenebb üzletekbe egy kis provízió kedvéért. Ezen poire-ok ízlése és felfogása jelentékenyen befolyásolja Franciaország nemzeti munkájának hova fordítását. Egy emberélet alatt összekuporgatott garasait ma az orosz zsarnok nagyhangú ígéretei viszik el, holnap valamely kétes rentabilitású aranybánya részvényei. Számos rentier a legkülönfélébb, gyakran csirájában is halott ipari vállalkozásokra, valami perpetuum mobile-re pazarolja pénzét!

Hát hiszen szó sincs róla, nem a legnagyobb lumenekre van bízva a francia proletariátus munkájának igazgatása és nem a legnagyobb tudás végzi a kiválasztást a nép munkája hova fordításának számtalan felszínre kerülő tervei között. A franciaországi rentier a francia

társadalom által bizony eléggé ügyetlenül kinevezett hivatalnoknak tekinthető, ki abszolút hatalommal kormányozza nemzetének gazdasági életét!

Persze sok ostobaságot mivel ez a kényúr és nagyrészt játékszer a korlátoltságát kihasználó ravasz udvaroncái kezében; de másrészt a rentier élettapasztalata, gazdagságának munkás eredete és saját múltja is, amely többé-kevésbé proletár, nem egy ellenmérget termeli az abszolút értelmetlenség elhatalmasodásának! Gondoljuk meg, hogy a rentier nem gögös gyermek többé, amikor hatalomhoz jut és hogy életének biztonságát nem valami megvonható penzió vagy valamely állami hivatal adja, hanem valódi függetlenséget élvez megtakarított pénze révén! Mindezen elelmélkedve és közben-közben haza is gondolva, meglepő vilárossággal látjuk, hogy miért dicsérik annyira a francia „génuszt” és a francia fajt! Nem a faj nagyobb, de a berendezkedése kevésbé hülye.

Látjuk, hogy a francia proletár csekélyebb tudatlansága folytán a parvenü nem lehet annyira korlátolt, mint amilyen minálunk volna, ha egyáltalában volna Magyarországon hatalmas modern parvenü osztály! Ezzel szemben Franciaországban elég gyakori a rentier, azaz Franciaországban akad itt-ott oly vagyon is, amely a munka vagy képesség valamelyes formájának gyümölcse, és mely vagyon nagy részét francia okos szokás szerint az is költi el, aki szerezte, nem pedig a következő generáció. Ezért azután bár a rentier a proletároknak olykor legvérlázítóbb kiuzsorázása árán szerzett pénzt gyakran egyrészt elérhetetlen, másrészt káros célokra adja, bizony időnként okos dolgokra is fordítja! Jut ott pénz az ipar hóbortjainak és jó terveinek egyaránt. Jut a ravasz milliomosnak, aki szemérmetlenül használja ki a kis rentier korlátoltságát, de jut valami kevés annak a 10.000 művésznek is, kik a burzsoát ízléséhez képest szórakoztatják és legvégül jut néha a Santos Dumontoknak is, ha csiklandozni képesek a munkás előélet folytán nem annyira beteges mederbe terelt, s a biztonság által némileg fogékonyra tett francia parvenü fantáziáját.

A francia nemzeti munka igazgatási mechanizmusának ezen képe nem elbájoló, de nem is abszolút kétségbeejtő, mint ezt Santos Dumont eredményei is mutatják. Igaz, hogy a kritikátlanul elosztott francia aranyesőből nem sok jutott Santos Dumontnak és főleg nem elég!

Bizony ha még volna adósbörtön Parisban, talán abban tervezgetne a kiváló braziliai. A világ legkevésbé barbár országa sem képes még értékelni az emberi munkának időben kissé távolabb fekvő, bár kétségtelenül eljövő gyümölcsét.

Santos előbb saját millióit költötte el, később pedig másokét és az emberiség hálás lehet neki minden fogásért, mellyel meg tudta moz-

dítani a francia tőke csekély belátású képviselőit. Santos Dumont már régen nem dúsgazdag többé. Újabb sikerei után remélhetjük, hogy a végén nemcsak a hálás emberiség, hanem még Santos hitelezői is meg lesznek az eredménnyel elégedve. De meg lesz elégedve még valaki más is, aki oly nagy belátású és önfeláldozó ember, hogy tünemény-számba mehet a mai társadalomban. Olyan ember, ki elég bátor volt lelki fejlődésébe el nem fogadni hátramaradott környezetének ízlését, egyszerűen azon kevesek közül való, kiknek cselekedetei az emberiség szebb jövőjében vetett hitet megerősítik. Archdeacon, ki francia fogalmak szerint épenséggel nem gazdag, anyagi forrásaihoz képest óriási díjakat tűzött ki, a repülőgépek gyakorlatilag teljesen értéktelen és rendkívül szerény feltételekhez kötött első teljesítményeire, így az első 100 méternyi repülésre tűzött ki díjat és az „aviáció nagy díját” mindössze egy kilométer átrepülésének feltételéhez kötötte. Tisztára az ő áldozatkészsége gyümölcsének tekinthetjük a repülőgép azon első, most megjelent monstrumait, melyektől profit nem, de hiábavaló-nak látszó költség annál több várható. Ezen monstrumok repülnek ugyan, de még semmiben sem múlják felül, egyetlenegy ponton sem, egyéb közlekedési eszközeinket! Eszerint a profit szempontjából teljesen értéktelenek és átlagos burzsoa felfogás szerint építésük csupán hóbortnak tekinthető! De mindenki, aki az organizmusok és a gépek fejlődésének mikéntjét ösmeri, jól tudja, hogy ezen hóbort nélkül soha sem fog megszületni a tökéletes és jó repülőgép. Archdeacon a kilátásba helyezett profit varázsvesszejével ezer és ezer francia tőkepenzest mozgatott meg, kik nélküle egy árva sou-t sem áldoztak volna e nagy cél érdekében. Azon két év alatt, mely Archdeacon díjainak kitűzése óta elmúlt, sok-sok százezer franknyi vagyont fektettek a gépmadárba Franciaországban és Belgiumban. Három ügyes repülőgép teljesen készen áll és ötvennél is több készül mindenfelé Franciaországban. Archdeacon becsapta a burzsoákat, mert hisz csak egyetlenegy fogja elvinni a díjat, pedig minden egyes számít rá. E csalást vagyonának legnagyobb részével fizeti meg, de az emberiség soha sem lehet neki eléggé hálás azért, hogy még a „reális” burzsoát is be tudta fogni nagyszerű és egyelőre „ideális” céljának elérésébe. Számára bizony „csak” ideális ez a cél! Nagyon is lehet, hogy amikor majd az első igazi repülőgép repül el diadalmasan az isteni Paris boulevard-jai felett: két vagyontalan úr vált majd örömteli kézzszorítást egymással, az a kettő, kinek ez alkotás köszönhető: Santos és Archdeacon . . . .

Tisztában vagyunk Archdeacon személyes nagyságának rendkívüli hatásával, de azt kérdezzük, kit mozdított volna meg ugyanilyen vagy még nagyobb áldozat is Magyarországon?

Elismert dolog, hogy Magyarországon a rentier franciaországi nagy osztálya ismeretlen. A magyarországi dolgos embert, — legyen munkája akár reális termelés, akár pedig népámítás, — mindenképen csak a halál váltja meg a súlyos robottól. Itt a paraszt többnyire közel áll a vagyoni végromláshoz, hogy szerezzen hát vagyont az, aki őt akarja kihasználni?

Itt van néhány művelt ember, de az mindhalálig rabszolgája marad az államnak, az egyháznak, a földbirtoknak vagy más hatalomnak és a súlyos rabság éveinek végét itt be nem aranyozhatja a francia rentier életestéjének vidám biztonsága. A dolgos magyar ember átlag sohasem jut munkája révén jelentékeny készpénzhez. Más szavakkal: a magyar társadalom sohasem bízza a dolgos emberre munkereje hovaforodításának igazgatását.

Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy csak félig-meddig élni tudó parasztosztály teremtheti meg a rentier-k kis vagyonkáit. A nagy francia forradalmat úgy csinálták meg, hogy ily parasztosztály nemcsak felszabadult, de meg is állhatta helyét: ellenben nálunk a jobbágyfelszabadítást úgy intézték, hogy az eredetileg tervbe vett észszerűbb birtokelosztás helyett újabb és sokkal hatalmasabb latifundiumok keletkeztek. A francia parasztnak nem kell kivétel nélkül elsenyvednie vagy kivándorolnia!

És ezzel végre rábukkantunk a dolog lényegére. A *morbus latifundii* nem szellemes jelszó csupán! Ahol ipari munka, kereskedelem vagy akár a legrútabb szélhámosságok, de nagyjában mégis valamelyes munka vagy tülekedés eredményezi a készpénz koncentrációját, ott lehet bár minden rossz, rendszertelen, előrelátás nélküli, de ott a pénz és ezzel a hatalom legalább kis részben (mondjuk: igen ritkán) valamelyes értelmesség vagy kitartás jutalmaképpen is jelentkezhetik. Természetesen igen gyakran fogja elkerülni a pénz az érdemesebbeket, a legérdemesebből nem is szólva, de azért az ilyen rendszerben mégis meg van az életképességnek nagy csírája. De egy latifundiumos országban a vagyon elosztása — már elvben is — teljesen független a fiziológiai vagy szellemi kiválóságtól. A latifundiumos országban a munka nagy vagyonra alig vezethet. Ilyen országban nincs tülekedés. Lakatlan földjén csak a mozdulatlanság és rezignáció kétes értékű erényei élhetnek. Ezen ország nyugalma nagyon közel áll a halál csendjéhez!

Akárhány oldalról is világítsuk meg ezt a dolgot, mindig csak a latifundiumos berendezkedés abszolút nonszensze világlik ki belőle. És ezen berendezkedés legeslegkárosabb amaz ország milliómos földbirtokosaira és milliomos osztályára általában. A

milliomos osztály veszít legtöbbet! Ha nem úgy volna, miért tarthat el annyival több milliomost a francia művelhető földnek terület-egysége, mint a magyaré?

Köteteket lehetne és kellene is írni erről Magyarországon, ebben a szegény országban, hol sakkban tartja egymást a szegény tudatlan magyar milliomos és a szegény tudatlan magyar földműves proletár, míg a nyugoti felvilágosodottabb milliomosok vígan mosolyogva osztják el maguk között a földgömb kincseit.

A letragikomikusabb, hogy ennek, a mindkét félre egyaránt végzetes hülyeségnek megdöntésére a szegény kiaszott, éhbérek mellett tengődő proletárnak kell előbb művelődnie, tanulnia, gondolkoznia, hogy végre is akarata ellenére boldogíthassa elmaradott urait.

Miért csinálhatta meg a repülőgépet Franciaország és miért nem Magyarország?

A felelet most végre több a francia fölény merő konstataálásánál, ha arra gondolunk, hogy Franciaország par excellence a kis birtokok, míg Magyarország a latifundiumok hazája. Míg a latifundiumos ország földjét erőtlenül, kedvtelenül és tervtelenül műveli néhány lézengő alak és el sem tarthatja „úri módon” a kizsákmányolóit: addig értelmes földbirtokelosztás, illetőleg bármely más, de észszerűbb földművelési rendszer mellett százezrekre rúghat a dologtalan henyék eltartható száma!

Bizony, Magyarország milliomosai először legyenek szívesek megengedni, hogy értelmesebb rendszer bevezetésével vagyoniukat megtízszerezhessük és akkor Magyarország is megállja majd helyét az emberiség érdekében vívott harcokban. Abba pedig bele kell már nyugodnunk, hogy a repülőgépet nélkülünk fogják megcsinálni.

Egyelőre csak szomorúak voltak ezek a meggondolások, amelyeket a repülőgép születésével járó társadalmi tünetények bennünk kiváltottak. Úgy járt a repülőgép is, mint sok más szép és nagy dolog, mely nem a mai burzsoá zsebéhez, de az emberiség lelkéhez szól. Pedig bizony ideje volna már, hogy élő fogalomná váljék az emberiségnek gondolata. Szerencsére mind több tény merül fel, amely félreismerhetlen jele az emberi összetartozásnak. E jelekből a gyengébbek is felismerhetik, hogy az emberiség fogalma ma már nemcsak „hazafiatlan tudósok” állítólag bomlott agyvelejében lézeng. Íme Magyarország semmit sem tett a repülőgépert és jótéteményeit mégis élvezni fogja ő is.

Nagyon messze vezetne, ha az olvasó türelmét igénybe vennék azzal, hogy a repülőgépnek a lokomócióban elfoglalandó munkaszerepét

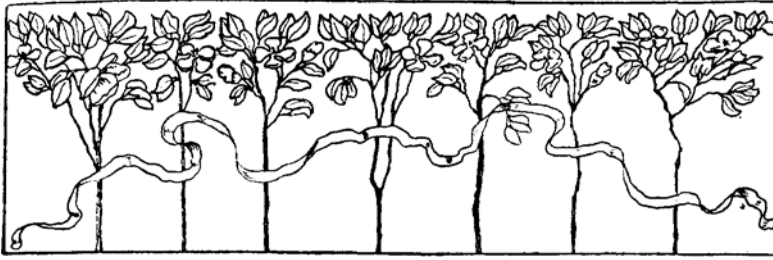
leírjuk. Egyet azonban megjegyzünk: ha a kulitelepítés bajnokai talán kéjjel gondolnak arra, hogy mily pokoli sebességgel lehet majd sztrájtörőket szállítani ezzel a szép szerszámmal, reménytelenül megbontva a proletariátus szolidaritását: úgy teljes tisztelettel felkérjük őket arra, hogy mondjanak le erről az ábrándról. Ahhoz mindig drága lesz a technika ezen nemes készüléke!

A repülőgép nem bontani, de hihetetlenül erősíteni fogja az emberek szolidaritását.

A repülőgép ügyében négy-öt év múlva adunk itt találgat olvasóinknak. Akkor majd talán tovább cseveghetünk annak újabb fejlődési fázisairól. Akkor már azon módozatok is érdekelni fogják olvasóinkat, amelyeknek megvalósításától most még eléggé távol vagyunk, de melyek a repülőgép haladási sebességének szinte meseszerű fokozását fogják eredményezni. A viszontlátásra!

Lorenc Vladimir és Viktor.

A TÖRVÉNYISMERÉSI KÖTELESSÉG A MAGÁNJOGBAN.

I.

A népek fejlődésének kezdetén az egész nép közreműködésével keletkezik minden, az összeséget érdeklő intézmény. Ez a népteremtés kora. A jog is a népből keletkezik, ép úgy mint hite, vallása, költészete, zenéje. Ez a keletkezés azonban öntudatlan, még a jognál is, mely utóbbi szokás formájában keletkezik. És soká tart, míg egy csupán csak joggal foglalkozó rend ragadja magához a jogművelést. De azért e foglalkozási ág különválása a nép befolyását meg nem szüntetheti. E külön foglalkozással azonban a jogalkotás öntudatos működéssé lesz.

Míg a népnek nincsenek absztrakt fogalmai, mindent megtestésít, s ezt a jogon is lehet érezni. Mihelyt absztrakt gondolatai vannak, tisztul a jogról való fogalma is.

Amíg ugyanaz a gyűlés határoz, ítél, tart istentiszteletet, oszt szántót stb., mi sem természetesebb, mint az, hogy a jog az erkölcs-csel a legszorosabb összeköttetésbe jut. Ezt a becstelenné nyilvánítás, az árvák védelme, a vendégjog, a hűbériség stb. eléggé megvilágítja, de különösen az olyan régi germánjogi szabályok, hogy a bírói kiküldött köteleztetik, hogy csendesen, sarkantyú nélkül lépjen a házba, hogy fel ne ébressze a beteget vagy gyermeket, hogy az adószedő a tyúkadót hol gyermekágyas nő van, csak a tyúk fejének elvitelével gyakorolhatja, de a tyúkot ott kell hagynia.

A már érintett kezdetleges állapotokban a népek jogfejlődése annyira észrevehetetlen, hogy automatikusnak volna nevezhető. Nincs

mód a jog előre való megállapítására, de nincs is szükség rá. Az egyes felmerülő esetekben a népgyűlés a maga jogi meggyőződését ítélet alakjában kimondja. Hogy ily viszonyok közt a jog a többi a társas együttélést szabályozó elvektől nem volt elválasztva: az annál természetesebb, mivel az elválasztás még később sem ment végbe.

A jog elveinek e kifejezésében hangadók mindenesetre azok, akik a szabályokat, melyekben kétségkívül még sok vallási elem is van, legjobban ismerték. A jog előre való megállapításának szükségét nem érezték s mindenki ismerte, vagy mindenkiről feltették, hogy ismeri azokat a szabályokat, melyek szerint eljárnia kell. Ha mégis kétség támadt arra nézve, hogy mi a jog, akkor az idősebbeket kérdezték meg. Ebből a kérdezésből kifolyólag vált a jogi tételek formulázása szokássá s innen a jogi közmondások kifejlődése, melyeket megint az a szokás fejlesztett ki, hogy bizonyos időben a közös gyűléseken e jogi mondásokat elmondták, hogy a fiatalabbak is megtanulják. Ez a szokás még nagyon soká fentartotta magát Németországban.

Ezek a jogi mondások vannak összegyűjtve a német *Weis-thümer* elnevezés alatt s a kötettség eléggé felvilágosíthat arról, hogy milyen sokat kellett volna tudni a jogból minden lakosnak.

A jognak e kezdetleges formába öntése a fejedelmi hatalom erősödésével annyiban szenved változást, hogy a fejedelmek konkrét esetek nélkül is oda hatottak, hogy a jogszabályok összeírassanak, azért, mert ilyen összeírásban a népnek velük szemben való köteletségét is megállapították, ami kifejezést nyer abban, hogy sokszor *Pactum*-nak nevezik. Az meg épen általános, hogy a királyok konstitúciógyűjteményeik bevezetésében azt mondják, hogy ezek *ex contractu nostro et communi omnium voluntate**) jöttek létre.

A királyi hatalom gyarapodásával a király törvényhozása mind önállóbb lesz s függetlenebb a néptől. A jog ekkor már nem a nép szükségletének folyománya, hanem a király akaratáé. A királyok a maguk törvényeinek tekintélye érdekében a vallási szempontokat s az erkölcsieket, melyek e korban még nincsenek elválasztva, szorosabban fonják össze s az egyház hatalmával szövetkezve az istentől származó törvényhozó hatalmukat kezdik emlegetni.

Miután a jog szabályainak keletkezése feltételezte azok általános ismeretét, a törvényeknek közkötelelességeket magukban foglaló része pedig a kötelelességek teljesítésének is egyik feltétele, miután az egyház kezdettől fogva elfogadta azt a tant, hogy az erkölcs elveit, a

*) L. Burgundi Gundobad és Kopasz Károly (864) törvényeit, a ribuari törvényeket.

vallás parancsait mindenkinek ismerni kell: a törvények ismerésének kötelessége már nagyon korán elfogadott jogi tétel.

Ezt a természetes fejlődést szakította félbe s terelte még helytelenebb irányba a római jog, amely a jogírók befolyása révén a királyi jog mellett és felett is a XI. századtól kezdve tekintélyre emelkedett, nemkülönbén a kánonjog keletkezése és terjedése. Ez utóbbinak ismerése ép oly kötelesség volt, mint a dogmák elfogadása. A római jog különösen a kánonjog által nyitva hagyott területeken pedig azért érvényesült, mert a római jog világos és logikus tételei a jogászokat kezdettől fogva lebilincseltek. Ami által a római jog a világi ügyekben a bibliának egyháziakban való befolyásával egyenlő tekintélyre emelkedett.

A rómaiak nem fejlesztettek ki önálló bölcseleti irányt, gondolkozás módjuk a hétköznapi, magán- és közélet anyagi szükségleteinek keretében mozgott s az ennek megfelelő elveket egyszer elfogadva, attól nem tértek el. Gondolkozás módjukat tehát a közvetlen vagy anyagi szükség megkötötte s a bölcselet, mint a szellem szabadságának egyik ismertetője, náluk nagyon elvétve jelentkezett. Mi sem természetesebb, minthogy jogművelésüket a gyakorlati élet szükségleteinek kielégítésére való törekvés: a gyakorlatiaság és a régi jogszabályokhoz való ragaszkodás, a konzervativizmus jellemzi. Az élet új viszonyainak megfelelő jogalkalmazást tehát a régi szabályoknak minél kiterjedtebb magyarázata által eszközölték. Innen az interpretációk, analógiák, fikciók óriási tömege, melynek segítségével magukat a kátyúból kiségették s mellyel a jogművelés terén iskolát csináltak.

A római jogászoknak a gyakorlati szükséghez való alkalmazkodása, s a római jognak az a tulajdonsága, hogy a hétköznapi életszükségleteihez minden tekintetben alkalmazkodott, a középkorban neki még nagyobb tekintélyt kölcsönzött, mint a római birodalomban magában volt.

A középkor a tekintélyek kora. Minden véleményt tekintéllyel s nem érvekkel védenek meg. Leginkább áll ez a jellemzés a XI—XIII. század korabeli jogászokra, a glosszátorokra, akik a római jogászok iratait csak magyarázták, de sohasem bírálták. Ez irányt a kommentátorok váltják fel, akik már annyira eltértek az eredeti szöveg magyarázásától, hogy bátran el lehet róluk mondani: „Scribunt nostri doctores moderni lecturas novas, in quibus non glossant glossas, sed glossarum glossas.” és így érvényesülni látszott az az elv, mely szerint: „quod non agnoscit glossa, nec agnoscit curia”. Azonban a glosszák forrása mégis Justinian joga, mely az új római birodalomban azért nyert elismerést, hogy ezzel is a császárság egyenes folytatását lehessen

bizonyítani. A császárság örök, vagy régi voltának hirdetése tehát a római jog érvényesülésének egy hatalmas tényezője.

A jogtudomány is az általános szabadabb gondolkozással halad párhuzamosan. A XVI. században az egyházatyák, szentek, pápák tekintélye ellen küzdve, az ősforráshoz, a bibliához való visszatérést fogadják el jelszólul. A jogászok is akkor kezdenek a római jogászokhoz magukhoz visszatérni, a glosszátorokat mellőzve, s ezzel a kommentátorok ideje is lejárt. Az első nem glosszált római jog 1583-ban jelenik meg Corpus Juris Civilis cím alatt.

A római jognak az a feltétlen tekintélye, mellyel a glosszátorok és kommentátorok szemében bírt, azóta továbbra is megmaradt, s csak az újabb törvényhozásokban észleljük ennek csökkenését. Összefügg a római jog tekintélyének ez a csökkenése az újabb általános felfogás változtával, a tekintély hatalmának csökkenésével.

Mintegy átmenetként s a jogismerési kötelesség szempontjából lényeges, de a kérdést ennek dacára meg nem oldó felfogás egy ideig tartó uralmáról a természetjogi iskoláról sem szabad megfeledkezni, mely a középkor végén keletkezve, a római jogászoknak azt a tanítását fogadta el, hogy a jog alapja a természetjog, erre pedig a természet még az állatokat is megtanította, annál inkább az embereket. Ha pedig minden tételes jog ebből fakad, akkor a jogot mindenki ismeri, s így a jogismerés kötelessége nem rejt hátrányt senkire nézve.

A természetjog e felfogása a kereszténység hatása alatt csak annyiban módosult, amennyiben a keresztény alapon álló természetjogászok azt a jogot nevezték természetjognak, melyet isten minden ember lelkébe beleoltott.

A visszahatás mind e felfogásokkal szemben általában, de nem érintve a jogismerési kötelességet, a római jognak feltétlen tekintélyként való elfogadása ellen jelentkezik.

Már a régibb jogászok, így Savigny 1814-ben rámutattak arra, hogy az újabb jog nem maradhat teljesen római jogi alapon, majd utána mások is a gyakorlati élet követelményei címen a római jogtól való eltérést propagálták. E régi jogászok helyesen látták a baj okát abban, hogy a jogászok nem elég gyakorlatiak, s hogy a római jogban olyan változhatlan, feltétlen érvényű, zsarnoki erejű jogot látnak, melytől nem szabad eltérni. Pedig a jognak az életből kell fakadnia. A jog köztünk, általunk él, hat ránk s mi viszont rá, — sokszor tudatosan, még többször enélkül — a gazdasági élet szabályozója s biztonságának feltétele, olyannak kell tehát lennie, mely e gazdasági életnek megfelel. Nem meglevő szabályokhoz való alkalmazkodás a cél, hanem

a szabályok alkalmazkodása. Nem a múlt megcsontosodott elvei az élő szervezet helyes irányítói, hanem a szükséglet. Mai jogunk még nagy részben a római jogból táplálkozik s alig meri az elméleti jogász is a római jogelvek helyességét kétségbe vonni, annál kevésbé a törvényhozó, és soha a bíró. Innen az a borzasztó széles űr, mely életünk szükségleteit a jogtól elválasztja.

A jog a jogrend alapja, a jognak pedig a társadalom szülöttének kell lenni. De a jog nem egy s ugyanaz minden társadalomban. Élővé kell tenni a jogot, mert a társadalom is élő, változó organizmus. Ennek a gondolatnak öntudatlan, homályos sejtelve élhetett és él ma is azokban, akik a régi jogi elvek helyességét soha sem támadják, de ezekbe oly részleges elveket iparkodnak belemagyarázni, melyek bennük nincsenek, sőt nem is voltak. A jogot így természetesen nem lehet előre vinni, mivel ez a működés bujkálás, vagy félénk, halk felszólalás az érvényes jog igazságtalanságaival szemben. Az ilyen elmagyarázások a jogot még homályosabbá, bizonytalanabbá teszik s így a jogismerés kötelessége még súlyosabb következményű a jogban járatlanra nézve.

II.

Világos ezek szerint, hogy amióta a joggal való foglalkozás a mindenkori tekintély elismerését is jelentette, a magánjogban a nép jogi meggyőződése mind kisebb mértékben érvényesült. A jog a joggal foglalkozók és ezekhez közel állók meggyőződésének bélyegét viseli magán. Az a kis része a jognak, amely az alsó nép, vagy egész nép jogi meggyőződéséből fakadt, a jogszabályok nagy tömege mellett alárendelt jelentőségű. Az alsó néposztály mint értelmileg és gazdaságilag is gyengébb, a jogért, igazságért való küzdelemben a hatalmasok, a gazdagok, az értelmesebbekkel szemben úgy is kevés alkalommal tudta igazát érvényesíteni. A jog szabályainak legnagyobb része tehát nem a nép nagy tömegének szellemi világából fakadt, a nép azokat nem ismeri, nem ismerheti, de mégis ismernie kell.

Ennek a kell-nek az okát kutatva, azt nemcsak a jog kialakulásának történetéből, hanem a vallásnak azzal a későbbi befolyásával is magyarázhatjuk, mely a tekintély elvének megerősítésére nagy mértékben működött közre. A vallás parancsai pedig nemcsak azt kötelezik, aki ismeri, hanem azt is aki nem ismeri azokat. Az államrendnek ez az elv igen kényelmes volt s így a maga szabályai tekintetében sietett érvényre emelni, annál is inkább, mert a középkori felfogás szerint a tekintély sértése, már a tekintély pusztája nem ismerése is.

Az újkor törvényei a jogszabályok ismerésének kötelességét kényelmi szempontból fogadják el vezető elvként. Még ma is a római

jogászoktól eltanult azzal a fikció-nak nevezett hazugsággal operálnak, hogy a jogszabályok az egész nép jogi meggyőződésének eredményei s így a jogszabályokat mindenki ismeri. Hogy ezzel szemben az az igaz tétel áll, hogy a jogot senki sem ismeri s nem is ismerheti egészen, azt senki sem meri hangosan mondani.

A jog alapelveivel nagyjából talán tisztában van a művelt osztály, vagy ha ez nem is, de legalább módjában van ezeket könnyen megtudni: az áll. De a nép óriási többsége, a szegény, műveletlen rész a jogot megtanulni, az alapelveket megérteni sem képes. Ennek természetzerű következménye, hogy a gazdag és szegény közötti jogviták esetén, mint Menger mondja, a jogkérdés már eleve a gazdag javára dőlt el, miután ez magát ez irányban kellően biztosítani tudta. A szegénynek jogi öntudata inkább az erkölcs, tehát inkább a belső öntudat igazságosságának kereteiben mozog, melynél a nyilatkozatok alakszerűségének a dolog természeténél fogva nincs oly jelentősége, mint a jogban.

Eltelkintve az írásban való járatlanságtól, melynek következményeképp a tudatlan sokszor épen az ellenkezőjét írja alá annak, mint amit akar, hogyan értse meg pl. a jogban járatlan, még művelt ember is azt, hogy valamely cég megbízatása következtében jelentkező ügynök, nem a cég, hanem az ő meghatalmazottja, hogy tehát ennek minden ígérete, beszédje teljesen értéktelen, azzal az írással szemben, melyet a sokszor csak kézjegyet odabiggyeszítő tudatlan ember nevében a távollevő cégnek küld.

A büntető törvénykönyv 333. §-a szerint: „Aki idegen ingó dolgot másnak birtokából vagy bírlalatából annak beleegyezése nélkül azon célból vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa: lopást követ el.” Semmiféle jogi magyarázattal sem fogjuk azt a legtisztább fejű nem-jogással megértetni tudni, hogy miért nem lopás a villamos áram eltulajdonítása, mert ez nem fogja helyesként elfogadni a dologra vonatkozó fogalom meghatározásunkat, ha olyan igazságtalanságot eredményez, mint a villamos áram tolvajának büntetlenségét.

Mi az oka már most annak, hogy a jog a hétköznapi életfelfogással nem találkozik s ennek az igényeit nem is elégíti ki? A jogászai gondolkozás. E gondolkozás keletkezésének alapja a jogászoknak, mint külön foglalkozási ágak kialakulása, amely körülmény a gondolkozásra is befolyást gyakorolt. Hogy ilyen különös, a más foglalkozási ágakétól különböző gondolkodásmódja van a jogászoknak, azt már csak azért sem lehet tagadni, mivel ez minden tudományos foglalkozás eredményeképp előáll másutt is. Amíg azonban más foglalkozás nem kapcsolódik bele annyira a hétköznapi életszükségletekbe,

addig a jogászkodásnak ezt mindenestre meg kell tennie. A hátrány már most, amely előáll, az, hogy a jogászi gondolkozás a hétköznapi élet szükségleteinek kielégítését így megakadályozza.

Hogy a jogászi gondolkozás sokszor mily szűkkörű, azt a jogászi foglalkozás egyes alfajaiban kifejlődött gondolkozásmód nyilvánulásai teszik szembetűnővé. A Riehl-ügyben 1906. november 6-án kihallgatott dr. Kroph wieni rendőrfőtanácsos vallomása ennek tipikus példája. A rendőrségnek a prostitúcióval szembeni magatartása s kötelességei tekintetében ugyanis azt vallja, hogy a rendőrségnek az a kötelessége, hogy megakadályozza, hogy a prostitúció erkölcstelensége az utcára azaz a nyilvánosságra kerüljön, mert azokon a leányokon úgy sincs mit rontani. Egyáltalán nincs tehát tudatában annak, hogy e nők személyes szabadsága mint a külvilággal való érintkezhetés előfeltétele már csak azért is védendő, hogy ne váljanak az erkölcstelenségnek eszközeivé s hogy a szabadulás lehetősége fenforogjon.

Hogy a bíró gondolkozásmódját az a régi mondás jellemzi legjobban: *quod non est in actis, non est in mundo*— ezt mindnyájan tudjuk.

A jogművelő tudóst, a törvényszerkesztőt talán nem jellemzi ez a túlságos egyoldalúság, de sajna áll az, hogy az ő gondolkozásmódja és a munkával túlterhelt bíró gondolkozása közt legfeljebb az a különbség, hogy néhány száz törvényszakasszal több szabályozza és szorítja békóba.

Hogyan ismerje már-most a laikus ezeknek az elméknek a termékeit? Hogyan alkalmazkodják a jog elveihez az, aki még azt sem tudja, hogy mi a jog?! Igaz, hogy ezzel még a jogászok szempontjából is egy kényes pontra jutottunk, mert alig van két jogász, aki erre a pontra nézve egyetért a másikkal. A jogot majd az emberen kívül létező legfőbb értelemnek nevezik, melyet belénk nevelnek, mely az ember előtt az istennel egyszerre keletkezett; majd azt mondják, hogy a jog a dolgok természetéből folyik; majd azt, hogy a jog alapját, a természetjogot a természet nemcsak belénk, hanem az állatokba is beleoltotta.

Miután a jogot folyton keletkező, a viszonyok szerint folyton változónak kell tekinteni s nem entitásnak, melyet fel lehet fedezni, ennélfogva a jogot ismerni nem lehet. Az e kötelezettséghez fűződő következmény tehát mindenkire igazságtalanság.

A jog nem velünk született s ismert elv, nem felfedezhető tudomány, hanem az együttélés megkönnyítése és így a társadalom kialakítása céljából az emberi természetnek megfelelő szabály-tömeg. Vagyis a jog nagyon különböző aszerint, amint az emberek gazdasági helyzete,

természete, erkölcsi felfogása különbözik. Innen a nemzeti jog, a nemzeti törvényalkotás. A törvény a jogi felfogásból származik s így helyes Frank felfogása, hogy helyes az a törvény, mely a nép jogi meggyőződésében már él. De ha így van, akkor mire való a törvény hozatala s életbeléptetése közti idő a törvény megtanulására?! Akkor ez falzum! De különben is van olyan ember, aki a *vacatio legis*-t valaha a törvény megtanulására használta fel!?

Mindezekre a kérdésekre csak nem-mel felelhetni s e felelet mindig oda vezet vissza, hogy nem ismerjük a jogot, nem ismerjük a törvényt. Ezt a tényt kell tehát a törvényhozónak is az eddigi hamis tétel helyett kiindulási pontul elfogadni.

III.

A törvény és illetve jog ismeretének kötelessége tekintetében a római jognak következő tételére szoktak hivatkozni: *Ignorantia iuris nocet*. E hivatkozás azonban teljesen téves, mert ez az elv a maga merevségében középkori, amint ezt fentebb ki is mutattam, mert főleg az egyházi és a természetjogi befolyásnak érvényesülése következtében merevedett meg. A római jog e tételt csak nagyszámú kivétel statuálásával ismerte. A törvény nemtudásával védekezhetett a római jog szerint: 1. a kiskorú; 2. bárki, ha a törvény homályos s a törvény tulajdonképeni jelentését a jogász sem tudja megállapítani; 3. a nők (ha nem nyereszkednek); 4. katonák; 5. műveletlenek (*rustici*). E kivételek statuálása elvértve a német partikuláris jogokban is előfordul, de általános érvényűvé nem lesz. Pedig hogy ily kivételekre szükség van, azt mindenki érzi, és nagyon kevesen vannak, akik az *ignorantia iuris nocet* elvét *Binding*gel nem tartják vérlázítóknak.

Látjuk tehát, hogy a római jogban meg volt a helyes irányú fejlődés előfeltétele és kezdete, ez azonban teljesen kiveszett a köztudatból, ugyannyira, hogy a jogismerés kötelességét a jogbiztonság előfeltételének szokás tekinteni. Ma már ez nemcsak elméleti tétel, hanem a törvénykönyvekbe is felvett elv. Így benne van a szász ptk. 97. §-ban és az osztrák ptk. 2. §-ban, az új német ptk.-ból csak azért hagyták ki, mert úgymint magától értetődő. A jogrendnek legfőbb alapjaként ma a törvényismerési kötelességet szokás tekinteni, melynek mellőzése esetén a jogrend veszélyeztetnék. De vajjon a rómaiaknak sokat dicsért jogrendje miért nem dült meg az ez elv alóli kivételek dacára?

A másik érv, amellyel ez elvet támogatják, a jogegyenlőség nagynak nevezett elve. Azonban itt is elfelejtik, hogy a jogegyenlőség

követelése csak addig volt nagy és követendő elv, amíg a jog egyedül az amúgy is hatalmasokat ruházta fel kiváltsággal, s hogy ez elv általános és kivétel nélküli alkalmazása tulajdonképpen igazságtalanság. A jognak feladata lévén az igazság keresése, oly elvek szerint kell szabályait megállapítani, melyek az igazságnak megvalósulására alkalmasak. Az pedig kétségtelen, hogy akkor legalább a tényleges állapot szem előtt tartásával kell a szabályoknak alkotni. Ha pedig ezt teszi a jog, akkor a műveletlenek (rustici) jogismeretéből, mely nem létezik, nem indulhat ki a törvényhozó. A tényeknek meg nem felelő feltevés tehát elvetendő és a jogrend az adott viszonyokra építendő. Ha így valaki kivételes elbánásban részesül, az nem a neki adott kiváltság s így nem sérelem a jogegyenlőség elvén.

Mi történjék, vetik ellenünk továbbá, akkor, ha valamely ügyletkötésnél egy jogismerő és egy jogot nem ismerő áll szemben? Helyes volna-e a jogismerőt a jogügylet érvénytelenségének hátrányával sújtani csak azért, mert a vele szerződő fél nem ismeri a jogot? Elfelejtik, hogy a magánjogban más viszonyok közt e kérdés fel sem merülhet, s hogy a jogismerés előnye mindig másvalaki jog-nem-ismerésének folyománya. Elfelejtik továbbá, hogy a szerződő felek akaratmegegyezése a szerződés, hogy az akaratnak szabadnak s tévedéstől mentesnek kell lennie. Eszerint tehát a felvetett kérdésnek akkor van csak jelentősége, ha a jogismerés feltétele az akarat bizonyos irányú elhatározásának. Másrésztől nem szabad azt sem elfelejtetni, hogy a jogbeli tévedés a jogot ismerő előtt a szerződéskötéskor nyilvánvalóvá lett és így a magának biztosított előny tekintetében rosszhiszemű.

A jog-nem-ismerőre előny is származhatik e nemtudásból—folytatják ellenvetéseiket. Így pl. ha a szolgálatra jogosítottat abban a hiszemben, hogy ehhez joga van, eltiltja a szolgálat gyakorlásától s a jogosított enged a tilalomnak. Eléggé a hajánál fogva előrántott példa, mert hiszen nem egyedül a jog-nem-ismerés, hanem egy jogosított személy engedékenysége és az elévülési 32 év kell hozzá. Egy másik előnyként hozzák fel, hogy a jog-nem-ismerés a jóhiszeműnek is előfeltétele, ami pl. birtok esetén szintén előnyös. Erre az esetre azonban nem említnek példát.

Látjuk tehát, hogy a jogismerés kötelessége elleni felszólalás jogosultságát tagadni nem lehet. Annál kevésbé, mert a törvénykönyvnek igen szűk téren engedik csak meg a jog-nem-ismerés következtében előállott hátrány elhárítását. Így: 1. ha valaki ennek következtében szolgáltatott; 2. ha a másik fél okozta a tévedést; 3. ha a jog nem ismerés az ügyletben kifejezést nyert.

„A kérdést különös szabályok felállításával egyáltalán nem lehet megoldani, a kazuisztika veszedelme itt nagy mértékben fenyeget, mert különös szabályok létesítése esetén a nap minden pillanatában felmerülhető esetekből csak egy-kettőt ragadnának ki s a bajon egyáltalán nem segítenének. Itt csak általános elv segíthet, melynek preceptive kell megállapítani a jogszabályok ismeretének hazug voltát. S ebből folyólag a bírónak kötelességévé kell tenni, annak a vizsgálatát és megállapítását, hogy a fél az ügyletre vonatkozó jogszabályokat ismerte-e, illetve ismerhette-e vagy sem, s ha a nemismerés a konkrét esetben hátránnyal járna, annak az elhárítását. Ez általános szabály létesítése távolról sem járna oly nagy bajjal, mint az első pillanatra látszik, hanem csupán azt vonná maga után, hogy a jogügyletek szövegébe a vonatkozó törvényszöveg vagy jogelv is belekerülne. Aminek rendkívüli előnye volna a tévedések és törvényfélreértés azonnali s könnyű megállapítása.

Ágoston Péter.

PARASZTBIRTOK ÉS KONZERVATÍV TÖREKVÉSEK.

Itekintve minden aktuális vonatkozástól — amelyeket Baross János képviselőházi beszéde nyomán a napisajtó bőven produkált — azt a kérdést vetjük föl: rászorult-e a parasztsztyály és a parasztbirtok arra, hogy konzerválják?

Mert a konzervatív törekvéseket csak azok az osztályok fogadhatják hálával, amelyeket a létért való küzdelem s a fejlődés természetes menete kipusztulással fenyeget. Ilyen osztály pl. a kisiparosok osztálya. De vajjon pusztuló réteg-e a parasztság, vajjon tényleg ritkúlnak-e a sorai, és vajjon igaz-e, hogy e sorokat csak konzervatív, a fejlődés menetét föltartóztató intézkedések által lehet régi számukban és erejükben fönn tartani?

Három ország viszonyainak átpillantásából reméljük e kérdésre a feleletet. E három ország: Anglia, Poroszország és Magyarország, olyan országok, amelyekben a fejlődés nagy hullámzásai tisztán és nagy arányokban jutottak érvényre.

Angolországban a tizennyolcadik század közepétől az ezernyolcszáznyolcvanas évekig állandóan fogyott a 100 acre-on (40 hektáron) alul levő birtokok száma. A nyolcvanas évek óta azonban állandóan, szinte rohamosan szaporodik ez a birtokméret, ami félre nem érthető módon a parasztság előrenyomulását mutatja.

Poroszországban 1858-tól 1878-ig alaposan megfogytak a 30 morgen-nél (7 és fél hektárnál) kisebb földbirtokok. Az újabb statisztika szerint e birtoknagyságok újból gyarapodásnak indultak.

Magyarországra nézve Rácz Gyula szerzett —dicséretre-méltó szorgalommal — igen érdekes adatokat,*) de amit ezúttal sajnosan nélkülözünk, nem a birtokmozgalomra, hanem csupán az üzemek fluktuációjára nézve, a birtokosok és a bérlők megkülönböztetése nélkül. Ezen adatok szerint a magyar birodalomban az önálló birtokosok és bérlők száma együttesen volt 1870-ben: 1,973.433, ez a szám 1880-ig leapadt 1,451.707-re, 1890-ig ismét fölemelkedett 1,903.007-re, 1900-ban pedig 1,855.198 volt. A mozgás nem egészen egyenletes, de itt is megtaláljuk ugyanazt a jelenséget, amit Németországban és Angliában: a nyolcvanas évekig tartó üzemtömörülést s a nyolcvanas években beálló üzemszétárszóródást.

Amint ezekből a tényekből kitűnik: az ezernyolcszáznyolcvanas évekig a parasztosztály — kétséget kizárólag — mindennütt veszendő osztály volt vagy legalább is nagy nehézségekkel küzdött. Tehát konzervatív is volt, mint minden hanyatló osztály. Itt-ott, egyes német államokban kapott is valami konzerváló jogintézményt a törvényhozástól, de semmire sem ment vele. A birtok-koncentráció folyamatát, amely ebben az időben általános volt, semmiféle jogintézmény föl nem tarthatta.

Ami a birtoktömörülésnek a nyolcvanas évek folyamán véget vetett, az nem jogi, hanem gazdasági természetű ok volt. Nem is kell soká keresnünk: megtalálhatjuk az amerikai Egyesült-Államok nagyméretű és olcsó gabonatermelésében, amely Európa piacaira tódulván a kenyérprodukciónál devalválta és olyan új feladatok elé állította a mezőgazdaságot, amelyeknek a nagy üzem egyáltalán nem képes megfelelni.

Hogy a birtokmozgalom mérlegének a kisüzem javára való átbillenését a fogyasztás átalakult viszonyai okozták: azt elegendőképpen igazolja az a tény, hogy a kisüzem föléledése teljesen egybeesik az amerikai gabonaverseny megerősödésével, míg pusztulása a nyolcvanas évekig a gabonaárak folytonos emelkedésével állott párhuzamban.

A parasztosztály a nyolcvanas évekig — szabályt megerősítő kivételektől eltekintve — hanyatló osztály volt. Addig nem

*) Rácz Gyula: *A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása*. Budapest, Deutsch Zsigmond és Társa, 1906.

sokat törődtek vele. A nyolcvanas évek óta feltörekvő, erősödő osztály. És egészen sajátosságán épen a nyolcvanas évek óta kapott erőre a nagybirtokosok körében az a törekvés, hogy a parasztbirtok konzerválásával a parasztosztályt meg kell menteni a kipusztulástól.

Ez a törekvés csak egyike azoknak a nemzeti vagy parasztvédelmi mezbe bujtatott, s a nyolcvanas évek óta mindenütt sűrűn felbukkanó reakciós mozgalmaknak, amelyekkel a hanyatló nagybirtokosság a maga életét meg akarná hosszabbítani. S ez az erőlködés ép oly természetes, amily természetes a fejlődés híveinek az az iparkodása, hogy a nagybirtokosság helyébe, mely a földművelés új feladatait megoldani nem képes, intelligens; nagyszámú parasztosztály jöjjön, mely a maga simulékonyságával a földművelés bármilyen új feladatához is képes alkalmazkodni. Hogy valami nagy változásnak jönnie kell, azt mi, a történelmi materializmus hívei szükségképen bizonyosra vesszük. Mert lehetetlen, hogy a gazdasági viszonyok fölforgatása a társadalom struktúrájában létre ne hozná a megfelelő eltolódásokat, már pedig az élelmiszerprodukciónak az öt világrész szűz területein való szétterjedése ugyan mi lenne egyéb, mint a világgazdaságnak fenekestől való felforgatása?

A parasztbirtok konzerválásának eszméje a tizenkilencedik század közepe táján merült föl, abban az időben, mikor a mezőgazdaság a gabonatermelés jegyében állott, s amikor valóban arra volt kilátás, hogy a kiscgazdaság — amely igen alkalmas az intenzív földművelésre, a gabonatermelésben azonban hátramarad — el fog tűnni a föld színéről. Marx Károly a népek fölszabadulásának szempontjából örvedetesnek találta ezt a jelenséget, csak úgy, mint az ipari koncentrációt; Lorenz von Stein viszont az uralkodó osztályok szempontjából aggályosnak látta a kisparasztság proletarizálódását és azt ajánlotta ellenszer gyanánt, hogy a kisbirtok eladósodását meg kell nehezíteni. Am ha eltiltják a parasztnak, hogy a földjére hitelt vegyen föl: ez még kevésbé képes a birtokát megtartani, mint máskülönbén és Lorenz von Stein rendszere csak azt a megoldást hagyja a parasztnak, hogy a földjét eladja és az így szerzett tőkével bérlővé legyen. Megjegyezni való, hogy Angliában a koncentráció idején sok paraszt meg is tette ezt minden különös törvényhozási intézkedés nélkül. De ez aztán épen ellentéte a parasztbirtok konzerválásának.

Aki ezt az utóbbi célt el akarja érni, annak csak egy eszköz áll a rendelkezésére: a középkor öröklési jogára való visszatérés. Két mód van erre: a törzsöröklés rendjének általános behozatala vagy pedig paraszthitbizományok alkotása. Az előbbi egyértelmű lenne a társadalmi rendnek a történelmi múlt irányában való revíziójával. Nem merték még sehol megkísérelni, minálunk is aligha lesz róla komolyan szó. A másikat, a paraszthitbizományok alkotását törvényhozásilag már több helyen megalapozták, de komoly eredményre sehol sem jutottak; a parasztok húzódoztak tőle.

Ennek az eredménytelenségnek az okát könnyen megértjük, ha összefoglaljuk az örökösödés korlátozásának a parasztgazdálkodásra való természetszerű hatásait:

1. Ha az elsőszülött fiú — aki az osztatlan apai birtokot öröklí — pénzelileg köteles az ifjabbakat kárpótolni: ez a parasztbirtok eladósodására vezet. Aminek épen nincs konzervatív hatása, a helyes gazdálkodást pedig nagyon hátráltatja. A végkielégítés rendszere különben úgy sem felel meg a törzsöröklés igazi céljainak.

2. Az igazi törzsöröklés abban áll, hogy a legidősebb fiú semmiféle kárpótlást sem köteles az ifjabbaknak adni. Az ilyen parasztmajoresztkónak semmi oka sincs arra, hogy fejlessze a gazdaságát: ő maga el van látva teljes életére, az elsőszülött fia is, a többi gyermekének pedig úgy sem hagyhat, akármennyit szerez.

3. A föld szétदारabolása különben — egy bizonyos minimumon felül — épen nem káros a társadalomra nézve. Ha a paraszt kisebb darab földön kénytelen megélni: föltéve, hogy az intenzívebb gazdaság terményeinek piaca van, jobban műveli a kisebb földjét, mint előbb a nagyobbat, több értéket produkál a társadalom részére és maga sem jár vele rosszul. A föld szétदारabolása egyik igen erős rugója a belterjes gazdaságnak, amelyre a nagybirtok nem akar áttérni. Föltéve, hogy a nagybirtokosság a föld szétदारabolásának gátat tudna vetni: elérné azt a célt, hogy nem egy folyton szaporodó, haladó és föld után áhítózó kisparaszt-réteg állna vele szemben, hanem a parasztmajoresztkók konzervatív tömege, amely nem képes továbbfejlődni, amelytől tehát nem kellene tartania.*)

*) Azokat a körülményeket, amelyek az intenzív parasztgazdaság kifejlődését a nagybirtokra nézve hátrányossá teszik e sorok írója kifejtette már a *Huszdik Század* legutóbbi, 1906. decemberi számában. (*A szövetkezetek és a parasztság.* 475. lap)

Látnivaló tehát, hogy a törzsöröklés rendje éppen nem felel meg az intenzív parasztgazdaság érdekeinek. Csak természetes, hogy a parasztok, ha régebben, a kis gazdaság hanyatlása idején nem voltak e jogintézmény számára kaphatók: mennyivel kevésbé most, az intenzív kisgazdaság föllendülésének idején.

A kisbirtok föllendülése pedig — minden kétséget kizáróan — nálunk is beállt, különösen a németlakta vidékeken. A paraszt-ság tollasodik. Jellemző a helyzetre, ami a múlt héten történt Vas megyében. — Udvary Ferenc bukott bankjának helyébe új bankot akartak alapítani. A bank céljára pár nap alatt együtt volt ötszázezer korona. Parasztok jegyezték a részvényeket.

Egyetlen példa ez, de élesen rávilágít a parasztbirtok erősödésére, amelyet pár év óta meg lehet állapítani, az állattenyésztésnek, a tejgazdaságnak, a szőlő és egyéb intenzív művelés-nemeknek kedvezőbb konjunktúráival együtt.

Mivel pedig a kisbirtokos a rendelkezésére álló munkaerő-höz képest aránylag kisebb területen gazdálkodik, mint a közép-és nagybirtokos: azt is meg lehet állapítani, hogy a parasztbirtok jövedelemszaporulatában kisebb része van a földjáradék-nak, e legkonzervatívabb természetű jövedelemnek, mint a kamat-nak, a profitnak és munkajövedelemnek. Sőt a törpegazdánál, aki saját munkaerején kívül csupán családja munkáját használja föl: a jövedelemszaporodás túlnyomó részben a munka javára esik.

De nem is lehet másképp, mert hiszen a parasztbirtok gyarapodását nem valamely termény monopóliuma segíti elő, hanem inkább éppen az a körülmény, hogy lassanként olyan terményekre tér rá, amelyek több és kvalifikáltabb munkát képesek befogadni.

Föl lehet ugyan ez ellen hozni, hogy a kisgazdaságot fölsegítő termelőágak közül éppen a legfontosabb, az állattenyésztés, az agráriusok húsdrágító, vám- és vasútpolitikai machinációi miatt olyan jövedelemtöbbletet nyújt ezidőszerint a gazdának, amely kétséget kizáróan magán viseli a monopólium bélyegét — amelyet tehát nem lehet máshová sorozni, mint a földjáradék kategóriájába.

Ez igaz. De viszont nem szabad figyelmen kívül hagynunk a következőket:

Az állattenyésztés abszolúte igen nagy mennyiségű és minőségű munkát képes befogadni. Míg a nagybirtok gyöngesége éppen a kvalifikáltabb munka terén mutatkozik: a kisbirtok viszont minél kisebb, aránylag annál több munka fölött rendelkezik. A nagybirtoknak, — mely az alacsony gabonaárak nyomása alatt

sínylódik, jól esik az a kis földjáradékemelkedés, amelyet a hús mesterséges megdrágítása juttat neki. Ezzel szemben épen nem találjuk, hogy az állattenyésztését nagyobb arányokban fokozná. Ellenben a kisbirtok, ha állattenyésztésről van szó, épen nem szorul rá semmiféle áremelésre, mert a szabad árképződés mellett is igen jól tud vele prosperálni. Ha pedig az állatárakat mesterségesen fölemelik: ez az állattenyésztés nagy munkabefogadó-képessége miatt még külön ösztönzi őt az állattenyésztés, s a ráfordított munka fokozására, úgy, hogy e fokozott termelés a piacon lassanként csökkenti, sőt, ha elég kedvező a birtokelosztás, ki is tölti a monopólium hézagát. Benn a törpegazdaságban pedig a munka az ilyen mesterséges áremelések mellett is hajlandó addig a pontig fokozódni, ahol már a jövedelemből — a normális munkabér levonása után — semmi sem marad a földjáradék kategóriájára. Hiszen a törpebirtoknak az intenzív gazdálkodás terén mutatkozó fölénye épen abban áll, hogy míg a nagybirtok — tekintettel a csökkenő földhozadék törvényére*) — a munkamennyiség fokozásában kénytelen megállni egy bizonyos ponton, mert különben a munkaköltség nagyobb lesz, semhogy annak levonása után a bruttó jövedelemből még földjáradék, kamat és profit is maradna: addig a törpegazda, ki saját keze munkájával abszolúte minél nagyobb jövedelmet akar a földjéből kihozni, még tovább, a földjáradék, kamat és profit rovására is fokozhatja az intenzitást, egészen addig, míg a termés értéke még épen hogy kiadja az ő munkájának normális bérét. Csak egy esetben nem képes a kisgazda a maga állattenyésztését a mesterségesen fölhajtott árak kiegyenlítéséig fokozni: ha a takarmányt is mesterségesen megdrágítják, ami csak a gabona megdrágításával járhat együtt. Ez az eset áll fenn Németországban. Nálunk a gabona megdrágítására még jó sokáig nem lehet gondolni. S így, ha egyelőre úgy is áll a dolog, hogy a parasztek — és különösen a nagyparasztek — többé-kevésbé egy kis földjáradékot, tehát saját munkájukkal meg nem érdemelt monopóliumszerű jövedelmet is húznak a húsdragításból: ez a helyzet egyelőre nem rejt magában veszélyeket a jövőre nézve. Addig, míg az agráriusoknak nem sikerül a gabonát megdrágítani, addig a magyar parasztságban a haladás törekvése túlsúlyban

*) „Gesetz des abnehmenden Bodenertrags.” — Egy bizonyos terményt, s a technikai, kémiai és fiziológiai készültség egy bizonyos fokát tekintve: minél több munkát fordítunk egy bizonyos földterületre, a terméseredményből aránylag- annál kevesebb fog jutni egy-egy ráfordított munkaórára.

lesz minden konzervatív törekvés fölött, s addig heves ellentállást fog kifejteni minden, bármely irányból ráerőszakolt konzervatív hatású jogintézménnyel szemben.

Mert más a helyzet, ha a gabona drága és más a helyzet, ha a hús vagy egyéb élelmiszerek ára szökik magasra.

Ha fölemelkedik a gabona ára, a dolog lényegét tekintve ugyanaz a jelenség következik, mint bármely más mezőgazdasági termény áremelkedése után. Mindazok, akik eddig gabonát termeltek, az eddigi jövedelmen kívül még egy bizonyos monopóliumszerű jövedelemhez jutottak. De a társadalomban mutatkozó hatás homlokegyenest ellenkezni fog az egyoldalú húsdrágaság nyomán kifejlődő hatásokkal. A nagybirtok a magas gabonaárak monopóliumát igen szépen ki tudja használni. A gabonatermelésben szépen érvényre jutnak a nagy összefüggő területnek, a gépmunkának, a nagy tőkének s a központi vezetésnek előnyei. Csupa olyan tulajdonság, amelyekkel a nagybirtok vagy kizárólag rendelkezik, vagy azokat a kisbirtoknál könnyebben megszerzi. Ahol tehát a gabonaárak emelkednek: ott a nagybirtok belterjesebbé teszi a gazdálkodását, fokozza a földre fordított munka mennyiségét egészen addig a pontig, míg e fokozódás a kamat és profit gyarapítására nézve előnyös marad. A nagybirtok kapitalisztikusabb lesz. A nagybirtokosság közelebb jön a kapitalista osztályhoz. Ebben leli magyarázatát, hogy a nagybirtok a múlt század közepén — az alkotmányos monarchiában — kompromisszumra lépett a tőkével. És ez volt az oka, hogy a nagybirtok, amely a nyolcvanas évek óta a legeszeveszettebb reakció fészke: a nyolcvanas évekig — amennyire történelmi múltja és katonai természete engedte — a mérsékelt haladás, sőt Németországban épen a szabadkereskedelem alapján állott.

Viszont a parasztgazda a gabonaárak emelkedésével olyan jövedelemszaporulathoz jut, amelyet sem a gazdasága fejlesztésére kellőképpen fölhasználni, sem munkájával megérdemelni nem képes. Tőkéje nincs, gépei nincsenek, a szövetségés épen a gabonatermelés terén mutat föl legcsekélyebb eredményeket. A gabona aránylag csekély munkát fogad magába; a kvalifikált munkát nem gyümölcöszteti. A magasabb árakat a munka jövedelme javára kihasználni, a törpegazdaság abszolút jövedelmét magasabb munkaintenzitással fokozni: ez a gabonatermelés terén szinte lehetetlen. A kisgazda tehát munkával meg nem szolgált jövedelemtöbbletet: földjádékot élvez; következőleg konser-

vatív. Emellett a jövedelme épen nem gyarapodik oly arányban, mint ha a munkáját — úgy mint az állattenyésztésben — a földjáradék rovására gyümölcsöztetni tudná. A földjét nem tudja úgy használni, mint a nagybirtokos, ki van téve annak a veszélynek, hogy a nagybirtok fölszívja. A fejlődéstől csak saját pusztulását várhatja; következőleg reakcionárius. A gabonaárak emelkedő irányzata volt az oka, hogy a negyvennyolcas időkben a parasztok majdnem mindenütt a földesurakkal tartotak s a kenyérdrágítás az oka ma is annak, hogy Németországban a reakció, bár egyre nagyobb nehézségekkel, de még mindig a pórázán tudja őket tartani.

Nos, a gabonadrágaság megszűnt. Ahol vámok segítségével, mesterségesen fönntartják, ott is szaporodnak az ellenállás jelei. A paraszttársaság fejlődő, haladó osztállyá alakul át. Egyre kevesebb köze lesz a konzervatívizmushoz és máris semmi szüksége konzervatív intézményekre. A hanyatló közép- és nagybirtoknak kellenek ezek, az is követeli őket, mint épen ezidőszerint a paraszt-hitbizományt. Tisztán látja mindenki, hogy a nagybirtok nem a parasztokat akarja ezzel fölsegíteni, hanem saját magát. De hogy miféle közvetlen célra kell neki: erre nézve már eltérnek a vélemények. Abban mindenki megegyezik, hogy a nagybirtok aligha számíthat a törzsöröklés folytán proletarizálódott másodszülött gyermekek munkaerejére, mert ezek, az örökségtől elütve, a kivándorlás legbiztosabb kontingensét alkotnák. Fölismeri ezt a tényt Garami Ernő is, akinek a *Szocializmus* című folyóirat 1906. 4-ik számában, *Birtokpolitika* cím alatt kifejtett véleményét nem hagyhatom e pontnál szó nélkül.

Garami, noha maga is hangoztatja, hogy a paraszt-hitbizomány csak a másodszülöttek kivándorlására vezetne, mégis azt mondja: „Nekik (a nagybirtokosoknak) a középbirtokra (!) szükségük van, hogy az munkaerőt szállítson számukra, mert a magyar agrárgazdálkodás már eljutott odáig, hogy a munkaerők kiveszése a latifundiumok további fejlődését gátolja. Annyi közép- és kisbirtokot faltak már föl nagybirtokosaink, hogy a nagy evés most megfekszi a gyomrukat.”

Ha a paraszt-hitbizomány a földtől elválasztja és tengeren túlra űzi a munkaerőt: akkor mindenre inkább alkalmas, mint arra, hogy a nagybirtok részére munkaerőt produkáljon. Sajátos vélemény, amely azt tételezi föl a nagybirtokról, hogy a paraszthitbizománnyal a rendelkezésére álló munkaerőt iparkodik gyarapítani, holott ha már épen a munkaerőt a földhöz akarja

kötni, ennek sokkal egyszerűbben módját ejtheti, ha két-három holdas parcellákat ad a napszámosnépnek.

Aztán meg tudvalevő, hogy a mai magyarországi viszonyok között már a 10—15 holdas kisparaszt — ha gazdálkodni tud — elég munkát talál a saját földjén, tehát nem kénytelen a nagybirtokoshoz napszámba járni. A 100—1000 holdas középbirtokos pedig csupán az esetben szállíthat a nagybirtokosnak munkaerőt, ha a saját bérmunkásait adja át neki. Nem tudjuk, hogy képzeletben ezt a *Szocializmus* cikkírója.

Kifogásolnunk kell azt is, hogy a latifundium úgy állítassék oda, mint gazdasági koncentráció fejleménye, holott csupán egy csekély része keletkezett ilyen úton a XIX. század folyamán, túlnyomó tömege azonban — amint ez vita tárgyát nem képezheti — katonai erőszak és hódítás útján jött létre.

Ha azonban már foglalkozunk a szóban levő cikkel: legyen szabad annak egyéb, a mi tárgyunkat közelről érdeklő szempontjait is megvilágítanunk.

Garami egyáltalán arra az álláspontra helyezkedik, hogy a birtoktömörülés és a birtokszétszóródás bizonyos periódusokban ismétlődik. Ő szerinte a nagybirtok, mikor a kisbirtokokat — gazdasági túlsúlyánál fogva — fölszívja: csökkenti épen a saját túlsúlyát, mert amikor a földtől elválasztja, egyszermind elvándoroltatja a munkaerő egy nélkülözhetetlen részét. Ezzel megakad a nagybirtok további központosulása, megkezdődik a kisbirtokok újból való szaporodása, ezzel ismét megnövekszik a nagybirtok rendelkezésére álló munkaerők száma, tehát újból növekszik ezek életképessége és a kisbirtok fölött való fölénye is.

Ez a circulus vitiosuselmélet, amellett, hogy a fejlődés gondolatát igen különös módon alkalmazza, egyszermind veszedelmesen hasonlít Bodnár Zsigmond hullám-elméletéhez, csak épen, hogy az idealizmus világából a mezőgazdaságba van áthelyezve. Megvan ennek az elméletnek — amint az olvasó bizonyára látja — az az érdekes sajátága is, hogy a kisbirtokot csak amolyan szükséges rossznak tekinti, amelyhez akkor nyúl a mezőgazdaság, ha kevés embere marad. Holott — ha lehet erre egyáltalán szabályt állítani — a kisbirtok egzisztenciája inkább a sűrű földművelő lakossággal kapcsolódik egybe, amelyet a nagyvárosok környéke, vagy például az amerikai birtokok nyugati irányban való fokozatos nagyobbodása eléggé illusztrál. De erre utal a kisbirtok kétséget kizáróan megállapított intenzívebb termelőképessége is. Nyitva hagy ez az elmélet azonkívül még egy kérdést: hogy

lehet az, hogy egy olyan tökéletes, tehát bizonyára fejlődőképes üzemforma, mint a nagybirtok, nem képes a munkaerőt a nagyipar módjára igényeihez képest eltartani, s így a saját részére megtartani? Miért képes erre a kisbirtok az ő állítólag csekélyebb produktivitása dacára?

Továbbá, hogy magyarázza Garami, hogy Angliában a birtoktömörülés 1750-től 1880-ig, tehát százharminc éven keresztül minden megszakítás nélkül folytonosan tartott? Mert periódusnak ez az idő egy kissé hosszú. És végül miért van az, hogy Magyarországon éppen a nyolcvanas évek folyamán állott be az üzemszétszóródás? Abban az időben, mikor a nagybirtokosok redukálták a gazdaságuk színvonalát, csökkentették a költségeket, kiterjesztették a kevesebb munkát igénylő művelésnemeket, amikor tehát éppen nem panaszkodhattak, hogy kevés munkaerő áll a rendelkezésükre, mert még azt sem használták föl, ami volt? Hiszen, ha Garaminak igaza lenne, ebben az időben, a munkaerő bőségének idején, a legszédületesebb üzemenkénti koncentrációnak kellett volna beállania.

Eltekintve attól, hogy Garami álláspontja lényegében majdnem olyan konzervatív, mint a paraszthitbizomány híveié: ugyan mire való körmönfont és meg nem alapozott elméletekhez fordulunk, holott a legközvetlenebbül tapasztalt tény, a nyolcvanas években beállott tengerentúli gabonaverseny oly egyszerűen, szinte maradék nélkül megmagyarázza a nagybirtok hanyatlását.

Főntartunk tehát mindent, amit kifejtettünk, Garami következő szentenciája ellenében is: „. . . igen radikális, sőt (így írja) szocialistáskodó köröket is megtévesztett, legutóbb is, a helyzetnek látszólagos sok ellentmondása. A parcellázás, a lármas parasztmérés nem jelenti a nagybirtok csődjét; ellenkezőleg: készülődését jelenti az újabb körforgásra, az újabb, népet és földet zsaroló hadjáratra.”

Garami ezt a véleményét — mint egész elméletét is — nem alapítja semmi bizonyítékra, csak néhány Kautskyból, Goltzból, Seringből, Marxból vett idézetre. Nos, mi nem igénylünk a magunk részére csalhatatlanságot, azon könyvek részére sem, amelyekből valaha tapasztalást merítettünk, és bizonyára be is fogjuk ismerni Garami szerint meglevő tévedéseinket, mihelyt tárgyi bizonyítékokkal áll elő, mihelyt egyebet is fogunk látni, mint idézeteket.

De addig főntartjuk azt az álláspontunkat, hogy a kisbirtok a mai viszonyok között nem másodrendű, hanem első-

rendű formációja a mezőgazdaságiak, hatalmasabb a nagybirtoknál, és hogy a paraszt-hitbizomány semmi egyebet sem jelent, mint azt, ami természetes hatásaiból kitűnik: a parasztbirtok haladásának megkötését, a belterjes parasztgazdaság kifejlődésének megakadályozását. A paraszt-hitbizomány valóban nem egyéb, mint a nagybirtok machinációja, de nem azért, hogy munkaerőt biztosítson a saját részére, hanem hogy lehetetlenné tegye azt, hogy a paraszt belterjesen gazdálkodjék és elvonja tőle a még eddig hatalmában lévő munkaerőt. A parasztbirtoknak semmi szüksége sincs konzervatív törekvésekre, a paraszt-ság a mai viszonyok között előrehaladó osztály, amely hovatovább a demokrácia egyik legfőbb támasza lesz. Az új világ-részek szabad földjének végtelen területei nemcsak az ott lakó népek számára teremnek szabadságot, de azzal, hogy megtörték az európai nagybirtok gabona-monopóliumát: az európai viszonyok új demokratizálását, a hűbériség maradványainak végső eltakarítását készítik elő.

Dániel Arnold.

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK.

ACSÁDY IGNÁC.

I.

Tartalmas és komoly tudós, az igazságnak bátor harcosa, az elnyomottaknak szenvedélyes védője, a szenvedők, a hitöket vesztettek fenkölt gondolkodású bátorítója tünt el sorainkból Acsády Ignáccal. Pedig még élhetett volna 61 éves korától. Munkásságára, vezetésére pedig épen szükségünk is lett volna. Magyarország nagy, forradalmi átalakulások küszöbére jutott. A középkorból máig fenmaradt feudális eredetű birtokarisztokrácia, mely ezer éven át megnyomorította Magyarország népét gazdasági és társadalmi felemelkedését, megakadályozta népének kultúra kifejlődését; amely birtokarisztokrácia kisajátította s mai napon is osztályérdekei előmozdítására használja fel az állam s a közigazgatás komplikált s hatalmas mechanizmusát: ez a feudális gazdasági rend s birtokarisztokrácia elérte napjainkban hatalmas kulminációját! Miután tönkre tette gazdaságilag teljesen az országot, kiélte a dolgozó magyar népet; milliószámra kiüzte idegen országokba, vagy leölte a magyar parasztot és a helyébe hozott sokféle idegen nyelvű s alacsony kultúrájú nép betelepítésével lehetetlenné tette az egységes magyar nemzet és társadalom és a magyar kultúra kialakulását: a feudális papság és nemesség bűneinek rovása teljessé lett! A dolgozó magyar parasztság és a látni kezdő értelmiség keserősége: a dologtalan osztályok állama, vármegyéje, egyháza, gazdasági és társadalmi kiváltságai ellen akkora mértékben gyűlt össze, hogy ez a keserűség állandó forradalmi feszültségben tartja az ország népét.

Nagyszabású változások, hatalmas gazdasági és társadalmi küzdelmek, grandiózus erőfeszítések, gyönyörű idők kapujában állunk! A haladás, az Ember haladása s egy magasabb társadalmi és kulturális fokra való tömeges és gyors fölemelkedésének szenvedélyes vágya, a rabság ellen föllázadt milliók forradalmi erőfeszítése fogja megvívni szabadságküzdelmét: a haladás, a szabadság évezredek ellenségeivel, a rabszolgaság s rabszolgatartás kitalálóival, a butaságnak s a rendszeres butításnak szervezőivel, föntartóival. Milliók ébredtek ember-voltuk s emberi méltóságuk tudatára. És e hatalmas öntudat világánál s a gazdasági rendszerünkben következő egyetemes gazdasági, szociális szükség forradalmi nyomásának kényszerítése alatt fogják a szervezett milliók megostromolni a gazdasági, szociális, politikai kiváltságok intézményeit. Emberi jogot, emberhez méltó megélhetést, a szociális javakat aktív munkával termelő ember szociális igazságát és a kulturális fejlődés lehetőségének a dolgozó milliók előtt való megnyitását fogják kikövetelni és kikényszeríteni a vagyoni és szociális, a politikai és kulturális kiváltságok kiélt birtokosaitól! Összetörik a kevesek kiváltságait, melyek ma lehetlenné teszik ebben a szerencsétlen országban a dolgozó milliók megélhetését, lehetlenné teszik a tisztességes kenyérkeresetet, a helyes, célszerű vagyoneelosztódást és a szociális igazságnak érvényesülését.

Ebben a gyönyörű és fönséges küzdelemben hiányozni fog az Acsády kipróbált elméje, sokat tapasztalt, sok ismeretet összefoglaló tudása és szókimondó bátorsága. Ha nem is számíthatjuk őt szellemi hőroszaink közé, aki felfogása merészségével, nagyvágású ítéletével egy évszázad nemzedékeire gyakorol hatást, de mindenesetre egyik legönállóbb, legobjektivebb, legigazságszeretőbb s a feltalált igazságot bátran ekszponáló történetírónkat becsljük ő benne. Történelmi fölfogás, a történelmi események magyarázása s okainak kikutatása módjára inkább a régi történelmi iskolához számíthatjuk őt, mégis — Grünwald Bélán és Márki Dózsáján kívül — nincsen történetírónk, kinek írásából oly sok összehordott történelmi adat, annyi objektív igazsággal s tárgyilagossággal párosított szabadságszeretetet és nemes emberszeretetet sugároznék ki olvasói elé. Egészen sajátos magyar historikus ő, akit a maga esze és a magyar eseményeknek objektív megítélése elvezetett Lamprecht előtt, vagy ezzel egyidejűleg ama fontos tudományos megismeréshez, hogy az állami, a politikai hatalmi küzdelmek, mint a szociális, etikai s kulturális változások, átalakulások: a mindenkori gazdasági viszonyokban bírnak domináns tényezőket s a legtöbb esetben eredetük is, eldöntésük is kizárólag, vagy túlnyomóan gazdasági tényezőktől függ.

Az Acsády kutató és mélyen járó elméje nem elégedett meg a politikai s hatalmi küzdelmek felszínes magyarázatával. A sekélyes, felületes és nagyhangzású szavakat hajszoló, hol krónikás, hol szónokló magyar történetírás őt nem elégíthette

ki. A múlt eleven életével törekedett kapcsolatba jutni s megtalálni igyekezett a tömegek, valamint az országgyűlésen, a vármegyébe, a községben, az egyházban cselekvő és uralkodó nemesség tetteinek igazi rugóit. Bele merült a források tanulmányozásába s ott azt találta, hogy nincsen nevezetesebb magyar országgyűlés, mely országos törvényekben ne foglalkoznék a jobbágyság, a dolgozó nép bajaival, panaszaiával, szabadköltözési jogával. Az országgyűlési, a megyei, a községi, a káptalani határozatok, törvények, periratok ezrei, meg ezrei tettek előtte bizonyosságot arról, hogy a magyar történelmi nemesség belső mozgalmait és a mindenkori magyar királlyal, majd 1541 után, Ausztriával szemben követett magatartását nem a régi magyar historikusok s megfizetett krónikások által annyit dicsőített szabadságszeretet s felszabadulási vágy magyarázza meg. A birtokos nemesség és papság tetteinek gyökere a munkaszervezetbe, a termelési és birtokviszonyokba nyúlik le s azok a híres „szabadságmozgalmak”, kivéve a katolicizmus által tüzzelevással, hatósági önkénnyel s társadalmi presszióval sanyargatott protestánsok harcait, nem voltak az ország szabadságának megszerzésére indított harcok. Azt látta Acsády a történelmi forrásokból, hogy oly mélyen vágnak bele egyes felülről gazdasági tények a politikába s oly szembetolakodóan befolyásolják a hatalmi kérdések jobbra vagy balra való dőlését, hogy egyes gazdasági tények elől, mint az adózás és nem-adózás kérdése s ennek politikai következményei, a földbirtok megosztása s a vele összefüggő munkaszervezet és termelés mikéntje, továbbá idegen nyelvű munkások tömeges betelepítése és Magyarország nemzetiségi konfigurációja, a katonáskodás terhei viselésének kérdése stb. elől lehetetlen kitérni még a felületes magyar történetírásnak is. Ezek tanulmányozásába merült tehát és ezek tanulmányozása juttatta Acsádyt a gazdasági tényezők, az életszükségleteket kielégítő termelési s elosztási módok, a munkaszervezet s a vagyonmegosztás nagy politikai jelentőségének megismeréséhez. Kutatásaiban nagy ösztönzést nyerhetett a német, a francia s angol történetírók hasonló s a gazdaságtörténetet és politikai történetet rendszeres kapcsolatban feldolgozó munkáiból. Ösztönözhetette őt az a hiány és sötétség, mit a gazdaságtörténet terén itthon talált és az újnak alkotása is. Így írta meg ő első munkájában *Magyarország Budavár visszafoglalása korában* az akkori Magyarországnak legjobb, első modern értelemben vett gazdasági és politikai történetét. Ő írta meg a *Közgazdasági Lexikonban a magyar gazdaságtörténetet, a magyar adózás s a jobbágyság történetét*. Ő dolgozta fel a XVI., XVII. és XVIII. századokból reánk maradt hivatalos összeírásokat. (*Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd korában, A magyar adózásról 1598-tól 1604-ig, Magyarország a pragmatica sancio korában*, továbbá a. Szilágyi-féle *Magyarország története* V. és VII. kötetében). Ő hámozta ki az összeírásokból és más oklevelekből, mekkora volt ama korokban a magyar nemzeti va-

gyon, kikutatta az ország lakosságának rendi megoszlását, a termelő erők viszonyát a vagyonhoz, a vagyon megoszlását, a munkásnép és a földesúr, a munkásnép és állam, a földesúr és állam viszonyát; az ő írásaiból tudjuk, mekkora volt az államhatalmat bitorló nagybirtokos arisztokrácia s vele szemben álló jogtalan, gazdaságilag kizsákmányolt, társadalmilag elnyomott, kultúrában és egészségi állapotában elmaradt néptömeg. Az említett három században a magyar nép életéről és le nem írható gyötrelmeiről, a magyar kath. egyház és a főnemesség irgalmatlan zsarolásairól népnyúzásáról, paraszttirtásáról az ő írásai rántották le a leplet.

Gazdaságtörténeti kutatásainak eredményét, három évtizedes történeti bűvárlatainak tanulságait élete utolsó évében *A magyar jobbágyság történetében* foglalta össze. Gyötrődő beteg teste iszonyú kínjai fuldoklásai közt írta sajátkezűleg azt az 500 oldalas nagy könyvet. Testi szenvedéseit súlyosbította az a folytonos aggodalom, hogy „élete főmunkáját”, kutatásainak koronáját nem tudja bevégezni. Rajongó szeretettel csüggött a jobbágyság történetén s annyira aggódott érte, hogy tavaly nyáron egyik Jeruzsálembé vándorló barátjával, (ugyan miért hallgatnók el a nagy ember e szép jellemvonását?) imádkoztatott azért, hogy testi erejét addig tarthassa meg, amíg a jobbágyság történetét bevégezi! Élete főmunkájának nevezte ezt önmaga s mikor elkészült vele, nyugodtan várta a kikerülhetetlen halált.

Ebben a dolgozatában saját vallomása szerint „objektív történetet” óhajtott írni a magyar munkaszervezetről. Történetírói ridegséggel, *sine ira* rójja egymás mellé az adatokat. Kerüli a kirívó példákat, köznapi átlagos adatokkal dolgozik. Meglátszik rajta a törekvés, hogy a következtetéseket nem maga vonja le, hanem az olvasóra bízta. De e ridegsége mellett sem tud kitérni maga sem a konzekvenciák nyílt levonása s bátor kimondása elől. Az adatoknak olyan tömege s kérlelhetetlen bizonyossága vonul fel az olvasó előtt, hogy minden becsületes ember kénytelen megadni magát következtetéseinek. Ezek az eredmények pedig súlyos buzogányként rontanak neki az eddig szokásos felületes, nemességdicsőítő, politizáló magyar történetírás színes hazugságainak. Összezúzza az adatok le nem cáfolható tömegével a nemesség szabadságharcairól, a nemesség nemzetvédő, nemzetföntartó, a magyarságot ápoló, a magyar nyelvet s kultúrát fejlesztő cselekvéséről terjesztett hazugságokat. Bebizonyítja Acsády a legirtózatosabb vádat, amivel csak a hozzá minden bűnével s erényével annyira hasonló lengyel nemesi rendeket illeti a történetírás: hogy ellensége volt a magyar nemesség és magyar papság a saját fájának, ellensége volt, lenézte, megvetette nemcsak magyar fajtáját, de magyar nyelvét is, magyar kultúráját is. Tudatosan irtotta a magyar apát, püspök és nagybirtokos világi földesúr a magyar fajú jobbágyságot; nemcsak embertelenül kínozza, koplaltatta, ütötte-verte, baromi sorsba sülyesztette, de tömegesen legyilkoltatta, fegyveres föl-

kelésekre, „szabadságharcokba” lovalta s a német zsoldosokkal leverette, vagy külföldre űzte a magyar jobbágyok millióit. Pusztította a magyar népet pedig csupán azért, mert a magyar paraszt nem tűrte ura korlátlan zsarnokságát, önkényét.

A kiirtott jó magyar nép helyébe betelepítette azután az alázatos és éhségbérrel megelégedő, alacsonyabb kultúrfokon álló tótságot, románokat, ruténeket, szerbeket, horvátokat, németeket!

Íme ezeket tekintette az öreg történettudós három évtizedes történeti bűvárlatai fájdalmas tanulságainak. Ezeket a tanulságokat nem akarta a sírba vinni. Hiszen jól látta, hogy olyan időköt élünk, melyben hivatásos történetíró Magyarországon nem fogja megírni merni, sem megírni tudni azokat. A múlt eseményeit bejáró s azok tapasztalatain látni tanult elméje jól ismerte a jelen Magyarországnak embereit is. Ezért csüggött oly megható aggodalommal utolsó munkájának megírásán. Itt akarta hagyni örökül a magyar nép jövő nemzedékeinek ezeréves történelmünk rettenetes, lazító tanulságait. Itt merete hagyni, hiszen a halott Acsádynak nem árthat a magyar klérus és birtokarisztokrácia omnipotens, mindent összetörő, népirtó hatalma sem!

* * *

A gazdasági és társadalmi felszabadulásáért küzdő magyar nép és látó értelmiség így nyert erős impulzust az ő írásaiból; így buzdított ő a haladás útján való bátor, nem ingadozó, önfelelőző előrenyomulásra s így lett ő hatalmas szövetséges társává a haladás főséges küzdelmeinek. Az Acsády történeti munkássága után az eddig csupán a politikával foglalkozó magyar történetírás kénytelen lesz új nyomokon haladva, a gazdasági állapotokat, társadalmi viszonyokat, a kulturális köz- és magánéletet is tanulmányozni, mielőtt ítéletet mond a hatalmi kérdések, politikai mozgalmak s átalakulások okairól. Míg a haladás és a népfelszabadítás nagy ügyének harcosai a jelenben s jövőben igazolást, bátorítást, lelkesítést merítenek „a hivatásos, az akadémiailag s egyetemileg elismert,” tehát tendenciózus elfogultsággal nem vádolható történetíró írásaiból.

Az ő szava, az ő törekvése, az ő, módszere egész életén át a „történeti objektivitás” volt. És ez a rideg történeti objektivitás épen úgy a magyar feudális birtokarisztokráciában találta fel a magyar állam függetlenségének megdöntőjét 1526-ban; a magyar dolgozó nép embertelen kizsákmányolóját; a nemzeti és magyar fajjal megtöltött magyar állam egységének tönkrettevőjét; a magyar állami és vármegyei igazgatás barbárságának és az ország népe egyetemes pusztulásának, elzüllésének okát, mint az az égő lelkű reformátor, aki az eleven élet tapasztalataiból állapítja meg a társadalom betegségeinek diagnózisát s akit az élet keserű faktumai és gyötrő szükségei kényszerítenek az uralkodó gazdasági s állami rend ellen elégedetlenkedők s lázongók élére.

A múlt okmányszerű bizonyítékai és a jelen élet tapasztalatai így fedik és igazolják egymást.

Acsády Ignác nagy tudása, hosszú és értékes munkássága, tiszta szabadságszeretete, fenkölt gondolkodása, az elnyomottakat védő humánus érzése, történeti objektivitása és igazságszeretete, nemes bátorsága: nemcsak szóval, de nagyarányú cselekvéssel szolgálta a magyar nép haladásának szent ügyét. Nem élt hasztalanul. Nagy és maradandó hatásokat gyakorolt és fog gyakorolni, úgy a jelen nemzedékének gondolkodására, mint a magyar történettudományra. Bátor, derék tudós s igaz ember volt.

Kísérje őt a történelmi és szociális igazság híveinek és a haladás barátainak s munkásainak meleg érzése, hálás kegyelethez hideg sírjába.

Ráczy Gyula.

II.

Röghöz kötött, glebae adscriptus: kicsiny temetői jobbágytelek rejtő havas ugarjában Acsády Ignácot. Már külseje markáns és nagymélységű embert sejtetett. Nagy keleti arcán sok nemzedék szarkazmusa néhány mély barázdában pihent el; magasan ívelt homloka alól izzó, fürkésző szempár látszott valamit keresni, amit már ezer és ezer őseinek nem sikerült megtalálni. Járásában, mozdulataiban a fojtogató betegség keserű rejtőzködése minden szánakozás elől.

Még az utolsó évben is gyakran ült ott rendes Dunaparti sarokasztalánál újságjaiba temetkezve s csak helyel-közzel pillantva ki a csillogó folyamra s a budai hegyekre. Az emberek felett pedig egyre közömbösebben nézett el. Megszokta, hogy az emberi dolgokat kifejlésökben mérje meg, nem becsülte túl sem a szó értékét, sem a habozás bölcsességét; az eseményeket nagyszerű perspektívából, sub specie aeternitatis, valami sajátos, az archívumokból kiáradó neobiblikus nyugalommal nézte. Élete végén ugyan mind világosabban kihallotta a közélet vezérmotívumai közül a menekülő patkányok undorító kopogását és elborultán nézett a süllyedő hajók után, amelyekről menekülnek. De látta azt is, hogy a roncsok helyébe megint új hajók, a cserben hagyott eszmények helyébe új eszmények jönnek. Mint ember, így marad meg emlékezetünkben: nyugalmas, bánatos, érett bölcsnek.

Azt gondolom, szíve is gazdag volt. Csupán a rezignáció felépítménye a jóság és csak akkor foghatunk ahhoz a bonyolult munkához, hogy jók legyünk, midőn az emberi dolgok viszonylagosságát már tisztán látjuk.

Elbúcsúzva az embertől, itt érünk történetírása erejéhez és szerkezeti szépségeihez. A jó történetírónak, úgy véljük, mielőtt munkához lát, szuppozícióit mérlegelni kell, világnézetét latba vetni s félredobni,

ha könnyűnek találtatott. Nem gondoljuk, hogy jó történetíró, aki beéri a tárgyiaság külszínével, előbb revideálnia kell, ízekre szednie, félénk gonddal kiválasztania útravalóul alkalmas ítéleteit. A jó történetíró nem csupán a forrásválasztásban kritikus, a feldolgozásban gondos, az előadásban higgadt, de egyben, amíg az eredményhez el nem jut, tökéletesen közömbös ez eredmény iránt. A jó történetírónak résen kell lennie, nehogy a jelenből hozzátapadó idegen anyagok egész munkáját megfertőztessék.

Három főművében s főleg *A magyar jobbágság történetében* ezt a magas kritériumot Acsády Ignác megközelítette. Ezért e művei még sokáig maradnak becses példatárai a történelmi események tárgyilagos értékelésének, melybe *pretium affectionis* nem kontárkodik bele. Adalékaival, melyeket évek hosszú során át tartó levéltári kutatásainak köszönhetett, okszerű váltógazdaságot folytatott: mindig több nézőpontból mutatva be az állapotokat, menten minden egyoldalúságtól; — az irányzatos túlzást ép oly kevéssé értette, mint az elhallgatás művészetét. Hogy tökélyei csak fokról-fokra bontakoztak ki s hogy még főműveiben sem nyilatkoznak mindenütt egyenletes zavarlatansággal: nagyon is érthető. A történettudomány nálunk, nemes, de ritka kivétellel, egészen a most szorgoskodó új nemzedékig, az uralkodó ideológiák alapszíneire rakta fel az eseményeket. A levéltári adalékok egyezséget kötöttek a képviselőház fecsegőinek frázisai-val. Óvatos kanonok, kenetes kálvinisták s a feudalizmus házi zsidai reakönyökölték Akadémiára, egyetemre és — részben öntudatlanul — az uralkodó közvélemény megrendelése szerint értékelték ezer év történéseit. Csodálni való-e, ha a régi iskola survivaljai helyenkint felütik fejüket Acsády lapjain is?

Történelemfelfogását illetőleg nem gondolom, hogy a történelmi materializmushoz tudatosan akárcsak közeledett volna is. Bizonyos pontokban, úgy látszik, önmaga jött a marxizmussal szomszédos eredményekre. Ez így jobb, mintha élte utolsó éveiben az új elmélet prizmáján keresztül kezdte volna mérni a másként ismert dolgokat. Általán: halálos vétek az ily erős, öreg fát idegen talajba átültetni. Egy bizonyos koron túl az ember már alig lehet marxistává. A történelmi materializmus beidegzéséhez sok-sok fiatalság kell, talán annál is több, mint amennyi a legtöbbünknek megadatott.

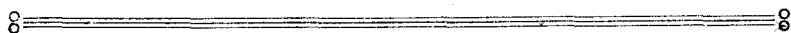
Acsády, mondom, szemelláthatólag a maga erejéből jutott el oda, hogy a magyar történelem tengelyébe a munka mindenkori szervezetét tette. Ez a ténye pedig egyedül azért jelentős, mert a munkaszervezet a legalkalmasabb pontnak látszik az események lehető egységes és lehető pragmatikus számbavételére. Magában véve ez semmi-

vel sem kvalifikáltabb, nem is szükségképen behatóbb tudomány, mint amikor a hisztorikus a háborús történéseket vagy uralkodók személyi tulajdonait helyezi előtérbe, a különbség csupán methodikai értékű, amazt a módszert célszerűbbnek, megfelelőbbnek látjuk emennél.

Acsády stíljét könnyű megszeretni. Erővel teljes, hajlékony és zamatos. Van méltósága, egyénisége, színe és skálája. Arányos mondataiban csak addig tömör, amíg világos tud maradni. Egyszerűen beszél, mint a legtöbben azok között, akik tárgyukkal tisztában vannak. Meleg, néha tüzelő. Kedveli a lendületet, de miként ítéleteiben is, csak ritkán él közhelyekkel. Adalékait, egy élet háladatlan munkáját, fontoskodás nélkül adja elénk, mintha mindezt az imént olvasta volna egy napilapban.

Íme, a halott arca kétfelől: az ember és a mester. De emberisége és mestersége egybeolvadott hét századra visszaboruló szeretetében a magyar jobbágy iránt. Udvarházak, monostorok mögött Tiborc viskóját kereste fel, csataterek szögletében Tiborc jobbágytelkét, tündéri ünnepségekből Tiborc robotját, dézsmáját válogatta ki, daliás időkől Tiborc megtörését. Valóban: egykor az ő apái is itt bolyongtak az alázatos Tiborcok oldalán, mint alázatos sárgafoltosok. Ez a különös, magányos, szomorú zsidó-ember nem feledte el a régmúlt idők néma frigykötését: egy adatgyűjtésben töltött élet fölényes tudásával, egy pompás agyvelő készségével, egy férfiszív forró álmaival nem tudott odaállani száz és száz vérrokona módjára úri multságul, renegát pojácának, imperialista, klerikális, junker csepűrágónak. Megéledt benne a Ghetto melankóliája a Ghetto alázatossága nélkül. Kedves karosszékéből az újítók büszkeségével nézhetett maga elé ama decemberi éjszakán is, utolsó kínjai között, midőn már Hamlet kérdésére egyre kevésbé esett nehezére a válaszadás.

Ifj. Leopold Lajos.

FAYER LÁSZLÓ.

A büntetés kérdéseivel foglalkozók közt két csoportot különböztethetünk meg. Az egyik inkább az uralkodó társadalmat védi a támadó bűnösökkel szemben, a másik inkább a bűnöst a bosszúálló társadalom ellen. Az olasz kriminológia társadalomvédő; legpregnansabb képviselője Garofalo, a mai társadalmi rend tisztelője és híve. Fayer László, a magyar büntetőjog elhunyt tanára első sorban a bűnösök védője volt. Enyhe, a kegyetlenségtől irtózó lélek. A megtorlás és akarat-szabadság dogmáit ifjúkori hagyománykép őrizte. De a megtorló Fayer

szelídebb volt, mint a célért büntető Liszt. Az akarat szabadságából nem kovácsolt jogcímet egy földi pokol számára, hanem ezzel csak elviselhetővé akarta tenni saját maga számára a büntetés gondolatát.

Nem az jellemzi igazán, — amit mondanak róla —, hogy átmenet, híd volt a büntetőjog dogmatikus és kriminálpolitikai iránya között. A német kriminálpolitikus dogmatikusokhoz kevésben hasonlított. Valójában őt, kinek a fogalmi boncolgatásokhoz sem kedve, sem érzéke nem volt, a jogi dogmatika fentartására az tüzelte, hogy az ártatlankokat és bűnösöket az államhatalom túlkapásaival szemben megoltalmazza. Hitte, hogy a büntethető cselekmények fogalmainak pontos körülhatárolása, a bírónak a fogalmakhoz kötése s a meghatározott büntetésre való kényszerítése az egyének szabadságának javára szolgál. Az olasz kriminológusok szerint a bűnöst, ha a bíró veszélyességét felismerné, iskolába vagy kórházba kell küldeni, ahol addig kell tartani, míg a társadalomra nézve ártalmatlanná lesz. Fayer nem bízott a mai osztályállam (ő nem nevezte annak) veszélyességét konstatáló bírálban, büntető iskolamestereiben és ápolóiban.

A Vargha Gyula ideáljáig, a büntettek rabszolgaságának megszüntetéséig nem jutott el. De híve volt e rabszolgaság enyhítésének, mintegy a büntettek jobbgységének. Remélte, hogy pár éven belül a mai büntetések szigorának felével be fogják érni az emberek. A kriminálpolitikai törekvései majd mind a büntetési rendszer enyhítésére irányultak. A halálbüntetést el akarta törölni és a feltételes elítélést behozni, a büntetőtörvény magas büntetési tételeit leszállítani s a szabadságvesztésbüntetések jelentős részét pénzbüntetéssel helyettesíteni. Egy enyhébb büntetőjog érdekében küzdött a törvény elavult rendelkezéseit félredobó esküdtszékekért s a vádlott érdekében az esküdtszék ítéleteit felülvizsgáló felsőbbíróságért.

Jó pedagógus volt s a büntetőjogi tanítását is az a pedagógiai elv hatotta át, hogy a szelíd eszközökkel jobban lehet hatni, mint a durvákval s az a szociológiai meggyőződés, hogy az emberiséget a haladás útján nem lehet korbáccsal előrehajtani.

Nem leplezte le nyíltan büntetőtörvényünk osztályjellegét, de óvatosan rámutatott a törvény magyarázatánál, hogy ez a törvény círogatja a párbajozókat, a méltányos szülő enyhességével bánik el a becsület, a női szemérem, a munkás egészségének és életének támadóival, de drákói kegyetlenséggel sújt le a tulajdon szentségének a megsértőire, a kis tolvajokra. Egyik legnagyobb érdeme a lopás kegyetlen büntetése s a vétkes mulasztásaikkal ipari baleseteket s így munkások halálát és sérülését előidéző munkáltatók csaknem büntetlenül hagyása ellen irányított szívós agitációja.

Filantropiája s a büntető hatalom mai urai ellen táplált bizalmatlansága közel hozták követeléseit a vagyontalan osztályok kriminálpolitikájához. A német szocialisták sem adják meg a mai államnak a határozatlan büntetések jogát, a bűncselekmények pontos meghatározását s a büntetések enyhítését követelik és a bíraskodást nem a hivatalnokok, hanem a nép kezei közt szeretnék látni. Ő valóban Fayer polgári ideológus léteére közelebb áll a mannheimi kongresszus felfogásához, mint Ferri, a szocialista kriminológus. S ha nem is egészen tudatosan, a társadalom páriáinak az oldala mellé állott, az olasz kriminológusok, ha öntudatlanul is, a modern kapitalizmus jogi rendjének védelmére kovácsoltak fegyvereket.

Óvatos, lassú haladás, ez volt a reformküzdelseinél követett taktikájának vezérlő elve. A jövőt a múlttal mindig össze akarta kapcsolni és reformjai kedvéért régi magyar hímet varrt az új követelések zászlajára. A feltételes elítélés mellett az intézmény hazai múltjával, a mai törvény kegyetlen szigora ellen a 43-as javaslat enyhességével érvelt. De még ez sem használt. Mérsékelte követeléseit a megvalósítás érdekében, de a megvalósulás sikere, melyet olyan hön öhajtott, nem igen következett be. A magyar országgyűlés elengedte törvényben a halott Rákóczy büntetését, de évtizedek óta nincs egy órányi ideje sem, hogy törvényt hozzon a krajcáros lopásokért hosszú börtönbüntetéssel sújtott eleven ezrek sorsának könnyítésére. Még a Fayer mérsékelt követeléseit is csak radikális politika tudja majd Magyarországon tisztességesen valóra váltani.

De igazi jelentősége kultúréletünkben nem is a tanításai tartalmában rejtett, hanem abban a módban, ahogy eszméiért síkra szállt, ahogy agitált és tanított. Lelkesíteni csak azért tudunk, amiért lelkesedünk s ő valóban hitt a gondolatai igazságában és lelkesedett értük. A lelkesedése magyarázhatja csak meg fáradhatatlan kitartását. Évtizedeken át nem szűnt meg lapjában unosuntalan ismételni a büntetőtörvény vérlázító atrocitásait, újabb időben ostorozni a Curiának a perorvoslat jogát elkobzó esztelen formalizmusát. Ami iránt mi már elfásultunk, arra ő folyton érzékenyen reagált. Úgy hogy a neve majd minden jogász lelkében a Btk. 336. §-a áldozatainak és a Curia visszautasított semmiségi panaszainak képét idézte fel.

Érzékeny, finom lelke igazi ellentéte volt a bürokratának. Nem is tudtak megbarátkozni sohasem. „Állandó hadilábon állott felsőbíróságainkkal. S még a szemináriumi példák fiktív pereiben is többet érzett, mint az ország nagy bírái az igazi emberek pereiben. Nem tudta feljajdulás nélkül nézni, hogy a Curia a nagy munkaterhének könnyítése céljából mint magyarázza a törvényt úgy, hogy a semmiségi

A MUNKÁSMOZGALOM 1906-BAN.

A lefolyt év munkásmozgalmának története, úgy az egyes nemzetek propagandáját, mint a nemzetközi vonatkozásokat tekintve, újabb bizonyítékokat szolgáltat arra nézve, hogy proletariátusnak a szocializmus jegyében folyó és a célok tekintetében azonos szabadságharca hovatovább ki fogja egyenlíteni az eszközök különféleségét is. Maga az osztályharc az, amely a harmóniába hozatal e munkáját végzi s amely eszközli, hogy mentői bonyolódottabbakká válnak a gazdasági viszonyok, annál inkább ismeri fel a munkásság helyzetét és rendeltetését s míg egyrészt a tömörítés és egyesítés művel az osztályharc személyi elemét, katonaságát meggyőzhetetlen ármádiává szervezi, másrészt az akadályok elhárításával, a nivellálással a másik, a tárgyi konstitutív elemet is erősíti, a fegyverkezés egyöntetűségét téve lehetővé.

A polgári szociálpolitika csődjével szemben az osztályharc az elmúlt évben is úgy gazdasági, mint politikai téren több, nagyfontosságú eredményt szülő ütközetet mutathat fel.

A tőke és munka közötti harc mindinkább kiélesedik: lényegtelen differenciák hatalmi kérdésekké, taktikai szempontok elvi álláspontokká fejlődtek.

A politikai küzdelem, mely a legtöbb helyütt az általános titkos választójog kivívására irányul, Európaszerte nagy hullámokat vert az elmúlt évben. Az Oroszországból kiáradó forradalmi szellem lángra lobbantotta Északnak és Délnek proletariátusát egyaránt és a népjogok kiterjesztése lőn a jelszó Dániában épúgy, mint Olaszországban s Finnországban nem kevésbé mint Magyarországon. A megindult vagy folyamatban volt küzdelmek közül nem egy jutott dülőre s a finn és az osztrák általános választói jog a legszebb diadaltrófeumok közé tartoznak.

A szocializmus térfoglalása mellett tanúskodnak a pártkongresszusok is. így az áprilisi, Brüsszelben tartott belga pártkongresszus, melyen a kiküldöttek részletesen körvonalozták a szocialisták politikai elveit. A norvég szociáldemokraták a lefegyverzés kérdésével foglalkoztak, pártprogramjukat olyképen alakítván át, hogy a néphadsereg helyébe a militarizmus eltörlésének s nemzetközi békebíróságok felállításának követelményét iktatták. A szocialista-mozgalom az angol burzsoa liberalizmust is veszélyezteteti. A szociáldemokrata föderáció XXVI. gyűlésének határozata ugyanis, mely szerint „őszinte rokonszenvvel fogadja az új munkáspárt önálló politikáját és hajlandónak nyilatkozik, hogy e párttal egyesüljön, mihelyt képviselői és szervezetei nyíltan magukévá teszik a szocializmus alapelveit és egy ezen alapelveken nyugvó programot fogadnak el —” fenyegető veszély az angol polgári demokráciára nézve, mely csak az imént kerekedett a konzervatívok fölé s a Trade Unionok segítségére számítva a munkás Burnsnek is helyett adott a kabinetben.

A németalföldi szociáldemokráciában az utrechti kongresszus létrehozta azt a megoszlást, melyet a két irányról marxizmusnak és revizionizmusnak szoktunk nevezni s mely a revizionista irány győzelmét jelenti Hollandiában.

Oroszországban fényes példáját látjuk annak, hogy a szocializmus szolgálatában álló erők egyesítésére irányuló törekvés milyen általános. Az *Oroszország szociáldemokrata pártja* név alatt egyesült orosz és lengyel munkások a szeptemberi hetedik pártgyűlésen egyesültek a zsidó munkásszövetséggel. Oroszország proletariátusa az, mely az elmúlt évben a legkétségbeesettebb küzdelmet folytatta felszabadulása érdekében. Az első orosz népképviselőt július 21-én 72 napos működés után szétkergették, mire a képviselők nagy része Wyborgban gyűlt össze, honnan az orosz néphez kiáltványt intéztek, melyben az adófizetés és katonáskodás megtagadására szólítják fel. A szocialisták az általános sztrájkjal is megpróbálkoztak, de sikertelenül. Az új dumaválasztásokhoz, melyeken való részvételt az orosz szociáldemokraták a kedvezőtlen előfeltételek dacára is elhatározták, nem lehet ugyan vérmes reményeket fűzni, mindaddig, míg a Stolypin féle őrjögő despotizmus tart és a parasztság szervezése előrehaladottabb stádiumba nem jut.

A célnak s az eszközöknek harmóniája jut kifejezésre a limogesi kongresszusán a francia szociáldemokrata pártnak, amidőn egy par excellence gyakorlati kérdéssel: a Clemenceau-kormánnyal szemben követendő magatartásról kellett határoznia. A Clemenceau kormánynak ugyanis több szocialista tagja van, ami a pártot taktikája tekintetében természetesen befolyásolja.

Fenséges küzdelem játszódott le Ausztriában az általános választójog érdekében. Az osztrák proletariátus erőfeszítése nem volt meddő. Kivívták az általános választójogot. A feudalizmus minden mesterkedése megtört az osztrák szociáldemokrácia szívósságán és energiáján.

A svájci munkásság is kivette a maga részét a küzdelemből, melyet az ott aggasztó mérveket öltő reakció ellen kell folytatnia. A politikai küzdelmek eredményesek voltak, ott ahol az eredményekkel járt, csak az tette lehetővé, hogy szemmel tartották a marxista tételt, mely szerint „politikai téren csak az teljesítheti kötelességét, a ki a lehetőség keretén belül bátran küzd az elérhetőért és ellentáll a csábító kísértésnek, hogy az ideálok birodalmába való menekülés által egy nagy felelősség alól szabaduljon”.

A mi politikai mozgalmunk az általános választójog kérdését elvitte a megvalósítás küszöbéig, itt a koalíció vette át a szerepét s így 10 hónap óta politikai téren nem maradt más teendőnk, mint várni azt a bizonyos egeret, amelyet a vajúdó hegyek meg fognak szülni. A nyolc hónappal ezelőtt az általános választójog programjával alakult kormány sztrájk törvénnyel akarja a proletariátust elhallgattatni, mely a kormánytól ígérete teljesítését követeli. Célja nem fog sikerülni. Az általános választójog megszerzése és a tények kéréselhetetlen szigora hozza magával, hogy azt ők fogják megcsinálni, akik leginkább remegnek tőle. Addig a demokrata reformok felé haladó Oroszország szerepét átvéve képviselhetik Európában a középkori feudalizmust. A királyságuk pünkösdi királyság lesz.

A magyar szakszervezeti mozgalom múlt évi történetében nagyjelentőségű tény a földműves-munkások országos szövetségének

megalakulása Budapesten január 7-én. A fiatal szervezet ellen az új éra merényletet merénylet után követett el, de mindhiába. Semmiféle terror azt munkájában feltartóztatni nem tudta és nem volt képes megakadályozni annak napról napra való növekedését. Hogy pedig éppen a mi viszonyaink között milyen óriási jelentősége van a földmunkások mozgalmának, azt bizonyítja a szervezetek hihetetlen gyors szaporodása egyrészt, másrészt pedig az a kétségbeesett védekezés a fenyegető veszedelem elől, mellyel a megrémült gazdák országszerte próbálkoznak. Az osztályállam, élén a feudális kormánnyal, melynek minden tagja maga is nagybirtokos, teljes apparátusával segítségére van a gazdáknak, de ezt a mozgalmat immár letörni nem lehet.

Az állam és a kapitalizmus szoros viszonyát juttatták kifejezésre sztrájkjaink is, melyeknél az államhatalom kivétel nélkül a munkaadók szolgálatában állott: a gázgyári munkások sztrájkjánál, hol katonákat állítottak sztrájktrőrkül; a salgótarjáni szénbányászoknál, hol minden képzelhető közigazgatási manipulációval azon voltak, hogy a sztrájkot letörjék: a gyűléseket betiltották, feloszlatták; a villamos vasúti alkalmazottak sztrájkanyagját feloszlatták, mind megannyi bizonyíték.

Mindez nálunk annyiban speciális, hogy a munkásság mozgalma az államhatalom képviselőit nemcsak mint osztályt, hanem mint egyéneket is érinti, mert a szakszervezetek működése Németországban ép oly kényelmetlen ugyan az uralkodó osztályoknak, de azért Németországban azon jelszóra támaszkodva, hogy a sztrájkok tönkreteszik az ipart és veszélyeztetik a nemzeti jövedelmet, mégsem fogják erőszakkal elfojtani a munkások egyesülését, mint ezt minálunk teszik.

Egy másik örvendéses jelensége az 1906. évi magyarországi szakszervezeti mozgalomnak a vasúti munkások szakszervezetének mintegy 10.000 taggal történt megalakulása és rohamos fejlődése. A szellemi proletariátus is megmozdult. Tanítók, magántisztviselők szervezkednek, sőt a lateiner-elem közül a bírák kezdték megtörni a jeget.

Nagyfontosságú fejlődést jelent az angol szakszervezeti mozgalomban az angol parlament által elfogadott javaslat, mely az 1901. évi reakciós intézkedések megszüntetésével az előbbi állapotot statuálja, mely szerint a szakszervezetek nem tehetők felelőssé a kárért, melyet a sztrájkok okoznak.

Az elmúlt év folyamán — kissé elkésve — jelent meg az 1904. évről szóló nemzetközi jelentés a szakszervezeti mozgalomról, melyben a nemzetközi titkárság áttekinthető képet nyújt a különböző országok szakszervezeti mozgalmaról és bár a számadatok azóta lényegesen változtak, későbbi összehasonlító adatok hiányában, ennek alapján kell tájékozódunk.

A nemzetközi jelentés szerint a legtöbb szervezett munkás Angliában van, azután Németország, Olaszország és Ausztriában. Az Egyesült-Államokra és Franciaországra, mint amelyek nem tartoznak a nemzetközi titkárság kötelékébe, e jelentés nem terjed ki. A legkevésbé vannak a bolgár munkások szervezve. Legtöbb szervezett nőmunkása Németországnak van a sztrájkokra is legtöbbet Németország szakszervezetei adnak ki.

A nemzetközi szolidaritás a bányamunkások nemzetközi akciójában jutott kifejezésre, mely a londoni kongresszuson nyert megvaló-

sulást s amelyen — ezúttal először — a német bányamunkások keresztény szakegylete is képviselve volt.

Ez a londoni kongresszus egyébként is tanulságos, mert itt pregnánsan jut kifejezésre az a tendencia, mely az egész kultúrvilág proletariátusánál észlelhető, hogy t. i. a politikai és szakszervezeti mozgalom merev szétválasztása nem vihető keresztül. A legmegrögzöttebb trade-unionisták is belátták a politikai küzdelem szükségességét. Az a felismerés jellemzi az elmúlt év egész proletármozgalmát s ez jut kifejezésre csaknem valamennyi ország pártgyűlésén. *)

Fejlődés észlelhető a szövetkezeti mozgalom terén is. Nálunk Magyarországon is erőteljes akcióra van kilátás, ami a magyar viszonyokra való tekintettel nagyon kívánatos. A földműves szövetkezetek alakítása és a meglévőeknek keresztény és főúri spekulánsok kezeiből való megszabadítása elsőrangú szociálpolitikai követelmény.

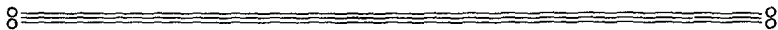
Németországban az augusztus 16-tól 18-ig Oldenburgban a birodalmi szövetség által tartott 21-ik évi gyűlésen 805 újonnan alakult falusi szövetkezetről számoltak be, melyek az összes német szövetkezetek 80%-át teszik ki és számuk 20.128-ra menő.

Az angol szövetkezeti mozgalom is óriási fejlődésnek indul. A legutolsó jelentés 1739 szövetkezetről számol be (nem értve ide az ír fogyasztási és a mezőgazdasági szövetkezeteket) több mint 2 millió taggal.

A genti Vooruit, mely az egész belga szövetkezeti mozgalom tekintetében irányadó, a múlt évben ünnepelte fennállásának 25 éves fordulóját. A jubiláló szövetkezetnek fontos szerepe volt a belga munkásmozgalom terén és dokumentálja, mekkora kölcsönhatás van a szövetkezeti mozgalom s a munkásság többi törekvései között.

Ha oly szakadatlan folyamatnak, minő a munkásmozgalom, egyes fázisait kiragadjuk, arról mintegy pillanatfelvételt eszközlünk, csak nagyon halvány képet kaphatunk arról a gigászi küzdelemről, annak óriási méreteiről és arányairól, melyet az osztályharc, munkásmozgalom jelölnek. De az a hatása az ilyen szűk körre szorított kicsiny krónikának is meglehet, hogy a győzelmeknek a regisztrálásával új erőt önt a küzdő proletariátusba és talán új csapatokat verbuvál az osztályharc katonáihoz.

b. e.

A TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUS DRÁMÁJA.

Bernard Shaw nem marxista. Jevons értékelmélete, amely az élvezet tanát rendszerbe rögzíti, utilitárius kérdéstételére megfelel, míg a Marx-féle munka-absztrakció nem jelent számára semmit. Az osztályharc-elméletet nem érti. Ebben is az angol viszonyok neveltje: fabianizmus fölülről és unionizmus alulról jelzik forradalmiságának keretét. Szocialista, de a kontinens elméletét részben nem érti, részben megtagadja. De míg a doktrínát elutasítja, a kritikában annál inkább

* Lásd erre vonatkozólag a *Huszdik Század* f. é. 10-ik számának *Szocialista kongresszusok* c. cikkét.

egyezik vele. Nem tagadja tehát a problémát, hanem a tényleges fejlődés anyagi szubsztrátumát fel nem ismervén, szükségkép utópista és az is a legsötétjiből, az individual-fantaszták közül való. Így jön létre elmélete, a megváltó *Superman (Obermensch)* tana, akit azonban nem egy új erkölcsöt megtermékenyített társadalom (amire Nietzsche vágyott), hanem az összesség tudatos és célirányos szervezkedése a fajkiválasztás keresztyulvitelére fog megszülni. Az etnikai kiválasztás által létrehozott *Übermensch* helyébe a *Superman* élettanilag determinált termelését lépteti programmul.

A gondolkodó Shawval foglalkoznak M. Beer (*Neue Zeit*) és Ed. Bernstein (*Sozialistische Monatshefte*) cikkei. Mindkettő azonban olyan hibát követ el, amely Shaw drámáinak megértésénél végzetessé válik: a drámaíró és a gondolkodó egységéből indulnak ki. Beer állítólag Shaw színműveiből fejtette ki annak gondolatvilágát: de ez csak irodalmi látszat. Tényleg drámáiból már csak annyit értett meg, amennyit, Shaw nézeteinek és elméleteinek szemüvegén át tekintve azokat, megláthatott. Ez azonban nem sok. Mert színműírói lényege és nagysága, hogy nem elméletet ad, nem rendszerez és nem épít, hanem kritizál. Boncol és leír. És éppen azt akarjuk kimutatni, hogy intuitív szempillantással olyan meglátásokat teremtett, amelyek saját gondolatainak teljes cáfolatát tartalmazzák. Az a sejtés, amellyel laza drámai alkotásait felépítette, különös módon élesebben látott, mint az öntudatos elemzés, amellyel rendszerét megalkotta.

Szépirodalmi működését teljesen a mai rend bírálata tölti ki. E tartalmi egység még a műfajt is tagadó ridegséggel tűnik ki minden írásából. Aforisztikus színműve csak több dramatikusan paradoxon. De sem ez, sem az nála nem műfaj. Wilde, az új Merlin, azzal szórakoztatja a burzsoát, hogy színes és gazdag értékítéletek végnélküli és meglepő lehetőségeit sziporkáztatja előtte, de a döntő pillanatban idegesen összeszoruló zsebét suttymban megnyugtató a bűvész, aki oda súgja: „Nem láng ez, csak tűzijáték. Ez mind lehetetlenség: nem igaz!” Shaw aforizmája nem tüzes krizantém-eső, hanem „béka”, nyomában kénés bűz és a vigyorgó Mefisztófelesz hengegését halljuk: „Íme, mi minden képtelen és lehetetlen, és mégis igaz!” Mert a paradoxon Shaw művészetének nem stílusa, hanem tárgya.

Hogy ez miért van így, megmagyarázza azt Shaw drámája. Az is csak látszat. Mert nem dráma az, ami nem az egyén cselekvésre érett akaratát tárgyalja, amelyben a vezetést nem a „személyek” viszik, hanem az „idő” és „szintér”. Már pedig Shawnál az egyén nem kezdeményez, nem alakítja a viszonyokat, amelyekkel harcra kelve győz vagy elbukik. Az „egyén” nála legtöbbször bugris, aki kényelmes nézetekkel (ideológia) kipámázott kerevetén az életnek, annak nyugodalmát élvezni akarja és sohse bolygatja ő a „viszonyokat”, ha csak a „viszonyok” neki békét hagynak! De a viszonyok valamely bonyolulás következtében alkalmatlankodni kezdenek. Szokatlan és kényelmetlen alakot öltenek: a „nézet” csak alkalmazkodik, alakítódik, nyúlik, „amíg futja. De végül csak beáll a víg vagy szomorú tragédia: a viszonyok addig alakulnak, tolódnak, surlódnak, míg az a sokat szenvedett nézet, az üres hólyag, végre gyászosan megpukkad... Az egyetlen

realitás tehát az a láthatatlan és tapinthatatlan világ, amely minket jármába hajt, míg az egyén akármilyen anyagias gondolatvilága rendszeren a nézetek hamis fénytörésén át szűrődik és csak sekélyes idealizmus marad. Így alkotta meg Shaw a passzív drámát. De amint a Marx-féle felfogás nem mechanisztikus, úgy ez sem végzetdráma. A *life force* (nálá főleg az asszonyban élő biológiai tétlenségi erő) az egyéni lét fentartására vakon ösztökélő rúgó. De a társadalom jogi és erkölcsi intézményei, saját és embertársaink nézeteinek áldott volta, a javak mai forgalmának személytelensége, az akarat szociális kötöttsége: ez az a mantinelle, amely láthatatlanul, de fizikai törvényszerűséggel hajtja vissza a beleütköző egyént. Ennek a passzív tekejátékának a képét nyújtja Shaw drámáiban az emberi cselekvés.

Az *Özvegy ember házai* (*Widowers Houses*) munkás-bérkaszárnya. Betegséggel és balesetekkel szenved meg proletár lakossága a háziúr magas jövedelmét. Ezért az özvegy ember leányának völegénye, aki ösnemesi család „younger son”-ja és eszményi gondolkodású, (hiszen földjáradékból él, amelyet valami félig ismeretlen nagynénje utalványoz ki neki), undorító üzelmeit megtudván a házasságtól visszalép; őszinte felháborodással kijelenti, hogy az ilyen szennyes hozományt nem fogadhatja el! Pénz nélkül meg végre nem nőülhet, ahhoz fel kellene adni idealizmusát. Annyi azonban bizonyos, hogy az özvegy ember üzelméhez semmi köze sem lesz. A felelet erre a következő: „Megengedné Uraságod, hogy azt kérdezzem Öntől, honnan foly be az Ön 700 fontja? . . . Óh, majd én megmondom Önnek: ugyanazokból a pizskos, egészségtelen házakból. A maga zálogkölcsonének a járadékát én fizetem. Én a maga hitelezője vagyok. A szegényekből kisajtolom a pénzt, hogy magának 7%-ot fizethessek. Ezek nem az én házaim. Ezek a mi házaink!” A fiatal ember megdöbben. Ezt ő nem is sejtette, önmagáról vallott nézetein a valóság gyilkos kritikát gyakorolt. Saját eszményesített egyénisége, amelyen a „társadalom romlott légkörén” felül emelkedett, csak ballon-kaptif, amelyet a tényleges élet anyagi szálai fűznek e sárvilághoz. Végül a fiatal ember megnyugszik: 7% ma nem kis dolog. Aztán meg ő egymagában, hogy változtassa meg ezt a rendet? Annyi bizonyos, hogy 700 fontnál kevesebből nem tud megélni. Ezt csak nem lehet tőle rossz néven venni?! Íme, nézetei harcba szálltak létének tényleges valóságaival és súlyos vereséget szenvedtek.

Marx bebizonyította, hogy a mai rend mellett a részvénytársaság szükségképpen rablóbanda. Shaw szerint ugyanazon kapitalista rend alakító ereje még nagyobb: uralma alatt a rablóbanda is csak részvénytársaság lehet. A *Man and Superman* jelenései ezt a paradoxont testté sűrítik: A Mendoza & Co. részvénytársaság ágensei a Pyrenaeusokban táboroznak és kirabolják az arra automobilon száguldó milliomosokat. Tekintve a társaság nemzetközi működési terét, csak nagy tőke segítségével állhat fenn. Hisz ma mindenhez pénz kell. Világos, hogy alig lehet másképp, mint részvénytársasági alapon életbe hívni az illet. Alakilag is szembetűnővé teszi a benső ellenmodást a társulat címe: „A magántulajdon megszüntetésére alakultszövetség”. Említenem sem kell, hogy a milliomos (anélkül, hogy csak sejtene is), vagyonának egy

részét azon részvények osztalékából nyeri, amelyet mint a Mendoza cég részvényese élvez. Mit tudja, aki a tőzsdén részvényt vesz, ki izzadja ki annak a pénznek a kamatját?!

Íme, a társaság, amely a tőkegyűjtésével szünteti meg a tőkét; a tőkés, akinek tőkéje a tőke megszüntetésére irányuló vállalatból gyülemlik; íme, a kizsákmányolási rend személytelensége (egyik jellemzője a kapitalisztikus alakulásnak) annyira fokozódik, hogy a tőkés saját gazdagítása céljából saját munkásaitól kiraboltatik! Lehet-e merészebben kifejtteni a tőkés és a közvetlen termelő közötti különszakadás jelentőségét, élesebben kimutatni mai viszonyaink merev ellenmondásait?! Hiszen Jaures is éppen legutolsó művében a tőkének, a részvények tőzsdei forgalma által történő személytelenné válásában látja a kapitalisztikus osztályalakulás kiéleződését. És ki nem látná ebben a parlamentarizmusról és revizionizmusról folyó végnélküli viták mély összefoglalását, amely magyaráz, ott ahol amazok csak támadni tudnak? Nem ilyenek-e a mai szocialista pártok, amelyek — akarva, nem akarva — saját szedőiket kizsákmányolva terjesztik hasábjaikon a nagy pénzüntézetek hirdetéseit? A modern munkásmozgalom legmélyén lappangó ellenmondás, amely szerint annak céljára rácafolnak eszközei, de ha eszközeit elvetné, megtagadná célját — mind ez teljes kifejtésére talál abban a humoros pyrennaeusi jelenetben.

Nem az egyes emberek cselekedetei teremtik az ellentétet, hanem a társadalmi ténylegességek és az emberek nézetei között fejleszti azt ki a történelmi élet. A tárgy sem az egyéni cselekedet, hanem társadalmi realitásoknak arra gyakorolt visszahatása.

Még egy példát. Az automobilozó milliomos egy leány elől szöki. Mert megtudta, hogy az őt „el akarja venni”. Tudván, hogy a mai társadalomban a polgári férfi védtelen a házassági harcot vívó nővel szemben — így próbál menekedni. A leány valamely ürügy alatt nyomban automobilon követi. Így kergeti egész Franciaországon végig. Mind ez jellemzi a leány „háziasságát”. Máskülönb is úgy érez és gondolkodik, de cselekszik is, amint azt a benne élő life force megkívánja. És ennek a leánynak egységes családi ideológiája a következő, számtalanszor hajtogatott mondat: „A mama így akarja!” És a darab fejleményei megindokolják, de egyúttal végtelenül nevetségessé teszik azt az ellenmodást, amely a mama és leánya elavult nézetei és a tényleges technikai állapotok (automobilon szökö vélegény, etc.) között van. A leány jogköre tényleg már az új munkaviszonyokhoz alkalmazkodott, de régi ideológiák keretében.

A leány ügyességét és tettejét folyvást próbára teszi gazdasági feladata. Nem lehet tehát tőle az iniciatívát megtagadni. Amikor bonyolultabb lett a termelés és finomabb az eszköz, a jobbágyot is bérmunkássá kellett változtatni: a technikai eszközök miatt. Hisz végeredményében a mama is így akarja: egyetlen célja szabadulni leányától, öreg napjainak egyetlen terhétől!

Shaw tehát a pyrennaeusi jelenet meglátásával rácafol antimarxista elméleteire, viszont a családot boncoló ezen rajza annyira Engels szellemét leheli, hogy halálos ítéletet mond Shaw „Superman-termelésére”. Ezzel akartuk röviden bizonyítani, mennyire mást mondanak drámái,

mint essay-jei és hogy az előbbieik értéke emezekénél nagyobb és marandóbb.

Ami e jelenetekben a dráma fejlődésének szempontjából fontos, az az akarati elem teljes hiánya. Nem az akarat, mint cselekvés, hanem az értelem, mint nézet képezi problémáinak gyúpontját. Emezek, csak éppen úgy mint amazok, társadalmi együttlétünknek feltételei és folyamányai: harcaik épen annyira érdekelnek bennünket, győzelmeiknek örülünk, balsikereiknek búsulunk. Hogy az olyan kritikai hajlamú néző, mint amilyen Shaw, a mai társadalom képét rajzolva, inkább a lélektan statikája, mint dinamikája felé hajlott, könnyen érthető tárgyának, a mai társadalomnak állapotából. A fejlődő burzsoázia, amely saját életműködésének gazdasági és társadalmi feltételeit igyekezett megteremteni, aktív akarati életet élt. De a birtokban levő polgári társadalom nem igen nyújtja nagy akaratok képét. Ebből magyarázható az is, miért választja Shaw személyeit a középszerű érdektelenség szürke lovagjai közül. A mai polgárságnak nincsenek nagy megoldandó kérdései, amelyeknek képviselésére „hősöket” termelne a társadalom; jellemzőbb rá a tömeg-egyén, a jelentéktelenség birodalmának bennszülöttje, aki nézeteiknek védelmében él. Ez a passzivitás, a maga sui generis helyzeteivel és problémáival, jellegzetes vonása a kérődző társadalom tudati életének. Az ellenmondás, amely alatt szenved, nem mindég nézetei és az őt túlhaladta viszonyok között van. Lehet, hogy csak az egyén foglalkozásához nem illők, más osztály vagy csoport viszonyait fedik. Ilyenkor is dráma fejlődik: nem az akarat drámája, amelyet nem fedezünk fel sehol Shawnál, hanem a mesebeli béka-nézetéé, amely megpukkad, mielőtt akkorára nőne, mint az ökör.

Igen jellemző e nézet-drámára *Warrenné foglalkozása* (*Mrs. Warren's Profession*). Ez tudniillik lényegében nem más, mint hogy Európa főbb központjaiban nem egészen magánjellegű házakat tart. Proletárlány létére a gyári nyomor elől ide menekült. Különbösen derék és magát feltétlenül becsülő asszony, akinek nyárspolgári ideáljai merev ellentétben állanak foglalkozásának feltételeivel. Most milliói vannak. Az asszony leánya mit sem tud minderről. Munkasóvár, mint az anyja, de minden érzélgősség és regényesség híjján szűkölködő eszmevilága legalább azon gyakorlati viszonyokból fakadt, amelyeket a maga számára megteremtett. Biztosítási-társaság hivatalnokká akar lenni. Ez a vágya szolgáltatja az alkalmat arra az összeütközésre anya és leány között, mely az utóbbi nézeteinek forradalmát idézi elő. Az anya, akinek érzélgős és eszményi nézeteit nem fedik saját életviszonyai, meghátrál és összezúzott életnézetein győzedelmeskedik leánya érvelése, akinek anyagias fölfogása mély összhangzásban van saját helyzetének ténylegességeivel. A viszonyok megcáfolják Warrenné „szerető anyá” ideológiáját és eszmemeneteit, amelyek a „természeti jogok” alapulnak, nem állják a harcot természetellenes helyzetében. A dráma folyamán az anya nézetei egy hatalmas méretű tragédia jelenéseiben tényleges életviszonyainak feltételeire redukálódnak. Győz tehát az életviszonyait fedő, tartalomhü nézet, míg a tartalmatlan ideológia fájdalmasan kimúlik . . .

A *gondviselésszerű férfiú* (*Man of Destiny*) jól tudja, hogy csak azért tették meg az olasz hadjárat generálásának, mivelhogy

feleségének, Beauharnais Josephinenak és a directoire elnökének, Barrasnak idilljét zavarhatta volna a férj alkalmatlankodása. Ezt Bonaparte tudja. Mikor egy foglyul ejtett női kém sejteti vele, hogy ez ügyet illető levelek vannak nála, a „Gondviselésszerű férfiú” módnélkül megjegyzi. Gyáva hivatalból tudomásul venni azt, aminek sikereit köszönheti, mert ezzel örökre vége volna nagyszabású álmainak, le kellene köszönnie és oda volna karriéréje. Ezért az ép olyan gyakorlati, mint nagy Napóleon e levél átadója elől elbújik. Nézetei, amelyek a gondviselésszerű férfiút látták benne, ép oly éles, mint fájdalmas ellentétbe kerülnek nevetséges helyzetével. Végül az alkalmatlan vendéget, aki mindenáron, már csak azért is, hogy gyáva férfiatlanságát megbosszulja, át akarja neki adni a végzetes leveleket, kénytelen hízelgéssel megközeleltetni. És a „Nagy Napoleon”, akár valami szabadnapra kiöltözött kereskedősegéd, a hölgynek addig „teszi a szépet”, amíg az a gondviselésszerű férfiútól meghódítva előbb közös akarrattal elégeti a leveleket . . .

Hogy a „Hősök” (*Arms and Mond*) a nézetek drámája, azt számtalan pointeja bizonyítja. Mindmegannyi abban csúcspodik ki, hogy a „hős”, aki egyszer gyávaságból halálos veszedelemnek tette ki magát, és azóta saját és embertársai szemében nagy ember, a tényleges élet követelményeinek annyira sem tud helyt állani, hogy a kicsinyes és paraszteszű svájci mindenben könnyen elbánik vele. A hősi ideológia köddé foszlik. Hasonlóan a nézetek drámája *Az ördög cimborája* (*Devil's Disciple*) és „Candida” is.

A passzív dráma megkívánja, hogy a szerző a szereplőket erőszakosan és valószínűtlenül, de olyan helyzetekbe juttassa, hogy a társadalom láthatatlan boltozatába, falaiba és csapóajtóiba ütközve és botolva minduntalan a leggrotteszkebb mozdulatokkal kapkodnak és védekeznek, — míg az avatatlan néző nem is sejtve a láthatatlan akadályokat, esetlen fickándozásukat bohóckodásnak nézi és legföljebb jót nevet a sikerült knock-abouton. Ilyen ötletes cirkuszi mutatóvannak értette legtöbb bírálója drámáit, még az olyan is, mint Alfred Kerr. Pedig nem érti az Shawt, aki benne a bizarrt és véletlenszerűt keresi. Aki nem veszi észre, hogy épen a személyek akarata mögött folyó fejlemények kötött volta kívánja meg a személyek önkényes szerepeltetését, hogy épen a hol a legvadabb helyzetet teremti, a legvilágosabban számítás vezérli és ahol a lehetetlenség tetőpontját éri el, ott kell keresni az igazság végleges és szabatos kifejtését. Ebben is teljes párhuzamban van Marx gondolatmenetének dialektikájával. A visszahatások és ellensmondások története ez, a viszonyok és nézetek küzdelme. A történelmi materializmus drámáját Bernard Shaw alkotta meg.

Póányi Károly.

MEZŐGAZDASÁGI MUNKABÉREK MAGYARORSZÁGON 1905. ÉVBEN.

A földművelésügyi minisztériumnak az 1904. évben elért mezőgazdasági munkabéerekről szerkesztett kimutatását a Huszadik Század 1906. januári számában volt szerencsém nagy vonásokban ismertetni. Azt hiszem, nem én voltam az egyetlen, aki azóta az 1905. évre vonatkozó hasonló tárgyú kormánykiadmányt a legnagyobb érdeklődéssel várta. A két év adatainak összehasonlítása annál tanulságosabbnak ígérkezett, hogy az 1905. évben több nagy kihatású társadalmi jelenség: nevezetesen a munkaadók fizetőképességét átmenetileg emelő exlex állapot, az egyre fokozódó kivándorlás, végre a dunántúli sztrájkmozgalom is érezte befolyását.

Az 1905. évre vonatkozó miniszteri kiadmány egy új rovatot tartalmaz, melyért mindenki hálás lehet, aki a magyar mezei munkáság való helyzetét ismerni óhajtja. Ez az év folyamán átlagosan tényleg munkában töltött napok számának kimutatása. Általánosan elfogadott igazság, hogy a mezőgazdasági munkásosztály helyzetét az ipariéval szemben az teszi kedvezőtlenebbé, hogy munkaerejét legjobb akarat mellett sem képes teljesen felhasználni, miután az év nagy részében egyáltalában hiányzik a munkaalkalom. A mezei munkás helyzetének elbírálása szempontjából ez a kérdés oly fontos, hogy érdemesnek látszik vele még a bértételek előtt foglalkozni.

A miniszteri jelentés szerint a mezőgazdasági munkások nagy többsége az év 200—250 napján keresett; idejének tehát $\frac{5}{9}$ — $\frac{5}{7}$ részét — a szükséges pihenőnapok tekintetével $\frac{2}{3}$ — $\frac{4}{5}$ részét — használhatta fel. Az ország 18 vármegyéjében azonban még 200 napon keresztül sem volt kereset; egészen 100 napig lemegy az elfoglalt napok száma. 250-nél több napon át csak négy törvényhatósági városban (Győr, Kecskemét, Kassa, Kolozsvár) keresett a mezőgazdasági munkás; a maximumot Kassa képviseli 280 munkanappal.

Megjegyzem, hogy ezen összehasonlításnál a férfiak rovatát vettem alapul, miután a nők és gyermekek a családfenntartó bémunkában rendszerint csak kisegítő szerepet játszanak. A kevés munkaalkalom területei általában véve összeesnek az alacsony munkabérosszegek területeivel; bár ez alól kivételek is vannak, melyekre még vissza fogunk térni. Valósággal tréfásan hat azonban, ha azon erdélyi megyékről, melyekben a munkás csak az év 170—200 napján talált keresetet, — akkor is csak a legkisebb mértékben — a jelentésnek „munkásviszonyok” című befejező része azt állítja, hogy a munkásoknak ott „elegendő” munkájuk volt és legfeljebb annyit enged meg, hogy az „télén kevés” volt.

Ami a napszámbeérek magasságát illeti, erre nézve a jelentés 1904-gyel szemben határozott haladást állapít meg, bár helyenként pangás, sőt visszaesés is előfordul. Az ellátás nélkül férfimunkásoknak fizetett napszámbeérek átlaga tavasszal 119 fillérről 130 fillérre, nyáron 194-ről 209-re, ősszel 139-ről 148-ra, télen 101-ről 109-re, évi átlagban 138-ról 149-re emelkedett (+8%). A női napszám évi átlaga

93 fillérről 105 fillérré emelkedett (+13%), a gyermeknapszámé 63-ról 71-re (+13%). A női és gyermeknapszám nagyobb arányú emelkedése következménye lehet azon nagyobb jelentőségnek, melyet ezen másod- és harmadrendű munkaerők a férfimunkásság nagy részének kivándorlása folytán nyertek.

Ezen átlagos munkabérektől természetesen vidékenként, sőt járásonként igen nagy eltérések voltak. Ezúttal is megkísértettem az ország törvényhatóságait az átlaghoz való alkalmazkodásuk, vagy attól eltéré-sük szerint a mezőgazdasági napszámbérek magassága szempontjából csoportosítani. Ezen osztályozás eredménye a következő:

Igen magasak voltak a napszámbérek Árva, Liptó és Szepes megyékben, továbbá Székesfehérvár, Győr, Zombor, Budapest, Kecskemét, Kassa, Temesvár és Versecz törvényhatósági városokban. (3 megye 8 város.)

Jó volt a napszámber Veszprém, Bács, Csongrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskún, Gömör, Sáros és Csík megyékben, továbbá Pécs, Újvidék, Nagyvárad, Debrecen, Pancsova, Pozsony, Szeged és Szabadka városokban. (7 megye, 8 város.)

Közepes volt a napszámber Bars, Hont, Nógrád, Trencsén, Z'olyom, Pozsony, Baranya, Fejér, Tolna, Vas, Heves, Ung, Máramaros, Békés, Hajdú, Temes, Csanád, Torontál és Háromszék megyében, továbbá Kolozsvár, Baja, Hódmezővásárhely, Szatmárnémeti, Sopron és Komárom városokban. (19 megye, 6 város.)

Az átlagosnál gyengébb volt a napszámkereset Esztergom, Nyitra, Turóc, Mosón, Somogy, Sopron, Győr, Komárom, Zala, Jász-Nagykún-Szolnok, Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Ugozca, Krassó, Beszterce-Naszód, Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő, Szeben, Torda-Aranyos, Udvarhely és Maros-Torda megyékben, továbbá Arad és Marosvásárhely városokban. (27 megye, 2 város.)

Igen rossz volt a napszámber Bihar, Szilágy, Arad, Alsó-Fehér, Kis-Küküllő, Kolozs és Szolnok-Doboka megyékben. (7 megye.)

Magyarország „napszámterképe” tehát a munkabérek arányára nézve az előbbi évhez képest nem sokat változott. A legmagasabb és az átlagos (de nem jó!) kategória kiterjedt, míg a rossz és legrosszabb kategóriáké összébb szorult. Az országos átlaghoz képest javult a helyzet Liptó, Szepes, Veszprém, Pest-Pilis-Solt-Kiskún, Hont, Nógrád, Baranya, Fejér, Tolna, Temes, Torontál, Ugozca és Udvarhely megyékben, valamint Székesfehérvár, Győr, Pécs, Komárom, Zombor, Kecskemét, Temesvár és Baja városokban. Romlott a helyzet Pozsony, Turóc, Mosón, Ung, Zemplén, Bihar, Brassó, Fogaras megyékben és Hódmezővásárhely, Pancsova városokban. A dunántúli sztrájk tehát nem maradt egészen hatástalan.

Nagyjában véve a napszámbérek most is a legmagasabbak voltak az északi megyék, valamint az Alföld egy részében, legalacsonyabbak a Dunántúl egyes megyéitől eltekintve, az ország keleti és délkeleti részén különösen ott, ahol románok laknak. A városokban a mezőgazdasági munkások helyzete mindig általában kedvezőbb, mint a tisztán mezőgazdasági munkából élő síkvidéken.

Ha a munkabérek magasságát megszabó okokat akarjuk kutatni, ezeket leginkább a jelentés „munkásviszonyok” című részében találhatjuk meg. Ezen résznek „Volt-e elegendő napszám?” „Volt-e elegendő éves cseléd?” „Volt-e a munkásoknak elegendő munkájuk?” és „Az év melyik szakában nem volt a munkásoknak keresetük?” című rovatai igen értékes támpontokat ígérnek, sok alkalmat is adnak a minisztérium tudósítóinak szorgos munkára, de egyszersmind igen tág kaput nyitnak ezek egyéni vélekedésének. Ezért ezen adathalmazból csak nagyjából állapíthatjuk meg, hogy a munkapiac helyzete, a munka sürgősebb kereslete vagy kínálata tényleg a várható irányban hatást gyakorolt a bérek magasságára.

Sokkal több világosságot derít a napszámbérek magasságának társadalmi okaira a „Mi okozta a munkáshiányt?” című rovat. Ebből kitűnik, hogy a munkáshiány a mezőgazdasági munkaadók panaszának állandó tárgya, melynek okait lehető alaposan igyekeznek kikutatni.

I. A munkáshiány okai között ebben az évben is a kivándorlás foglalta el az első helyet. 43 megyében, tehát az összes megyék 68%-ban képezte panasz tárgyát. 1904-ben még csak 42 megyében panaszkodtak rá. És pedig a legmagasabb napszámbéreket feltűntető 3 vármegye valamennyiében (100%), a jó napszámbérekkel dicsekvő 7 megye közül 4-ben (59%), a közepes napszámkeresetet nyújtó 19 megye közül 13-ban (68%), az átlagon alóli keresetet nyújtó 27 megye közül 20-ban (74%), végre a legrosszabb 7 vármegye közül 3-ban (43%) szerepelt ez az aggasztó gazdasági jelenség, mint a munkáshiány oka. Azonban már ez a kis összeállítás is szembetűnővé teszi az összefüggést a kivándorlás és a magasabb napszámbérek között.

II. A munkások időszaki elvándorlása 19 megyében, tehát a megyék 30 százalékában fosztotta meg a mezőgazdaságot a kívánatos munkáskezektől (1904-ben csak 13 megyében). Ez az időszaki munkásvándorlás is részben külföldre irányult. Nevezetesen, hogy a 3 legnagyobb napszámberű megyében egyáltalában nem fordult elő (onnan már mindenki Amerikába ment, aki faluján kívül képes munkát keresni); a jókeresetű megyék közül 3-ban (43%), a közepes keresetűek közül 8-ban (42%), a gyenge keresetűek közül 7-ben (26%), a legrosszabbak közül 1-ben (14%) fordult elő ez a munkahátráltató — de mint a fenti sorbaállítás mutatja, béremelő — körülmény.

III. Az egynemű, vagy különféle mezőgazdasági munkák torlódása 38 megyében, tehát a megyék 60%-ában okozott munkáshiányt. (1904: 27 m.) A 3 legnagyobb napszámkeresetet nyújtó felvidéki megyében ez a körülmény sem szerepelt; ott úgy látszik már a munkásszükség is a mezőgazdasági üzemek olynemű szervezésére vezetett, mely mellett a rendszerint kaphatónál jelentékenyen nagyobb munkáshad szükségének hirtelen fellépése nem valószínű. A jó keresetet adó megyék közül 3-ban (43%), a közepesekből 14-ben (73%), a gyengékből 16-ban (59%), a legrosszabbakból 5-ben (71%) fordult elő ez a jelenség, mely úgy látszik azon helyekre jellemző, melyeken a gazdaság fejletlen és ennekfolytán sem a belefektetett munkát jól díjazni, sem az ellátásához szükséges munkaerőt magának állandóan lekötöni nem képes.

IV. Az ipartelepek, építkezések, szomszédos városok munkáselvonó hatása 22 megyében (35% — az 1904-i 18 megyével szemben) volt észrevehető. És pedig 1 legjobb (33%), 2 jó (29%), 8 közepes (42%), 9 gyenge (33%) és 2 legrosszabb (28%) keresetű megyében. Ezen tényező létezése mellett meglehetősen egyformán fennállhattak a legkülönbözőbb magasságú mezőgazdasági munkabérek, hatása ezen bérek emelésére tehát nem mutatható ki.

IV. A mezőgazdaság ellátásához szükséges erő és népesség hiánya 10 vármegyében (16% — 1904:10) képezte panasz tárgyát. A 3 legmagasabb napszámkeresetű megyében erről sem volt szó, a jó keresetűek közül 2-ben (29%), a közepesek közül 3-ban (16%), a gyengék közül 3-ban (11%). a legrosszabbak közül 2-ben (29%) fordult elő. Ezek az adatok magukban véve nem elegendők határozott következtetés levonására; azonban összevetve a „munkatorlódás” előfordulási helyeivel, továbbá azzal, hogy nem épen az ország leggyérebb népességű megyéiben tapasztalták, azt kell állítanunk, hogy ezen tényező mögött is tulajdonképpen a mezőgazdaság fejletlensége rejlett.

VI. Végül a bérmozgalom jelenségei (strike, szocializmus, munkakerülés) 4 megyében (6% — 1904:1) okoztak munkáshiányt, és pedig 1 jó (14%), 2 közepes (11%) és egy gyengekeresetű megyében (4%). A legmagasabb és legalacsonyabb keresetű megyékben ez a tényező nem szerepelt.

Érthetetlen a munkáshiánynak egy megyéből beérkezett azon indokolása, hogy „az idegenek olcsóbbak”.

Munkáshiányt egyáltalában csak 5 megyéből (8%) nem jelentettek; a jók közül 1-ből (14%), a közepesek közül szintén 1-ből (5%), a gyengék közül 2-ből (7%) és a legrosszabbak közül szintén 1-ből (14%).

A munkáskéz utáni keresletet növelő ezen tények áttekintése mutatja, hogy a napszámbérekben az 1905. évben beállott emelkedés nem volt a munkaadók nagylelkűségének, vagy a munkások erőszakos követelődésének következménye, hanem nagyon is természetes folyamánya volt a hazánk gazdasági életében érvényesülő tényezőknek.

A női és gyermeknapszám ismét sokkal csekélyebb eltéréseket mutatott az ország vidékeiként, mint a férfinnapszám. Az előbbi az ország 46 megyéjében és 15 törvényhatósági városában évi átlagban 90 és 120 fillér között volt; 4 megyében és 10 városban 120 fillér fölé emelkedett, 13 megyében pedig 90 fillér alá süllyedt. A gyermeknapszám évi átlagban 55 megyében és 20 városban 60 és 85 fillér között volt; 1 megyében és 5 városban ezen átlagos színvonal fölé emelkedett, 7 megyében pedig alája süllyedt. A női- és gyermeknapszámok sok esetben alkalmazkodnak a férfi-napszámokhoz, de nem oly mértékben, mint várnók.

A részes aratásra nézve nem minden törvényhatóságból állnak rendelkezésünkre könnyű áttekintésre feldolgozható adatok. Annyit mégis megállapíthatunk, hogy az aratók, akik mellékdíjazásban (konvenció) nem részesültek, a learatott őszi búzának legfeljebb $\frac{1}{10}$ részét 2 megyében és 1 városban, legfeljebb $\frac{1}{11}$ részét 18 megyében és 2 városban, legfeljebb $\frac{1}{12}$ részét 19 megyében és 5 városban, legfel-

jobb $\frac{1}{13}$ részét 7 megyében és 1 városban, legfeljebb $\frac{1}{14}$ részét 7 megyében és 2 városban, legfeljebb $\frac{1}{15}$ részét 2 és legfeljebb $\frac{1}{17}$ részét 1 megyében kapták. Óvakodjunk azonban attól, hogy ezen számokból elhamarkodott következtetéseket vonjunk. Az aratórészmegszabására nagy befolyással szokott lenni a levágandó gabona minősége, többé vagy kevésbé dőlt volta, továbbá az aratógépek alkalmazása, végül a munkaadó által netalán a szerződésen kívül is megígért, vagy megadott kedvezmények és felállított igények. Mindenesetre nagyon érdekes lesz majd az 1905. év adatait az aratósztrájk félelmében eltelt 1906. év adataival összehasonlítani.

Mindezen adatok felsorolása után az a kérdés érdekel, hogy mennyit is kereshet egy munkás egész éven keresztül. A miniszteri jelentés erre is tartalmaz egy táblázatot, mely ugyan nem egészen ment azon óvatosságra intő fogatkozásoktól, melyeket már az 1904. évi jelentés megbeszélésénél megállapítottunk, de amely azért mégis megérdemli, hogy ezúttal kissé behatóbban foglalkozunk vele. A táblázat adatai ezúttal is nagy szélsőségekben csapongnak; így a trsztenai erdei munkás évi keresete 50, a gyulai kubikosé 800 korona. Bizonyos, hogy ily esetekben kivételes helyzetben levő munkásokkal, vagy éppen mellékkeresetekkel állunk szemben. Az összehasonlítás alapján éppen ezért nem vehettük a különleges munkákkal foglalkozók keresetét, hanem csak a „különféle” munkákkal foglalkozókéét. Ezeknek az ország vidékei szerinti átlagos évi keresetét a következő táblázat tünteti fel:

Ország-rész	Férfimunkás	Nőmunkás
Dunabálpárt.....	364 K	214 K
Dunajobbpart.....	376 „	233 „
Duna-Tisza köze	412 „	219 „
Tiszajobbpart.....	364 „	225 „
Tiszabálpárt	343 „	250 „
Tisza-Maros szöge.....	339 „	197 „
Királyhágón túl	279 „	181 „

Első pillantásra szembeötlik a munkások keresetének rosszabbodása, amint az ország délkeleti részei felé haladunk. A férfimunkások évi keresete legtöbb helyütt 300 és 400 korona között van; ezt a mértéket csak 6 megyében (Liptó, Fejér, Veszprém, Bács, Szepes, Békés) és 12 törvényhatósági városban haladja meg (több városból hiányzanak az adatok) — ellenben 16 megyében (főleg délkeleten) és Sopron városában alatta marad. Érdekes, hogy a munkások évi keresete az átlagoson alól marad. Árva és Csík megyékben, ahol pedig a napszámber magas. Ezen jelenség magyarázatát a jelentésnek a munkában tényleg töltött napok számára vonatkozó táblázata adja, mely szerint eme megyékben a munkások nem mentek ugyan el olcsón dolgozni, de nem is sokszor hittak őket munkába.

Csábító lenne az évi keresetre vonatkozó táblázatból az egyes munkáscsaládok fentartására átlag rendelkezésre állott összegeket kiszámítani. Erre azonban az előttünk fekvő számokból még akkor sem

vállalkozhatunk, ha azok adatait feltétlenül megbízhatóknak is fogadjuk el. Mert az egyes családokban nagyon különböző a munkaképes és valósággal kereső férfi-, nő- és gyermek-tagok száma. Kitűnő közegészségügyi viszonyaink, de a férfiak kivándorlása folytán is nagyon sok család eltartásának kizárólagos alapját egy özvegy vagy magára hagyott nő munkakeresete képezi; másrészt tapasztalásból megállapíthatjuk, hogy ahol a férfi-családfő keres, a nő többnyire főleg háztartásával foglalkozik és csak kivételesen használja ki egész munkaerejét keresetre, ebben az esetben azonban rendszerint egy a ház ellátását végző öreg nő, vagy nagyobb gyermek eltartása terheli a családot. Még legtisztább képet nyernénk a mezőgazdasági munkáscsaládok helyzetéről, ha a jelentés azon összegeket tartalmazná, melyet az összes munkaadók az év folyamán bizonyos mértéket (pl. 800 K.) meg nem haladó bérek fejében kifizettek; ezt az adatot azután összevethetnénk a mezőgazdasági bér munkából élő keresők és eltartottak népszámlálási adataival és így hozzávetőleg megállapíthatnánk, hogy egyre-egyre mennyi eshetett.

A ma előttünk fekvő táblázatokból csak annyit következtethetünk, hogy egy magyar mezőgazdasági munkáscsalád évi keresete csak kivételes esetben érheti el a 600 koronát.

Az állandóan alkalmazott mezőgazdasági munkások (éves cselédek) helyzetének megítélésénél legcélszerűbb a nős éves férficselédék keresetét alapul venni. Ez 31 megyében és 5 törvényhatósági városban 400—500 korona között volt, (1904: 32 m., 9 v.), 11 megyében és 1 városban alatta maradt ezen mértéknek (1904: 16 m., 2 v.), 15 megyében és 12 városban meghaladta azt (1904: 12 m., 9 v.), 6 megyéről és 7 városról nincsenek adataink. Ezen hat vármegye közül azonban 5 az erdélyi részekre esik és kétségtelenül az átlagon alóli osztályt gyarapítaná. Az állandóan alkalmazott mezőgazdasági munkások helyzetében tehát észlelhető haladás, de ez csak lassan, lépésről-lépésre történik. Megjegyzendő, hogy a dunántúli országrészekben, ahol az 1905. évben cselédsztrájk is volt, haladás észlelhető a cselédek díjazásában; ez a haladás azonban — legalább az előttünk fekvő jelentés szerint, mely talán még nem tartalmazza az összes fizetésjavításokat — nem általános.

A mezőgazdasági munkabérekéről kiadott miniszteri jelentés adataiból megállapítottuk, hogy a magyar mezőmunkás keresete az 1905. évben is csak 4—500 korona körül volt. Hogy ennyi jövedelem mellett lehet-e valaki egy kultúr-állam polgára, úgy táplálkozhat, ruházódhat, lakhat-e, hogy jól dolgozhassék és e mellett életében örömet is találhasson, — ismerheti és követheti-e mindazon rendszahályokat és kívánalmakat, melyeket az ország közegészségügye és közrendje érdekében felállítanak — adhat-e gyermekeinek oly nevelést, mely mellett majdan munkáját igazán jól érthesse és végezhesse, hazája közügyeiben magát kiismerhesse, mint katona ne csak ágyútöltelék, hanem öntudatos, számító harcos lehessen — mindezt olvasóim ítéletére bízom.

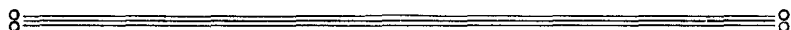
A folyó 1906. év a mezőgazdasági munkások keresetének — (igaz, hogy egyszersmind szükségleti cikkeik árának is) — emelkedé-

sét hozta, hogy mily mértékben, azt a remélhetőleg mielőbb megjelenendő új jelentések fogják tudtunkra adni.

Annyi bizonyos, hogy mezőgazdaságunk, sőt egész gazdasági életünk megújítása mind sürgősebb szükségként mutatkozik. A mai rendszert soká fentartani már nem lehet — legkevesbé olyan méltánytalan kívánságokkal, mint hogy a mezőgazdasági munkaadók mellőzzék a gépek használatát azért, hogy több kaszás aratónak adhasanak munkát — a munkások pedig viszonzásként kevesebb bérért adják oda munkájukat, mint amennyit ez másutt megér. Az ilyen törekvések mellett nemzetünk legjobb vére tovább is külföldre fog csurogni.

Ifj. Leopold Lajos *Az aratógép szociológiája* című nagyértékű tanulmányában azt jósolja, hogy a mai alázatos, csekély igényű, e mellett műveletlen, iszákos és kevésbé megbízható parasztmunkástípus el fog tűnni hazánk földjéről. Bár mielőbb úgy lenne! Az így leírt embertömeg mindig melegágya marad a betegségeknek, (77.000 tuberkulózis haláleset egy évben!) balítéleteknek, céltalan zavargásoknak, akadályra minden haladásnak, már csak azért is, mert a jobb munkamód elsajátítására értelmileg és erkölcsileg képtelen. Helyét el kell foglalnia a nagyobb igényekkel fellépő, de e mellett értelmes, józan, megbízható, a legfinomabb eszközökkel bálni tudó és ezáltal a sokkal nagyobb díjazást is teljesen megszolgáló magyar farm-munkásnak.

Farkas Geiza.

A TÉLI TÁRLAT.

Az itt következő följegyzések nem lépnek föl a megszokott képkritika igényével és nem akarják behatóan és alaposan kvalifikálni a képzőművészeti társulat téli, nemzetközi tárlatán szereplő műveket. Inkább a műtárlatnak és ennek a műtárlatnak az általános hatásáról, a mai társadalomban való elhelyezkedéséről és szerepéről szólnak.

A szokásos képtárlat: felhajtás a művészi intellektus termékeiből. Bazár, nem a kereskedők racionálisan megalapozott bazára, hanem amolyan jótékonyági, ahol nagy nevek, nagy beszédek, nagy toalettek jelennek meg és csekély valóságos érdeklődés. Még a vásár kétes ideáljának sem felelnek meg ezek a tárlatok. Még a kapitalista társadalom nivóját sem érik el. Nem természetes szükséglet, hanem protekciós rendszerre támaszkodó akarás eredményei. Mesterségesen tenyésztett növények, halavány, erőtlen, vérszegény növények.

A képzőművészeti termelés és eredménye ismeretlen ama népezrek előtt is, amelyek újságot olvasnak, színházba járnak, népgyűléseket hallgatnak meg, szóval viszonyaikhoz képest bizonyos kulturszenzációk iránt érdeklődnek. De ismeretlenek a proletár-sorson valamennyire felülemelkedett osztály jelentékeny részénél is. A kiskereskedő, a hivatalnok, az iparos, akinek legalább a felesége, a leánya

hangversenyre és más esztétikus gyönyörűséget adó helyekre eljut, ha nem is pusztán kultúr-érzésektől vezetettve, a képzőművészet mozgalmaival szemben idegen.

A képzőművészetek mai közlési módja, általánosításra való törekvése olyan csekély értékű, olyan primitív, mint volt a költészeté, amikor Homérosznak magának kellett énekelnie ódáit, mulatozó nagyurak ekszkluzív csapata előtt.

Írók és művészek, szellemi proletárok, akik kötelességet rónak le; asszonyok és leányok, jól szabott ruhában és finom különbségek meglátására képtelen szemmel; zsúr-ifjak, kócos művész-növendékek és kivaszt jelenvoltak: ez a mi tárlat-közönségünk. Ez a nép ma ép úgy sétál a termék labirintusában, mint sétált tíz évvel ezelőtt. A fejlődésnek semmi nyoma, a tanulásnak, az észrevevésnek semmi jele. Jöttek és felváltották egymást a képraktárok és egyre ugyanaz az utánérzése, gyenge utánérzése annak, ami kultúrfénytől derűsebb nyugoti tájakon történhetik. Ezért ödöng az a kicsiny és homogén és lényegben változatlanul maradt publikum idegenül és tudatlanul. Hiányzik az irányítás. Nem tudják, hol keressék a szépet, nem látják mi az igaz és képtelenek megállapítani még azt is, mi tetszik. A mi művészetünk egyszerűen kiesik a mi társadalmunk fogalmi köréből. És míg más, egészséges, erős társadalmak a maguk képére, a maguk szolgálatára a maguk ízlése szerint alkottattak művészetet, tőlünk a ma művészete idegen.

Hajdanában udvari bolond mellett udvari festőt is tartott a nagyúr. A szegény piktör, ha talentumos ember volt, sok barbárságra fanyalodhatott reá, de a gazdája, hosszú évek szemlélődése alapján legalább méltányolni tudta udvari művésznének a munkáját, amely a maga ízlésének, a maga kényúri helyzetének, sok össel, haditettek emlékével rendelkező mivoltának megfelelt.

A mi piktöraink, mintha mind nagyúri mecénásoknak, kitartóknak festenének. A várurak azonban nincsenek sehol. A hűbéres-művészet termékei előtt egy többé-kevésbé szabad közönség jár-kél és a helyét nem igen leli.

Természetes, hogy nem érti, hiszen ez a művészet még a múlt idők maradványa, nem a mi életünk kertjében nőtt. Ezért hiányzik vele szemben az egyetemes, átfogó Ítéloképesség. A részletek között botorkál a néző: kalauztalan idegen.

A tárlat nemzetközi mivolta valamivel érdekesebbé teszi a kiállítást, de még jobban eltávolítja a saját publikumától. A vasút és a táviró még nem kötött össze bennünket eléggé a messi országokkal. Ezer ok arra utal bennünket, hogy idebenn keressük művészi igényeink kielégítését. Az idegen termékek, az idegen értékek ellen semmi kicsinyes, szűkkeblű kifogás. De egyúttal — nem az értéküknek, hanem a hatásuknak — semmi túlbecsülése. Ha csakugyan a ma társadalmá tartaná fenn a képzőművészeteket, akkor ez a tár-

sadalom minden példa nélkül is tudná, hogy mit kell követelnie és meg tudná ítélni a termelést, anélkül, hogy példákra és tekintélyekre hivatkoznék. Művészetünket azonban az állam, társaságok, arisztokraták és plutokraták mesterséges erőlködése tartja fenn. A mennyivel erősebb, demokratább, jobb gazdasági helyzetű és nivelláltabb a svéd, a norvég, a dán és a finn társadalom, annyival becsesebb a miénknél művészi termelése is. Mert kétségen kívül becsesebb. Hiába mondják, hogy a magyar művészek legjobbjai elmaradtak és az északiak közül sem jöttek el a legelső. A kiállítás magyar része azért nagyon jó képét adja a magyar művészetnek. És ha az idegen kollekciónyújtotta impresszió nem teljes, annál rosszabb reánk nézve, hogy hiányos gyűjteményük is a miénk fölé emelkedő darabokat produkál.

Két fajtájú törekvés kitűnően megkülönböztethető az északi festők munkájában. Az egyik a tiszta, vagy könnyebben érthető, vagy köznapibb realizmus. Egy-egy tájnak, hű, igaz, becsületes, a valósághoz minél közelebb férköző, a megszokott megfigyelést, az ismert szín- és levegő-hatásokat minél intenzívebben visszaadó képe: ez a cél. Az eredmény: szorgalmas, becsületes, derék és jó mű, nem a magasba emelő, nem viharos lendületű, de artisztikus, kielégítő és komoly. Ilyen a Bergström Alfréd nyári napja, jóleső realizmusával, ilyen a Johansson Carlnek a fehér változatok nagy sokaságában tündöklő téli képe. A magyarok közül Katona Nándor képei. Így fest itt-ott talán Déry Béla; Diószeghy László szerepelne még a tájképfestés e fajta képviselői közt. Ama festők, akik ilyen fajta képeket produkálnak, soha nem kalandoznak el tiszta realiztikus előadásmóddal olyan témákhoz, változékony, futó színproblémákhoz, amelyek minősége az intenzív és alapos előadást lehetetlenné teszi.

Ezek a témák jelölik ugyanis a másik irányt, az impressziók, a pillanatig tartó hatások, az alkonyat és a reggel, a köd és a mozgó levegő, a nagy színfoltok gyors lekötésének, stilizált visszaadásának igyekezetét. Mindjárt az első teremben a svédek pompás példáit mutatják, hogyan kell megfogni a pillanat szín-örömét: Nesselborn Ottó szélesen, egyszerűen és monumentálisan festett képei, Hedberg Erik olvadó jégkéreggel szegélyezett folyója, amelyen a lázas alkotás friss eredményei kapnak meg, Ancher Anna misszió-gyülekezete. A magyarok közül ide tesszük Pálinkás Béla munkáit. A finn teremben Gallén-Kaléla Akseli freskó terveinek egész sora borítja a falat és ezek a freskók jelzik tán az egész gyűjteményben a legfeltűnőbbben, hogyan lesz a színek komplikált játéka, szertefutó szövevénye egyszerűvé, lestilizált, összefoglaló, széles színfolt-szönyeggé. Gallén-Kalélának ezek a szinte primitív foltjai mindig a legjellemzőbb szint és a legfontosabb vonalat adják és sem nem befejezetlenek, se nem elnagyoltak, így jelentkeznek a természet, az ember, a szín és a vonal a néptömegek előtt, amelyek egyszerre sokat és nagyot akarnak elfogni és kevés fáradtsággal. Ez a mi mai festészetünk: az egyetlen pillanatban, összes hatásaival és minden reflexszével együtt szélesen és szószaporítás nélkül, dekoratív lendülettel jellemzett impresszió.

Nem kell kiemelnem, hogy főképp tájképekről szólt eddig a fejtegetés. A modern festők alig keresnek máshol színeket, témát, mo-

dellt, mint a természetben. Ahogy benépesül a szabad föld figurákkal, úgy ágazik el az újkor festőinek fent jelzett két útja.

Perimutter Izsák eleven alakokon, arcok, kendők, selymek és szövetek tömegében keresi a színhatásokat és talál új változatokat, meglepő reflexzeket és erőteljes kifejezéseket, ha ezek a kifejezések kissé patétikusak, kissé nyugtalanok is.

A tájképek nagy tömegén felül feltűnnek a figurális képek, feltűnnek az eleven alakok, de feltűnnek foltokként, színekként, a környezetbe olvadó színhatások gyanánt, irodalmi mesével egybekapcsolt lényeg nélkül.

Ahol jelentkezik a mese, ott kezdődik többnyire az értékdevalváció.

A szobrok során megdöbrent néhány akadémikusán hideg, vagy komikusán nagyképű monumentum. Érdekes, hogy a festményeikben olyan erős finnek általában milyen gyengén vannak képviselve. A szoborgyűjteménynek két becses darabja Vik Ingeborg két szobra: Az öregség és a fiatal leány. Egyszerű, nagyvonalú munkák, a plasztikus hatások tökéletes érvényesítői. Pásztor Jánosnak és Radnay Bélának portré-szobrai jók, Simai Béla hamar népszerűvé lett kis bronz-majma pedig a bronz-anyag végtelenül egyszerűsített, széles, friss kezelésével szinte káprázatos.

Az arckép. Gorkij Maxim arcképe. A finn szoba egyik legnevezetesebb képe. (Festette Gallén-Kaléla.) Megállít. Egy kis póz a fesztelen ülő mozdulatban, egyébként részletek nélkül való alak, amelynek feltűnő tája a csontos arc, az arcon a legnevezetesebb a szem, a sárga szín, erő, értelem és csúnyaság. Konstatáljuk a katalógusból, hogy kit ábrázol és konstatáljuk, hogy mit sem hasonlít a szétválasztott frizurájú, kávéházi képű Gorkij-ábrázolatokhoz. Íme: egy idegen kép, amelyik közelebb férközött hozzánk, mint akármelyik magyar terem díszruhás mágnása. Az arcképek e jól kvalifikált fajtájából kevés van a tárlaton. A nagy többség kifestett sanzonettként hat. A festék-részletek zavarnak, bosszantanak, kellemetlenkednek és rávezetnek arra a gondolatra, hogy emberi lények megkapó ábrázolásához a szín nem lényeges kellék. Az életet, amely az ember-állati lényben a leglényegesebb, amely lényegében hullámozás, mozgás, a vér, a bőr, a hártlyák, az izom-tömegek mozgása — az életet a vonal maga abszolút biztonsággal visszaadhatja. A szín elmossa a mozgást, a szín foltokba terpszkedik: a szín Benczúr fabábjait, László Fülöp porcellánjait, vagy inkább cserép-figuráit szüli. A szín teszi oly rémítővé Balló Ede reprezentatív (!) képeit, a holt festék riaszt el annyira Stettka Gyula a más magyarok élettelen képmásaitól.

Kár, hogy nincs képviselve Carrière — aki francia létére eleve kizárt — hogy megmutassa: egyetlen festékes-tömlő milyen engedelmes, modulációképes szolgálja a festőnek, aki mozgékony és eleven arcokat akar vászonra rögzíteni.

A huszadik század rabszolgájának arca halovány, ruhája szürke. De ha pirospozsgás és életerős, akkor is a bőr, a hús, az izmok és

Könyvismertetések és bírálatok.

Small Szociológiája. (*General Sociology. An exposition of the main development in sociological theory from Spencer to Ratzel* nek összefoglalására. Ez is Amerikából jön, mint a legtöbb ilyen próbálkozás, ahol a szociológia az egyetemi tanulmányrendnek egyik gondosan ápolts darabja. *Chicago. Chicago Press. London T. Fischer Unwin. 1905. p. 739).*

Az ilyen összefoglalás szüksége ma már erősen érezhető, de alig lehet egyes ember munkája. A felkutatott tények rengetegében és a felállított összefoglalás szövevényében ma már csak kollektív munka igazodhatik el sikerrel. Ellenben az a kutató, ki egyedül lát hozzá ehhez a rengeteg feladathoz, szükségképp tökéletlen munkát végez: vagy önkényesen nyirbálja meg a tényeket és az összefüggéseket vagy absztrakt, dogmatikus formulákba szorítja bele a társadalmi fejlődés törvényeit. Az első balsikerre példa a Ward *Pare Sociology*-ja volt. De azért ez a munka termékeny vállalkozás volt. Egy ingeniózus és erős természettudományi látású ember gyakran önkényesen, de mindig érdekesen és eszmegejlesztőleg választotta ki azt, amit a szociológiai megállapítások között fontosaknak és világosságot nyújtóknak tart.

A másik balsiker példája a Small *General Sociology*-ja. Csakhogy azt nem enyhítik Ward jelességei. Száraz utáncsépélése ez a régi problémáknak és a régi módszerekkel való tovább kérődzés. A nagy, eleven szociális élet, mely sokszor csak úgy lüktet a Ward lapjain: itt egy agyonolvasott szoba-tudós siralmas formuláiba szorul. Kényelmetlen tudományos rendez-vous ez a vastag kötet. A legeltérőbb tendenciájú és a legeltérőbb értékű szellemek adnak itt egymásnak találkát

a Small úr nehézkes, fojtó akadémikus levegőjű szalonjában. Csak természetes, hogy itt a nagy emberek szárnyalását megcsonkítottak s a kis professzorok fontoskodásait és szórszálhasogatásait tűrhetetleneknek érezzük s csak természetes, hogy az érdeemes gazda Ludwig Steint lelki rokonának érzi, míg Karl Marxszal egy egysoros Fussnote-ban végez.

Ez a könyv nem a szociológiai tudomány vezérfonala, hanem az egyes elméletek belekényszerítése szerző dogmatikus kategóriáiba.

Így a Spencer szociológiája „a társadalom, mint egész, mely véglegesen elrendezett részekből áll (szerkezet).”

A Schäffle szociológiája „a társadalom, mint egész, mely együttműködő részekből áll eredmények létrehozására (működés).”

Végül a Ratzenhofer szociológiája, mellyel szerző 214 oldalon keresztül foglalkozik s melyet a szociológia legnagyobb alkotásának tekint, a „társadalom, mint az alkalmazkodás folyamata a társult egyének küzdelme által”.

A következő rész ennek a társadalmi folyamatnak elemzését adja, melyet azután mint a „lélektani problémák rendszerét”, majd mint „az erkölcsi problémák rendszerét” s végül mint „a technikai problémák rendszerét” tárgyal le.

Megállapítási módszerére és jelentőségére vessen világot ez a pár végkövetetése:

„Általános tételünk tehát az, hogy az érdekek mai krónikus összeütközése Amerikában és egyebütt különböző jelenségek mellett; az az összeütközés, mely a legtöbb feszültséget eredményezi, az az összeütközés, mely a legradikálisabb különbségeket hozza létre, az az összeütközés, mely döntő jelentőségű a legtöbb speciális kimenetekre nézve, melyeket akut társadalmi zavarok hoznak létre: az az alapvető ellenségesség, mely két embertípus között áll fenn, kik közül az egyik azt gondolja, hogy az intézmények mindig felelősek a jelen nemzedéknek tett szolgálataikért, míg a másik, kik azon feltételezés alapján cselekesznek, hogy az intézmények nem tehetnek rosszat.” (381, 382.)

Vagy:

..... tételünk ezekre az algebrai formákra vezethető vissza: először, az emberi egyén a hatszoros érdek, vagyis vágy (alanyilag) változata (ez a háterdek szerző szerint az egészség, a gazdaság, a társiaság, az ismeret, a szépség és az igazságosság); másodszer az emberi kielégítés feltételei ezen hatszoros érdek, vagyis szükséglet (tárgyilag) változataiban áll.” (445.)

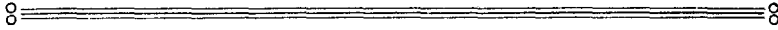
Vagy:

Egy csinos robinzonád erre a bölcseségre vezet: „Az egyenlőség ... az abszolút értékek fogalma. Az igazságosság az arányok fogalma

az abszolútumok között, avagy, hogy pontosabbak legyünk, oly értékek között, melyeket előzetes elvonásútján abszolútumoknak tekintettünk.” (602.)

Ezeket az idézeteket, melyeket szerző dült betűvel szedetett ki, egészen találomra írtam ki s azok tetszés szerint szaporíthatók volnának. De az eddigi mutatóványok is elegendők lesznek talán arra, hogy a fiatal magyar szociológust visszatartsák a Small-féle szalon látogatásától.

J.

A magyar nemzeti szépről. A könyv második, magyarázó címe: *(Dr. Pekár Károly könyve, II-ik a magyar génusz esztétikája. A kiadás 1907, 210 képpel, kiadja a génusz sablonos képeken és szob., „Modern Tudomány” című vallalat.)* rokon már némiképen kompromittált fogalom. Ez a legelső impresszió, amelyet azonban, mint igazságtalan előlegezést, ki se mernénk mondani, ha a könyv szorgalmas áttanulmányozása után meggyőzne arról, hogy Pekár Károly az egész művészi termelés magyar jellemvonásait új színben látta és modern kritikával új sajátosságokra tudja felhívni a figyelmünket.

A magyar nemzeti szépnak ez a monográfiája onnan indul el, hogy a lakóhely, az éghajlat és a környezet, mind módosítja egy-egy nép művészi termelését. Ha nem is új ez a megállapítás, de helyes. Csak épen nem teljes. Hiányzik belőle a művészi erő kifejtés legnevezetesebb szabályozója: a gazdasági helyzet. Modern, tudományos, társadalomtudományos mű nem hagyhatja figyelmen kívül a gazdasági erőket. Hosszú ingadozás után felismeri ezt a hiányosságot Pekár is. Gazdasági konklúziója azonban jelentékenyen eltér a modern társadalomtudomány megismeréseitől: „a zsidó földbirtokos osztály jőzan kálomista népünket kizsákmányolja ... a nemzetfentartó régi elemet ... kiszolgáltatták az élelmesebb fajoknak... a nemes faj harca a nyakába ült új elemmel szemben...”

A magyar gazdasági helyzetnek ez a meglátása tudományos könyvben legalább is szokatlan. Mellékes, hogy a zsidókkal van baja Pekár Károlynak. A fontos, hogy az osztályok harcáról nem tud és nem akar tudni, de kibontja a faji harc lobogóját.

A könyv első részének ez a két határköve. Ami az első sorok és a faji harc konzekvenciája között van, adatok felhalmozása nagy tömegben, meglehetősen önkényesen és nem nagyon gondosan megválogatott források szerint. Ezt az anyagot szerteágazó történelmi, faji, vallási, néprajzi vonatkozások fűzik össze. Mindez adatokat a könyv tendenciája érdekében ki lehetett volna használni. Pekár kommentárjai azonban elfogultságról, egyoldalúságról tesznek tanúságot. Részletekbe menő szörszálhasogatással nem lehet egy-egy költemény művészi becsét és hatását megmagyarázni. Pósa Lajost nem lehet a magyar nemzet kiváló poétái között emlegetni. Ép így nem szerepelhet a magyar jellem meghatározása során a „halászlé” és nem szerepel-

hetnek a „szavalatdarabok”, mint a magyar érzésre irányadó alkotások. Az ilyen kommentárok között természetesen számos alapvető tévedés szerepel. Pekár például „finom humort” talál ebben az ismert bujdosó dalban:

Rongyos a dolmányom, ki van az oldalom,
Az sok fölttül ugyan nehéz az nadrágom,
Hátam lapockáját veri az kalpagom,
Sáros köpönyegem is alig függ nyakamon. .

Ezt a bujdosó verset, a szegénységnek, a nyomorúságnak ezt a keserves énekét lehetetlen humorosnak mondani.

Nyilvánvaló, hogy ebből a bevezetésből hiányzik a szerves összefüggés, hiányzik a kritika és a tudományos gondosság.

A nyolc fejezet, amelyik ezután következik, kalauznak van szánva a „magyar nemzeti szép” birodalmában. Ez a kalauz azonban nagyon bizonytalannak mutatkozik. Az adatok, a források ép oly kevésbé originálisak, mint a bevezetésben és még ezeket sem világítja meg a köznapin felülemelkedő judícium. A kritikai meglátás hiányossága főképp a képzőművészeti anyag megítélésénél feltűnő. Semmi nyoma amaz immár általánosan ismert és tudott felfogásnak, amelyik az anyagosság következetes szem előtt tartásával egyetemesen és egységesen nézi az egész művészi világot. Pekár szétválasztja az ornamentikát és alkalmazását, például az ötvös művészetet. Ez az igyekezet teljesen túlhaladott. A legvilágosabban maga mutatja meg álláspontjának tévedéseit, amikor az ornamentika és az ötvösség fejezeteiben ugyanazokat az ócska kliséket kénytelen ismételtelen lenyomatni. A szobrok szobrászi, a képek festői megítéléséről és feltételeiről nem tud. Az egész világon diadalmasan tör előre az a törekvés, amelyik a legkiválóbb szobrászi és a legtökéletesebb festői formanyelvet propagálja. Ezzel szemben Pekár műízlése az irodalmi, a novellisztikus vonatkozású munkákhoz hajlik, a történelmi, a zsáner-képekhez, amelyek a kultúr-világ modern és értékes művészetének termékeiből csaknem teljesen kivesztek. A régi festői iskolák legkiválóbb alkotásai fölött is beborult az ég. Ha Pekár Károly mégis örömmel konstatálja, hogy a *plain air* Magyarországon nem tud érvényesülni: ez arról tesz tanúságot, hogy az egész hatalmas, modern fellendülést, a képzőművészetek diadalmas új áramlatát nem tudja és nem akarja méltányolni. Csak így magyarázható, hogy Paál Lászlóról és Ferenczyról mit se tud, de még a régi Mányokyról és Kupeczkyról sincs szava, ellenben a XIX. század utolsó évtizedeinek történeti festőit Benczúrtól Madarász Viktorig, jelentékenyen érdemükön felül méltatja.

Pekár művészi szempontjai időben is, a nivót tekintve is, elmaradtak. Amikor építészti és szobrászi műveket ítél meg, amikor a költészetre tér át, akkor nem tud előbbre haladni és feljebb emelkedni. Sipulusz és Göre Gábor szerepelnek a nemzeti génusz ihlett képviselőinek alkotásai közt. Endrődi Sándort Vajda Jánossal egy sorban említi és Petőfivel szemben legmelegebb dicsérete, hogy versei „pompásan szavalhatók”. A „szavalatdarabot” ismételtelen szerepelteti, holmi külön műfaj gyanánt, nem túlságosan artisztikus álláspontjáról téve tanúságot. Ezzel párhuzamosan kell megemlíteni, hogy a harsogó és pózos Berzsenyi Pekár előtt az erő és a lendület megtestesülése.

A nemzeti szempontokat — íme — egy bizonyos körben, szűk körben keresi Pekár és kutatásának anyagából egyoldalúan kizárja nemcsak a modern termelést, de magát a fejlődést is. A nemzeti szempontokat fel lehet lelni a művészetben. A magyarságnak, amely ezer év óta egy helyen, egy országba szervezeten lakik, az élet minden nyilvánulásain nyomot kellett hagynia. E nyomok felkutatása nem érdektelen és nem alárendelt jelentőségű tudós, kultúr-történeti munka. Értékét azonban a teljes elfogulatlanság, az erős judicium, a fejlődés szeretete adja meg. Pekár ezzel szemben megelégszik azzal, hogy a hazafias hiúságnak kedves és kellemes dolgokat mond, hogy legyenek a nacionalizmust. Részleteiben az elmondottakon felül még sok a tévedés, következtetéseiben kevés az új. Azok a tömegek, amelyek a hazafias hangok megpendítésére már lázba jönnek, talán elismeréssel fogadják a nemzeti géniusz esztétikáját. Nekünk csodálkoznunk kell azon, hogy Spencer magyar fordítóinak egyike ez olcsó sikerekkel megelégszik, ahelyett, hogy a mélyebb tudományos kutatás nyújtotta eredményeket keresné. (lg.)

Adórendszerünk betegségei. (Egyenes adók.)

A magyar gyáriparosok országos szövetségének megbízásából írta Hegedűs Lóránt dr. Budapest 1906.

Hegedűs Lóránt eddig írt szociálpolitikai műveiben az írónak két tulajdonsága ragadta meg figyelmünket. Az egyik az adatoknak pontos csoportosítása, a részletek feldolgozásának alaposága és a külföldi viszonyok

nyomok kellő ismerete. A szerzőben tehát megvan minden kellék arra nézve, hogy a szociális jelenségeket tisztán lássa s ne engedje magát a közkeletű tudományosság hamis tételei által félrevezetni. Ennek dacára azonban egyik munkájában sem jut el odáig, hogy kutatásainak és reflexióinak eredményeit levonva a visszás társadalmi jelenségek igazi okaira, nyíltan és leplezetlenül reámutasson. Ez magával vonná, hogy a hatalmasoknak, kik a gazdasági élet vezetését kezökben tartják, az igazságot szemökbe vágja; szerző pedig nem az az ember, ki ily kellemetlen feladatra vállalkoznék s megelégszik fél munkával is. Azonkívül a mű, mint azt címlapja is jelzi, a gyáriparosok országos szövetségének megbízásából íródott s így a proletariátus aránytalan és képtelen megadóztatását a szerző főleg azon szempontból bírálja, hogy megdrágítja a munkabért s kivándorlást idézván elő, munkás-hiányt okoz. Ezek lévén szerzőnek kiindulási pontjai, természetesen adórendszerünk betegségeinek igazi okait nem fedi fel előttünk, bár néha közel jár ahhoz, hogy elszólja magát és az igazságot hirdesse, mint arra alább reá fogunk mutatni.

Szerző fejtegetéseinek történeti bevezetésében, magáévá teszi Lang, XVIII. századbeli német pénzügyi író azon tételét, hogy az adórendszer minden változását a hadseregvezet változásai idézik elő. Ez azonban nem a végső ok, mert a hadseregvezet módosulása a gazdasági organizmus és az uralmi viszonyok megváltozásának eredménye, s annak ép oly külső kísérő jelensége, mint az adórendszer átalakulása. Szerző ismerteti továbbá Kossuth Lajosnak 1848. évi adótervezetét,

mely oda irányult többek között, hogy minden 18 évtől 60 évig levő munkaképes nő és férfi fizessen személyi adó fejében 8 krajcárt. Ő maga kijelenti, hogy ezt a tervezetet ma „bizonytalannak kiáltanák ki”, (19. 1.) de azért ezen terv okát abban látja, hogy az általános adófizetés által mindenki „érezze az állami összetartozandóságot” s a tervező „az egyenlőséget a legszorosabb matematikai értelemben követelte”. Tudjuk nagyon jól, hogy a szegényebb néposztályok adó útján való megszarolása mindig az „állampolgári összetartozandóság és egyenlőség” örve és ürügye alatt történik. Az 1848-iki uralkodó osztályok, ha már kénytelenek voltak lenyelni a közteherviselés keserű labdacsát, legalább a nagyobb adagot a népnek akarták juttatni, bevonva az adózás körébe azokat is, kiket az addigi adórendszer megkímélt. Szerző felveti a kérdést, hová fejlődött volna az adórendszer, ha az 1848-iki törvényhozásban kimondott nagy elveket „nemzeti” kormány hajtotta volna végre. Szokott óvatosságával választ nem ad ugyan a kérdésre, de mi megjegyezhetjük azt, hogy a Bach-kormány adórendszere éppen nem volt kedvezőtlen az alsóbb néposztályokra nézve, kiket meg akart nyerni, s csak akkor vált az aránytalanság forrásává, midőn az 50-es évek közepén a történelmi osztályok az abszolút kormánnyal összebarátkozva, ezen éppen nem platonikus viszonyukat arra használták fel, hogy az adóigazgatásban érdekeiket főleg a kisbirtokos parasztsággal szemben érvényesítsék.

Ezután szerző áttér a hozadéki adók ismertetésére s kimutatja azoknak elavult voltát. Ezen részt nevezi munkája középpontjának, s csakugyan itt található fel legnagyobb tévedései is. Szerinte az adóknak egységes világtörténelmi fejlődésük van, melyet „láthatatlan erők tolnak előre” s „ezen történelmi előhaladáson egy ország sem tud változtatni”. (26. 1.) Ezen evolúciónak utolsó foka a progresszív, létminimumos jövedelmi adó. Magyarország helytelen adórendszerének az az oka, hogy a fejlődés nálunk a hozadéki adók rendszerénél megállt, s nem tud az utolsó modern etapéig eljutni. Dacára tehát annak, hogy „láthatatlan” erők hajtják ellenállhatatlanul előre az államot, Magyarország mégis elakadt! Szerzőnek ezen ellentmondása azért szembe-tűnőbb, mivel előzetesen ő is kifejti azon alapvető tételt, hogy az adórendszer evolúciója a gazdasági szervezet átalakulásának következménye s a hűbéri korszak alapadója a fej- és földadó volt, az ipar kifejlődése és a foglalkozási ágak differenciálódása magával hozta a többi hozadéki adókat, a kapitalizmus pedig a progresszív jellegű jövedelmi adókat. Minthogy pedig Magyarországon az ipar még fejletlen és az államhatalom a földbirtokos-osztály kezében van, tehát a hozadéki adók rendszere áll fenn, s addig nem is lehet szó azoknak eltörléséről, míg az osztályuralom mai alakjában fennáll. Épily nagy tévedés szerzőnek azon kijelentése (31. 1.), hogy adómizériáinak legfőbb oka abban rejlik, miszerint bennök két különböző rendszernek, a hozadéki és jövedelmi adóknak elvei és gyakorlata vannak összekeverve: mert ez csak egy felszínes jelenség, melynek végső és igazi oka, hogy a földbirtokos arisztokrácia és dzsentrális korlátlan politikai és közigazgatási hatalommal bír és az adótörvényeket a saját érdekeinek megfelelően alkotja és hajtja végre. Ez az igazi oka azon Hegedűs által is felemlített jelen-

ségnek, hogy míg a földadóban nincs semmi jövedelmi adó jellegű vonás, ilyenek a többi hozadéki adókba már beszívárogtak. A földadó az uralkodó osztály sajátos területe, melybe beavatkozást nem tűr, ellenben a többi hozadéki adók az iparosokat, kereskedőket és munkásokat érik. Minthogy nem az ő bőrére megy, a földbirtokos osztály itt utat nyit bizonyos jövedelmi adó jellegű intézkedéseknek, melyek a hozadéki alapelvekkel ellenkezően, az aránytalanságnak állandó forrásai, de a rendszert magát itt is változtatlanul hagyta, mert ennek megbotlygatása reája is konzekvenciákkal járt volna.

Szerző fejtegetései további folyamán panaszkodik az állami szükségletek s különösen a személyi kiadások rendkívüli növekedése miatt, s ennek okát, mint annak idején Neményi Ambrus, abban látja, hogy társadalmunkban egy beteges vágy van, mely minden tevékenységet az állam által akar végeztetni, s nem akarja, vagy nem tudja meglátni ezen tény okát, hogy nálunk egy társadalmi osztálynak egész existenciája arra van alapítva, hogy az állam által tartassa él magát.

Dolgozatának legbecsesebb része az, mely a magyar adórendszer horizontális és vertikális egyenlőtlenségeit mutatja ki (55—72. l.), az előbbi alatt értvén, hogy ugyanaz a foglalkozási ág, vagy ugyanaz a keresmény az ország különböző részeiben más-más adóterhet visel, vertikális egyenlőtlenség alatt pedig az adóteher egyenlőtlen megoszlását a különböző társadalmi osztályok között. Idevágó csoportosításai igen jók s az okok keresésében az igazsághoz közelebb is jut, bár a végső okok konstatálásától itt is visszariad. Így pl. ő maga mondja (68. l.), hogy: „a közigazgatási élet felületes szemlélője előtt nincs összefüggés, kivándorlás, munkáshiány, gyárfejlődésünk megakadályozása és drágaság között. De aki csak kissé megzavarja a dolgoknak rejtett szövevényét, az máris talál egy összefüggést, s ez hibás adórendszerünk”. Maga is tehát ugyanazon hibába esik, mert szem elől téveszti, hogy az adórendszer sem végső ok, hanem a nagybirtok egyoldalú osztályuralma, melynek a kivándorlás épenúgy következménye, mint a hibás adórendszer.

Igen kiváló szerzőnek azon tabellája, melyben hozadéki adóink degresszív jellegét mutatja be, t. i. azt, hogy mennél kisebb, a földből vagy házból eredő hozadék, annál súlyosabb az adó. Igen értékes művének azon része is, melyben (72. és köv. l.) a túlzó agrár kívánásokkal szemben a földbirtok valódi adóterhét akarja kimutatni. A budapesti jelzálogintézetek hiteles becslései alapján mutatja ki, hogy a földbirtok (már pedig tudvalevő, hogy a pesti intézetekhez jelzálogkölcsönért nem a kis parasztagdák szoktak fordulni), hogy a tényleges jövedelem néhány kivételtől eltekintve 3—20-szorosan haladja meg a kataszteri adóalapot. S hogy ezen arány annál kedvezőbb a földbirtokosra, minél nagyobb a birtoka, azt maga a szerző is beismeri, bár nagyon óvatosan, midőn azt mondja (84. l.), „talán szabad azt is hozzá tennünk, hogy a kataszter ezen egyenlőtlensége nem a legnagyobb birtokosokat károsítja legjobban”. Óh igen, ezt nemcsak szabad de kell is hozzá tenni! S láthatjuk ezen adatokból, hogy a nemzetfenntartó osztály legnagyobb része 1,25—2,5%-nyi adót fizet a névleges

25,5% adókulcs dacára, míg az 500 koronánál kevesebb hozadékkal bíró parasztság adója effektíve 30—55% között váltakozik!

A tanulmány hátralevő része nem igen tartalmaz említésre méltó dolgot. Foglalkozik a munkásokat sújtó egyenes adókkal, de mint már előbb kiemeltük, inkább abból a szempontból, mennyire drágítják meg a munkabéreket s emelik a gyárosok kiadásait. A III. osztályú kereseti adóra, tőkekamat-, részvénytársulati és bányaadókra vonatkozó fejtegetései ezen adók közismert hiányosságait tárgyalják, s főleg adótechnikai észrevételekre szorítkoznak. A könyv végén a külföldi adóreformokat ismerteti s szól a Wekerle-féle 1893. évi adóreformtervezetről is, melynek alapelveivel nem ért ugyan egyet, de azt, teljesen indokolatlan jóindulattal, „bátor és szerencsés kezdeményezésnek” jelzi.

Ezen tervezetre vonatkozó megjegyzéseinek bírálatába nem bocsátkozunk, mert ez a pénzügyminiszteri emlékirat részletes tárgyalását is szükségessé tenné, ami pedig túlmenne a könyv bírálatának keretein. Hogy az általa kimutatott hiányosságokon addig segíteni lehetne, míg az iparos- és kereskedő-osztály tovább is hagyja magát a nagybirtok járszalagján vezetni, ahelyett, hogy mint az Angliában történt, a munkálkodó osztályokkal egybefogja a földbirtok adóprivilegiumainak megtörésére, kötve hisszük.

A könyv elolvasása után is fenmarad azon meggyőződésünk, hogy Hegedűs Lórántból minden egyéb kvalitásai dacára, épen az a tulajdonság hiányzik, mely egy szociálpolitikai íronál főfeltétel: a társadalmi bajok okainak bátor és őszinte kimondása. Azok azonban, kik ezen utóbbi tulajdonsággal rendelkeznek, sok értékes adatot és megfigyelést meríthetnek Hegedűs művéből.

Szende Pál.

A büntetőjog őskorához.
(Zum ältesten Straf recht der Kulturvölker. Fragen zur Rechtsvergleichung gestellt von Theodor Mommsen, beantwortet von H. val, Brunner, B. Freudenthal, I. Goldziher, etc.

Arómai büntetőjogról írt nagy munkájában Mommsen óvakodott attól, hogy összehasonlításokat tegyen más népek büntetőjogával, mivel nem tartotta magát elég illetékesnek a római jog területén kívül. E helyett munkája befejezte után a következő kérdéseket intézte

más büntetőjogrendszerek elismert szakkutatóihoz:

1. A büntettek kezdetben két és csakis két visszatörlesztésben részesülnek-e: az istenek haragjában és az emberek bosszújában?

2. Vannak-e kezdetben oly határozott fogalmak és technikai kifejezések, melyek a büntetőjog eme három mozzanatának felelnek meg: büntett, büntetés, büntető bíróság? Rómában kezdettől fogva megvan a jognak és bíróságnak a fogalma, de nem a büntetőjognak és a büntető bíróságnak.

3. Mily formában mutatkozik, mikor megjelenik, a szándékos és és a gondatlanságból elkövetett bűncselekmény közötti ellentét?

Szivák Imre könyvének is tárgya tehát az „a nagy per, mely félezer év óta folyik és még most sincs vége” a Habsburgház és a magyar uralkodó osztályok, a „nemzet” között. Amióta ezen küzdelmek folyamatban vannak, a magyar politikusoknak és jogtudósoknak mindenha legfőbb foglalkozását képezte az alkotmánybiztosítékok konstruálása. A régi Corpus Juris felét ezek töltik meg, a másik felét pedig a jobbágyság ellen irányuló törvények. Ezekben kulminál a nemzeti jogalkotó génusz. És a történelem tanulságai azt mutatják, hogy mikor összeütközésre került a dolog az uralkodó osztályok és a fegyveres erőre támaszkodó királyi hatalom között, az alkotmánybiztosítékok mindig felmondották a szolgálattal. Caraffa, Windischgrätz és Fabricius szuronyai mindig erősebbeknek bizonyultak, mint a Corpus Juris szépen kicirkalmazott körmondatai. De azért államférfiaink és politikusaink jobb ügyhöz méltó buzgalommal folytatták a sziszifuszi munkát, a bölcsek kövének, a csalhatatlan alkotmánybiztosítéknak feltalálását. Mert az ezen kérdésekkel való szüntelen foglalkozás nem volt kizárólag naivitás vagy pedig együgyűség, mely a múltakon okulni nem tud, hanem napirenden kellett a dolgot tartani, hogy ily módon a nép figyelmét érdekeinek érvényesítésétől eltereljék. Szerző maga is jól tudja, hogy az alkotmánybiztosíték csak addig jó, míg alkalmazására szükség nincs, csak addig biztosít, amíg biztosításra nem kerül sor, de mihelyt a királyi hatalommal való összeütközés beáll, elvesztik értéküket. Hogy mégis szaporítani kívánja ezek számát, ezt a következőképen magyarázza. „Az alkotmánybiztosíték arra való, hogy kizárja a törvényre hivatkozó abszolútizmus nevelkedését . . . az legyen erőszak, államcsíny, de ne jog, hanem legyen nyílt abszolútizmus. Az önkormányzat a bírói hatalom védő parancsával álljon útjába s rántsa le róla a törvényesség álarcát.” (18. l.) Az abszolútizmus nem fog húzódozni ettől a szereptől, s ha kenyértörésre kerül a dolog, megteszi szerzőnek azt a szívességet, hogy leplezetlenül a fegyveres hatalomra fog támaszkodni, amint megtette 1603-ban, 1670-ben és 1849-ben. Hogy pedig ezzel szemben mily jelentősége lehet az alkotmánybiztosítékoknak, azt igazán nem tudjuk megérteni, s önkéntelenül a régi adoma jut eszünkbe, midőn az egyszeri embernek valaki pofont ígért. Szeretném látni! szólt a mi emberünk. A másik erre arcul üti, hogy szinte csattan. Jól van, mondja a mi emberünk nagy lelki nyugalommal, csak azt akartam látni, hogy meg mered-e tenni! Ez és nem más Szivák szerint az alkotmánybiztosítékok szerepe. Az egyedüli alkotmánybiztosíték, mely a királyi hatalom túlkapásai ellen védelmet és biztos támaszt nyújtana, az alsóbb néposztályok, a nép gazdasági és politikai elnyomásának megszüntetése, vagy hogy a szerző által használt műnyelvvel éljek, „az alkotmány sáncaiba való befogadása”. Lassalle óta már mindenki előtt ismeretes azon igazság, hogy az alkotmány nem más, mint az osztályok hatalmi erejének elrendeződése bizonyos időben. Ennélfogva alkotmánybiztosíték nem más, mint azon erő, mely valamely osztálynak rendelkezésére áll, hogy hatalmi pozícióját megvédhesse. Ha alkotmánybiztosíték alatt jogintézményt értünk, ez *contradictio in adjecto*. Minthogy tehát az alkotmány a hatalmi tényezők viszonya, végső elemzésben

minden alkotmány szilárdsága attól függ, hogy támadás esetén az erők mily mennyiségét tudja a maga védelmére sorompóba állítani. Mennél inkább részesíti valamely alkotmány a nép összes rétegeit a politikai és gazdasági jogokban, annál szilárdabban áll az az alkotmány, mert fenntartása körül a nép teljes egésze van érdekelve. A fegyveres erőre támaszkodó uralkodóval szemben az uralkodó osztály nem tud egyedül boldogulni azzal szemben csak a nép egyenrangú ereje veheti fel a küzdelmet. Ha a mostani osztályalkotmányból valódi népalkotmány lenne, úgy biztosan lehetne arra számítani, hogy a nép annak megsértése esetén minden erejét harcra vinné az alkotmány védelmére. Ezen lapok hasábjain már figyelmeztettünk arra, hogy a magyar nemesség a Habsburgházzal vívott küzdelmeiben csak akkor tudott jelentősebb eredményt elérni, midőn a néppel szövetségbe, annak helyzetén is javított, így a Bocskay, Bethlen, kezdetben a Rákóczi felkelés és az 1848/1849. évi forradalom. A nemesség rendi szűkkeblősége azonban oly nagy volt, hogy csak kivételesen fordult ezen eszközhöz, rendszerint azonban behódolt és kiegyezett az „átkos Ausztria-Bécsessel”, s dühét a népen töltötte ki. Az 1903—1906. között folyó küzdelmekben is az uralkodó osztály inkább összes „elvei” feladásával kiegyezett a királyllyal, hogy megakadályozza azt, miszerint a vele szemben álló központi hatalom demokratikus irányú reformok kezdeményezésével a nép helyzetét emelje. S szerző maga sem gondol egy pillanatig sem arra, hogy ily modern alkotmánybiztosítékhoz forduljon, s az általános választói jog megteremtésével igyekezzék az alsóbb néposztályokat az alkotmány védelmére sorakoztatni. Gyanakvással tekint az „állam és nemzetellenes tömegek felé”, s csakis választói jogkiterjesztést akar, s még ezen jogkiterjesztés hatása ellen, is „villámhárítókkal” akar védekezni.

Minthogy tehát a nép ezután sem lesz érdekelve a nagybirtokosság alkotmányküzdemei iránt, a királyi hatalommal való újabb konfliktus esetén a szerző által javasolt alkotmánybiztosítékok is azon sorsra fognak jutni, mint elődeik. Szívák maga is tudja, hogy az alkotmányi küzdelmeket a hatalmi túlsúly dönti el, de azzal vigasztalja magát, hogy a hatalom sokáig nem állhat fenn „erkölcsi alap” nélkül. Ez igaz, de az erkölcsi alapnak még inkább híjjával van a nagybirtokosság osztályuralma, mint a királyi abszolútizmus. Vagy talán szerző „erkölcsi alapnak” tekinti a mai kormányzat azon tényét, hogy 3—4 vármegyében rövid két hónap alatt 37.000 napi elzárásra ítélték az aratómunkásokat csak azért, mert néhány fillér béremelést merészelték kívánni. A nagybirtok és dzsentrí mindenha kíméletlenebb abszolútizmust gyakoroltak az alsóbb néposztályokkal szemben, mint a királyi hatalom.

Az erkölcsi alap megteremtéséhez első lépés volna az általános választói jog létesítése. Ettől azonban szerző nagyon fázik, s különösen a vármegyei önkormányzatot félti tőle. Várható-e, kérdezi, hogy a megyék lesznek-e a passzív ellenállásnak az általános választói jog behozatala után is oly buzgó katonái, mint eddig? A felelet tagadó lesz, mondja a szerző (63. l.) s ezzel hűtlen marad ismét azon ígéretéhez, hogy tárgyilagos lesz, mert ellenkező esetben kérdését így kellene feltenni: Várható-e, hogy a vármegye ezután is oly támasza lesz az osztályuralomnak, mint eddig? A felelet ismét „nem” volna, s épen ezért

nem kell az általános választói jog Szivák Imrének. A tárgyilagosság azt is megkívánná, hogy ne hangoztassa ő is folyton azt az elavult dajkamését, mintha a vármegyék lettek volna a nemzeti ellenállás védbástyái. Grünwald Béla örökbecsű könyvében kimutatja, hogy a vármegyék rövid berzenkedés, hosszú dikciók és a kuruc jegyzőkönyvi határozatok után mindig beadták derekukat és készségesen teljesítették az abszolút kormány parancsait, s az uralkodó osztály tagjai pedig csapatostól siettek az abszolútizmus szolgálatába lépni, mihelyt az állandóan rendezkedett be, hiszen maga Szivák is beismeri, hogy „az 1848/49-re következett 17 év megmutatta, hogy az önkényuralom képes az állam közigazgatási szervezetét teljesen hatalmába venni, tartani és nem is egészen idegen erők importjával, fájdalom, magának a nemzeti intelligenciának erkölcsben, vagy vagyonban meggyöngült elemeivel.” (57. l.)

A csalhatatlan új alkotmánybiztosítékot Szivák egy állambíróság felállításában találja meg. Ennek jogkörébe kívánja utasítani a hatásköri összeütközések, a választói névjegyzékek és a képviselőválasztások érvényessége feletti bíraskodást, továbbá azon összeütközéseket, melyek a kormány és törvényhatóságok között az 1903—1906. évi válság folyamán felmerültek s idevonatkozólag módosítani kívánja az 1886. XXI. t.c. azon rendelkezéseit, melyek a passzív ellentállást eddig korlátozták. Ezen bíróság hatáskörébe utasítaná még a köztisztviselők pragmatikájából és fegyelmi ügyeiből kifolyó, az egyleti és gyülekezési jog, továbbá a sajtótermékek közrendészeti joga körében felmerülhető sérelmek feletti ítélkezést. Addig pedig, míg ezen tárgyak felől a törvényhozás intézkedhetik, fel akarja hatalmazni a kormányt, hogy ezen kérdéseket rendeleti úton szabályozza. Szinte hihetetlen dolog, hogy valaki az ezeréves alkotmányosságot úgy akarja biztosítani, hogy a legfontosabb szabadságjogok szabályozását a kormány rendeleti hatáskörébe utalja. — Szerző ezt azzal indokolja meg, hogy a nemzeti kormány iránt bizalommal viseltetik (12 l.). De a nemzeti kormány örökkévalóságába vetett hit őt a saját szempontjából nagyon veszélyes ösvényre tereli. Ugyanis az egyik minisztérium kiadta rendeletet a másik egyszerűen megváltoztathatja s egy újabb abszolút kormány, szerző javaslata alapján törvénybeli felhatalmazással bírna arra nézve, hogy ezen fontos tárgyakat tetszése szerint szabályozhassa. Nem is beszélve arról, mily óriási veszedelmet képezne a népjogokra nézve, ha a gyülekezési és sajtórendészeti jogot a nemzeti reakció már most minden törvényi korlát nélkül tetszése szerint szoríthatná meg.

Az állambíróság állana egy elnökből és másodelnökből, továbbá 12 rendes és 4 pót bíróból, kiket a király nevezne ki s kiket a Kúria elnökével és bírásával egyenlő rang illetne meg. Azonkívül a kormány és a törvényhatóságok között felmerülő összeütközések feletti bíraskodásra a bíróság 12 rendes és 6 pót bíróval egészíttetné ki, kiket a képviselőház választana. Minősítés tekintetében a javaslat csak annyit kíván, hogy a kinevezett és választott bírák „törvénytudó egyének és független polgárok” legyenek, ami kétségtelenül nagyon előnyös lenne az uralkodó osztályokra nézve, mert még azt a csekély

minősítést sem kellene megszerezni, melyet a kvalifikációs törvény tapintatlan intézkedései előírnak.

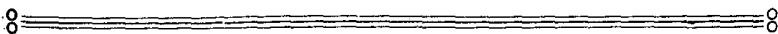
Szerző egy alternatív javaslatot is terjeszt elő, t. i. azon esetre, ha az állambíróság nem állíthatná fel, a közigazgatási bíróságnál egy államjogi osztályt kíván szervezni s ennek hatáskörébe utasítaná a fentebb felsorolt összeütközéseket. S minthogy szerző az olvasót kéri fel, ítélje meg, melyik alternatíva helyesebb: engedve ezen szíves felhívásnak, nem habozunk kijelenteni, hogy nekünk az első megoldás, a külön állambíróság sokkal jobban tetszik, még pedig azért, mert ez sokkal több új állás megteremtésével járna. 2 elnök, 16 kinevezett és 18 választott bíró, összesen 36 új állás, melyek legkisebbje is méltóságos címmel, kúriai bírói fizetéssel jár s még kvalifikáció sem kell hozzá! Sőt még tovább megyünk, fogadjuk el és egyszerre valószínűsítjük meg mindkét alternatívát: állítsuk fel a külön állambíróságot s azonfelül a közigazgatási bíróság harmadik osztályát is, amely megoldás 50 új, a II.—V. rangosztályokba tartozó állást teremtene meg. Micsoda szédületes perspektíva ez, 50 örszemet lehetne elhelyezni, népünk ezeréves bajai egy csapásra orvosolhatók lennének s azonkívül jelentős nemzeti vívmányhoz is jutnánk!

Szerző maga is érzi, hogy terve ily kifogás alá eshetik, mert óvatosságból előre bocsátja, hogy az általa elmondott érvek után „kicsinyes volna e nagy feladattal szemben a hivatalszaporítás alantas ellenvetését érvényesíteni”. Hiába, mi már ily kicsinyesek vagyunk, nem tudunk a gondolkodás azon „alantas” légköréből szabadulni, melynél fogva minden újabb nemzeti reformban nem látunk egyebet, mint az osztályuralom nyilvánulását s azon törekvést, mint lehetne az uralkodóosztály minél több tagját, minél kényelmesebb állásokba juttatni.

Végezetül még néhány megjegyzést. Szerző attól fél, hogy indítványát némelyek nagyon radikálisnak fogják tartani. (8. 1.) Igazán kíváncsiak vagyunk, vannak-e ilyenek? Ismételi továbbá azon szokásos frázist, hogy a magyar közjog „sui generis fejlemény”. (42. 1.) Ezt az érvet szokták mindig felvonultatni, mikor a népjogok olynemű kiterjesztéséről van szó, mely a nyugateurópai államokban már régen megtörtént. Azt mondja továbbá szerző: „Nincs nehezebb probléma, mint a magyar politika önfentartó konzervativizmusa és a haladás radikalizmusa közötti ellenmondásokat az ezredéves lét nehéz tanulságaival kiegyenlíteni.” (78. 1.)

Az ily kiegyenlítésekre sok példát mutat a magyar törvénytár, hogy csak többet ne említsünk, ilyen az 1898. évi rabszolgatörvény, a választási etetések és itatások törvényes szentesítése s ilyen lesz a készülő sztrájk törvény is. Továbbá természetesnek találjuk, hogy az érvek csatasorában a nemzeti reakció angol védőszentje a vallásos és a derék Benjamin Kidd is felvonul. Új azonban szerzőnek az az eljárása, hogy ezen célra Darwint is kisajátítja.

Kifejtván ugyanis a nemzeti politika irányelveit, kijelenti, hogy azok „tisztára Darwinizmus, szelekció, fajkiválás.” (63. 1.) Szegény Darwin, hogy megfordulna sírjában, ha hallaná! **Szende Pál.**

A kiválasztás az emberi társadalomban (Dr. Paul Jacoby: *Etudes sur la sélection chez rhomme* 2° edit Paris. Alcan. 1905. p. 630.).

A nagy sokasságból egyesek, családok és fajok uralomhoz, vagyonhoz, értelmiséghez és tehetségekhez jutnak: de egyszer ezen javakhoz eljutva, ők vagy utódaik ki vannak szolgáltatva az örültségnek s a degenerációnak. Ennélfogva nincs emberi haladás, mivel a hatalmasok, a gazdagok, az okosok, az energikusok családjai gyorsan kihálnak: a parasztok, a szűkös állapotban élő burzsoák, az alacsony sorsúak leszármazói azok, akik a jövőendő emberiségben tovább fognak élni.

A szerző ezen alaptétele bizonyítására könyve első részében azt a hatást vizsgálja meg, melyet az emberre a hatalom kifejtése gyakorol. Az uralmon lévő családok az egymásba való házasodás tendenciáját tüntetik fel; s minthogy oly körülmények között élnek, melyek tökéletes fizikai és erkölcsi higiéne betartására alkalmasak: el kell ismerni, hogy az a degeneráció, mely valamennyit sújtja, társadalmi helyzetük eredménye. Szerző több, mint 300 oldalt szentel Augustus családja orvosi és lélektani tanulmányának rendkívül gondos és eredeti forrástanulmányok alapján. Tacitus, Suetonius, Dio Cassius, Seneca, Vellejus Paternulus stb. alapos kritikai elemzésével kimutatja, hogy ebben a nagy családban a defektusok hogyan súlyosbodnak nemzedékről-nemzedékre, Augustustól Néróig. Több, mint 100 oldalon foglalkozik szerző az európai uralkodói családok átöröklési történetével a XV-től a XIX. századig. Mindezek a családok súlyos testi rendellenességekkel vannak terhelve, melyek egyre súlyosbodnak, úgy hogy végül kihálnak.

A könyv második része kimutatja, hogy a lángész, a tehetség minden formája elválaszthatatlan — ha nem is egyazon egyénben, de legalább is leszármazóiban — valamely ágybéli vagy lelki rendellenességtől, mely előbb-utóbb degenerációhoz, meddőséghez vagy halálba vezet. Ezen korrelációnak az a bizonyítéka, hogy azok a szociális okok, melyektől a rendkívüli emberek gyakorisága függ, ugyanazok mint amelyektől a büntettek, az öngyilkosságok és a neurosék minden formája függ. Felette érdekes statisztikai felvételekkel szerző annak kimutatására törekszik, hogy minden változás a népesség sűrűségében és a városokban való tömörülésében egyrészt megfelelő változásokat idéz elő az örültség, az öngyilkosság stb. számában: másrészt a népesség eme két feltételében való ugyanezek a változások

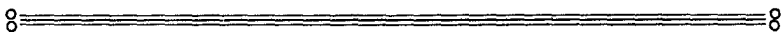
A kiválasztás, mely egyes emberekre az átlagszínvonal felé emel, egyszersmind náluk és utódaiknál idegbetegségeket, agybántalmakat, öngyilkosságot s végül meddőséget és fajuk kihalását eredményezi.

(különben egyenlő körülmények mellett) ugyanoly mértékben befolyásolják a rendkívüli egyéniségek létrejövetelét. Ennek az az oka, hogy a népesség sűrűsége és a városban való tömörülés a társadalmi viszonyokat egyre bonyolultabbakká alakítva, a szellemi életet egyre intenzívebbé teszi. Ehhez még azt kell hozzátenni, hogy a városok népessége állandóan a vidék kárára növekedvén, a legtevékenyebb a legvállalkozószelleműbb, a legintelligensebb emberek vonzatnak oda, akik intenzívebb életre és mindenfajta izgalmakra találnak. Ezért termelődnek a városokban a lángelmék, a tehetségek és az energiák, valamint a lelki betegségek is: míg a vidék a tudatlanság, az ostobaság és a csökönyösség melegágya.

Szerzőnek ezek a vizsgálódásai kétségkívül a legnagyobb figyelemre méltók, egyszersmind példái érdekes szociológiai problémák kitűzésének. Ilyen és hasonló kutatások ki fogják mutatni, hogy a lelki rendellenességek, az erkölcsi és a szellemi abnormitások, melyeken annyit sopánkodik a kis látókörű moralizálás, a társadalmi élet normális tünetei és a fejlődés nélkülözhetetlen feltételei.

Annál furcsább, hogy ezekből az eredményekből szerző arra következtet, hogy nincs emberi haladás, mivel a rendkívüli emberi erők kihalnak. Ezt az eredményt nemcsak a panmixia elvét ismerő modern biológus fogja elvetni, nemcsak a történelmi materialista, aki tudja, hogy a társadalmi kiemelkedésnek nem kell szükségkép együtt járni biológiai vagy lelki jelességekkel, hanem minden szociológus, ki szakított a társadalom atomista-racionalisztikus magyarázatával és a társadalomban nem egyes akaratok és intelligenciák érvényesülését, hanem természeti folyamatokat lát.

B.

A munka története. (*P. Brisson: Histoire du travail et des travailleurs. Librairie Ch. Delagrave. Paris 1906. p. 538. p.*) Ez a szerény népszerűsítő könyv (mondja utószavában a szerző), melynek anyagát a jelen életéből merítettem és abból az ezer meg ezer lapból, melyeken a múlt élete szunnyad — nem született más szenvedélyből, mint a történelmi igazság szenvedélyéből.

Nem fognak benne frázisokat találni, csak tényeket, számokat, realitásokat, történelmi dokumentumokat, melyeket a jelen törekvései közepette ügyét sem szabad többé ignorálni.

Vajha ez a szerény könyv kissé szolgálhatná a munka és a munkások ügyét, kiknek nagy vonásokban történetét adja!”

Szerző beváltotta ígértét: gazdag tárházát nyújtja az érdekesnél érdekesebb kortörténeti és gazdasági adatoknak, melyeket a gon-

dos klisék szerfelett élénkítenek. Alkalmasak lesznek arra, hogy az olvasó figyelmét egy-egy fontos összefüggésre, történelmi megállapításra, vagy kauzalitásra ráirányítsák. A szociológus azonban, ki ennél többet keres: rendszert és tiszta megrajzolását a munka történelmi fejlődésének, elégedetlenül fogja letenni a könyvet. Sajnosan nélkülözni fogja azt, hogy az ősi primitív munkáról, valamint az egész rabszolgaság intézményéről nem esik szó. E mellett az egész könyv inkább volna a francia munka és munkások történetének nevezhető, mint a munkáé és a munkásoké általában.

Végül a színes, érdekes, de gyakran a felszínen úszó adatok nagy tömege olykor eltakarja a fejlődési folyamat menetét és általánosabb irányzatait.

Ellenére ennek, ez a világos és okos könyvecske többet nyújt magának a történelemnek megértésére, mint a legtöbb közkezen forgó hős-, csata- és diplomata-történelem.

Lefordítása — a többi nép, de különösen a magyar történelem adatainak figyelembe vételével — hasznos és termékeny munka volna.

-r

Menger Néppolitikája. Bismarck egy birodalmi gyűlésen, (*Anton Menger: Volkspolitik Jena* amikor nagyon is éles hangon bírálgatták egész politikáját Bebel és társai, ingerülten kiáltott feléjük: „önök a múltat anarchista, a jelent pesszimista, a jövőt pedig utópista szemüvegen át nézik!” Erős, de sok tekintetben találó szavak. A szocializmus tényleg a hátunk megett levő évezredek hamis felfogását és beállítását ostromolja folytonosan, a mai társadalom rettenetes kiütéseit és sebeit soha sem hagyja figyelmen kívül s a jövőndő csábító álmainak állandó melegágya. Ez a hármast látás, ez a hármast törekvés Menger könyveiből is élénken áll elénk. Az ő működése azonban természetes visszahatása és ellenlábasa a marxizmus egyrészt túlrídeg materializmusának, másfelől csodálatos optimizmusának. Marx orthodox testőrsége a jelenben a gazdasági hatóerők mindenhatóságát és a legélesebb osztályharcot és elzárkózást hirdeti, de a jövőt illetőleg törhetetlenül bízik abban, hogy a fokozatos tőke-összpontosulás végeredményeként, roppant forradalom véres útján megteremtődik az új, az igazságosabb világrendszer.

Menger határozottan hisz ugyan a szociálistikus állam közvetlen küszöbönállásában, de perhorreszkálja a forradalmat és nem akarja elismerni a történelmi materializmus alapvető szerepét. Természetesen ezt a vakmerő és látszólag a levegőben lógó álláspontot alá kell támasz-

tania és Volkspolitikjében épen ez okadatolás utolsó érveit adja át nekünk. A gazdasági alapkövek helyett az erkölcsi, a jogi és szellemi erőkre építi fel a maga politikáját. A fegyveres átalakítás pedig szerinte felesleges, sőt célszerűtlen, mert ép ezt a metamorfózist lehetővé és elérhetővé teszi a felsőbb osztályok oktalan károsítása nélkül a helyes és kizárólagos néppolitika. És ennek előkészítő bázisa szerinte a bizalmatlanság. Ez alatt az alsóbb rétegek szüntelen éber figyelmét érti minden politikai cselekvés, minden állami intézkedés irányában. Az állam roppant súlyával úgyszólván elnyomja az egész nemzetet és mégis van ellenőrző közege: a rendőrség. Ezt pótolja a ma még erőtlén nép részéről: a „Misstrauen”. E kutató, szigorú vizsgálódás előtt pedig csak a demokrácia intézménye állhat meg pirulás nélkül, amelyben minden kérdésnél a nép akarata és érdeke dönt. Ezt az államot kell megvalósítani és benne a hatalmat biztosítani. S ennek elérhetésére talál Menger két nagy lelki, ideologikus tényezőt: a néprétegek rendkívüli áldozatkészségét és odaadását, valamint szervezeti és összetartási ritka képességüket. De Menger még egymás közt, a néppártoknál is nélkülözhetetlennek tartja a bizalmatlankodást, mint kiválasztó és javító indulatot. Ugyancsak a Misstrauen látcsövén át az internacionális, a vallási, a nemzeti, a faji politikát boncolgatja lelkiismeretesen és pártatlanul, ráutal tökéletes precizitással lehetetlenségeikre és hatalmi rugóik beláthatatlan hálózatára. Eredményképen azt tűzi ki célul, hogy a néposztályoknak csak a maguk ideáljaiért kell küzdeniök, a maguk lét- és fejlődésbiztosító szempontjait kell minden erővel, minél előbb, minél teljesebben megvalósítani. Ezek: a személyes biztonság, a jogosult testi szükségletek, a szellemi igények és a fajfentartási eszközök. Itt ismét kikel a marxizmus ősi elvei ellen, kiemelve a maga szociálpolitikájának főfeladatát, hogy t. i. a birtok és a birtokló közti kapcsolatot az állami és községi szocializmus által oldja fel minden erőszakos kitérés nélkül.

Menger itt is kerül minden bővebb gazdasági magyarázatot és tovább surran az eszmei tényezőkre. Pedig maga is kijelenti egyszer, hogy „nyomorgó tömegek sohasem tudják rákényszeríteni az államra a saját érdekeiknek megfelelő jogi berendezkedést” (68. l.). Mégis csak hatalmat, hatalmat kíván és sürget, azután majd megjő minden magától. Ezért mond is olyat, hogy: „az athéni demokráciának, a történelem kétségtelenül legmagasabban álló politikai hatalmának (?) rombadőlését joggal tulajdonítják a radikális szónokok túlságos befolyásának”. Nemcsak, hogy tudomást se vesz a görög „demokrácia” hamis kifejtésének nagymosásáról, de azt hiszi, hogy egyes kiváló emberek forgatják kényük-kedvük szerint a világ kerekét, s az ő túlkapásaik, a

demagógok és cézárok ellen is csak a bizalmatlan gyanakvást ajánlja egyedüli gyógszer gyanánt.

Egyáltalán egész könyve magán hordja a csodálatos ismeretkör, az erős emberszeretet, a derék és érző szív bélyegét, de lépten-nyomon elénk kerül — bárhogy rejtegeti is — a pedáns jogtudós és viszont az ideális álmodozó is. Túl van már a forradalmi szocializmus lázas önkívületén, de kutató útjában vissza-vissza csapong az utópistákhoz, annyiban meg tisztára revizionárius, hogy nem a meglévő keretek teljes mellőzésével, sem azok lerontásával, hanem rajtuk belül akarja a néppolitikát diadalra juttatni. Ingadozásainak oka mindig az, hogy aggódó óvatossággal igyekszik kiküszöbölni a történelmi materializmus bizonyosságait és horderejét. Ezért minden érdeme és éleselméjűsége ellenére sem csatlakozhatunk korlátlanul hívei táborába, de mi is bízunk végzavai igazságában és diadalában: „az új áramlatok és pártok fokozatosan erősödnek és végül az egész modern társadalmat hullámaikba temetik el majd.”

Kosa Miklós.

Társadalomtudományi Társaság.

A Társadalomtudományi Társaság 1906. december hó elsején felolvasó ülést tartott, melyen dr. Doktor Sándor adott elő

A dajkadivatról társadalmi szempontból.

A dajkakérdést ma egészen az orvosok fóruma elé utalja a közfelfogás; az orvosi kar azonban oly kevés szigorúsággal kezelte eddig, hogy ma már valóságos divattá lett a dajkatartás. Így pedig olyan társadalmi kérdés lett immár belőle, mely nemcsak az orvosra tartozik. A módosabb nőnek elég ma pusztá szeszélye, olykor nevetséges babonás hiedelme ahhoz, hogy lemondjon a szoptatásról és bízza e hite szerint kellemetlen munkát fizetett dajkára. Évente ezerszámra vesznek így dajkát s a közvetítést ma már üzletté fejlesztette az élelmes vállalkozás.

E divat a legnagyobb mértékben antiszociális, mert mind a két érdekelt fél szempontjából ellenkezik a fejlődés törvényeivel.

A szoptatás olyan mélyreható életműködése a női szervezetnek, hogy elmulasztása okvetetlen csorbítja a nő épségét. Azonkívül fontos tényező az anyai szeretet kifejlődésében is, mely éneikül nem lesz olyan egészséges, hanem csak a kényeztető becézgetésben merül ki, túlságba csapong, nagy kárára a gyermeknek. Amíg szoptat a nő, kell, hogy annak éljen, egész életmódját ahhoz szabja; ezzel olyan üdvös fegyelmet ró reá a természet, melyre egyéniségének teljes kifejlődése végett egyenesen szüksége van; elmulasztása ezért kárára van anyának is, gyermekének is.

A másik fél még többet, veszít a dajkatartás mai divatja révén. Legtöbbet az elhagyatott gyermek, ki még nemrég rendszerint az anyjalcsinálók kezére került; ma talán állami gondozásba jut ugyan, de így is elveszti anyját s ezt nem pótolhatja semmi idegen gondozás. Nemcsak az anyatejet, az anyai szeretetet is elrabolják tőle azok, akiknek több a pénzök. Innen van, hogy még állami gondozás alatt is három annyi hal el belőlük, mint azokból, akiket anyjuk szoptat. Az anyának a vesztesége pedig az, hogy lealacsonyítja a mai divat. Az, aki tejét pénzért adja el, s a maga gyermekével nem sokat gondol, csakugyan nem tarthat számot becsülésre. Ki is vész a jobb érzés belőle és sok még úgy vélekedik, jó üzletet csinál; azért szívesen

ismételi is. Az anyai szeretet nemesítő hatását nem hogy megismerné, még amennyiben kezdődött is, elfojtja benne a mai divat.

Oka e divatnak az, hogy oly átmeneti időben élünk, amelyben a vallás már nem ad, s a természettudományok még nem adnak az embernek biztos zsinórmértéket az életre. Nem tudnak ma, mert nem tanultak a nők szenvedni. Ezért szeretnék kikerülni az anyai hivatással járó szenvedéseket is. Holott a szenvedés üdvös eszköz az ember fejlesztésére. Jobb is bátran vállalni és tűrni megtanulni, mert úgy se élhetjük ma le ez életet szenvedés nélkül. Kerülése gyávaságot s elpuhulást szül; ez pedig még jobban belesodorja az embert a szenvedések árházába. A mai leánynevelés épen csak természetes hivatására nem készíti a nőt, ezért nem csoda, ha betöltése terhére van.

Az orvosok aztán még fedezik ezt a ferdeséget azzal, hogy gyengeség, vérszegénység, idegesség ürügyén felmentik a fiatal anyát a szoptatás terhe alól. Sokszor egyenesen lebeszélnek róla. Az itt-ott felmerülő nehézségeknek nem tudják egyéb orvoslását, mint a teljes abbanahagyást s a dajkavételt.

Kivételes, ritka esetekben azonban a dajka csakugyan kikerülhetetlen. Mit tegyünk ilyenkor?

A dajkaságnak olyan módját kell találni, mely lehetővé teszi, hogy a dajka gyermekének a sorsát is biztosítsák. Ilyen pedig az, mely a régi világban nem is volt oly ritka, t. i. a tejtěstvérség. Gyermekestül vegye a módos asszony házába a dajkát, aki aztán szoptassa mind a két gyermeket. Tejének csak a felét adja el a szegény anya, mert nincs olyan ár, amellyel az egészet megfizethetnék. Hiszen az anyatej nemcsak tápláló anyagot jelent a szegény gyermeknek, hanem jelenti egyszersmind anyagtalanságát az anyai szeretetnek is, sokszor egyedüli útravalóját egész életére.

A dajkatartás mai divatja kizáróan az alacsonyabb emberi indulatokra van építve. Kényelemszeretet, gyávaság, elpuhultság, ezért hazudozás, számítás a másik embertársának nyomorúságára, kapzsiságára az egyik részen. Kapzsiság, kényelmes életre vágyakozás a másik részen. Természetellenes az egész helyzet. S innen van, hogy olyan sokszor nem megy a szoptatás sem; hogy nem válik be annyi sok dajka, aki a maga gyermekét szépen kezdte táplálni, s akit gondos vizsgálat után az orvos is jónak talált. A lelkiállapotnak kétségtelen hatása van a tejképződésre kedvező értelemben is, kedvezőtlenben is.

Egész más a helyzet akkor, ha a tejtěstvérség divatja szerint a maga gyermekét is szoptathatja a dajka. Szinte különösebb tisztelet tárgya lesz érte, s ennek fölemelő hatása alatt és gondtól menten, állandó lelki vidámságban meg is felel majd a hozzá fűzött várakozás-

nak. Nemcsak pénzt kap tehát a tejéért cserébe, hanem megbecsülést is, sőt azt a boldogságot, melyet az anyai szeretet ad, s melyből szinte kétszeresen veszi ki részét. Ezért majd nem is telhetetlenül követelődzik, hanem inkább arra törekszik, hogy lehető simán feleljen meg feladatának. A házhoz hála köti; gyermekét nem szégyenének, hanem örömének tekinti. Egészben nemesedik.

A dajkafogadó pedig az igazi jó cselekedet nemesítő hatását érzi. Részvétre gerjed, s meglátja a dajkában asszonytársát, akit most megtanul becsülni. Napról-napra látva, önkénytelen érdeklődéssel figyeli meg a két gyermek fejlődését, s új örömeket talál az összehasonlításban.

S végül a két gyermek között is bizonyára nem egyszer, igazi testvéri szeretet létesül majd. De enélkül is nyeresége lesz a módos gyerekeknek az, hogy kevesebb lesz a dajkaválság, a másiknak pedig az anyatej és anyai szeretet, melyen megerősödve mehet aztán állami gondozásba.

Szóval míg a mai dajkadivat mindenütt csak rombol, a jót, ahol magától jelentkezik is, csak elnyomja, addig ez újonnan ajánlott régi divat csak jóhatású minden irányban: az embert emeli, nemesíti, egyiket a másikhoz közelebb hozza. Nem hogy ellenkeznék tehát, hanem egyenesen összehangzásban van a társadalmi fejlődés céljaival.

Ha ellentételek hallatszottak ez új rendszerrel szemben, ezek csak a mai viszonyok között uralkodó bizalmatlanságból származnak. S akármi baj esetén a legrosszabb az lehet, hogy el kell bocsátani, meg kell változtatni a dajkát. De előre is bizonyos, hogy ritkábban lesz erre szükség, mint ma van.

S hogy ily kettős feladatra találkozik-e majd elég alkalmas dajka, erre a szakember azzal felel, hogy nem is sejtjük, mennyi akad majd olyan, egészen természetes viszonyok között; mennyi rejtett kincs van még, mint egy német orvos találóan mondja, anyatejben kiaknázatlanul.

Hogy sok esetben nehezebb lesz majd az ilyen dajkatartás, az lehet, de így lesz jó. Legyen a dajka csakugyan olyan kivétel, amilyen ritkán teszi megokolttá az igazi, fizikai szükség.

A nagy tetszéssel fogadott előadást Zigány Zoltán meleg szavakban köszönte meg a Társaság nevében.

* * *

Dr. Doktor Sándor úr előadásához dr. Dirner Gusztáv úr, a budapesti bábaképző igazgató tanára szíves volt megjegyzéseit írásban közölni a következőkben:

Mikor a minap olvastam, hogy a kormány védősége mellett tanácsot ültek a madarak védelméről, irigykedtem a verebekre, akikre ezentúl úgy látszik több gondot fordítanak majd, mint ahogy gondot

viselnek azokról az apró, meztelen emberverebeokról, akik a mi szülőházainkban, bábaiskoláinkban jönnek a világra s akiket anyjuk olyan sok esetben legzsengőbb korukban elhagy, mert dajkának megy.

A gyermekvédelem kérdése is megérdemelné, hogy még számos vonatkozásában tanácskozás és inkvizíció tárgya legyen a kormány védősége mellett is! Ilyen vonatkozása, még pedig a kérdés csiráját illető, fontos vonatkozása pl. a bábaügy és a dajkaügy.

Az utóbbinak magának is több oldala van, amelyet föl kell tární és meg kell világítani. Jól esik látni, hogy a *Társadalomtudományi Társaság* művelése körébe fogadta ezt a témát és köszönet illeti az előadót, hogy rövid idő alatt már második helyen lép sorompóba igazáért, nemes emberbaráti lelke egész hevületével küzdve érte. Küzdjön is tovább. Mert küzdeni és küzködni kell, ha itt reformot, sőt többet ennél, ha szanációt akarunk elérni. És a küzdelem nehéz lesz, nemcsak azért, mert a kérdésben az orvosok nem értenek egyet, hanem azért is, mert magánérdekek megszorításáról vagy csorbításáról is lesz szó.

Nagy baj, hogy az orvosok nem értenek egyet. A múlt hetekben az Orsz. Közegészségi Egyesületben dr. Torday Ferenc, a budapesti állami gyermekmenhely főorvosa, tehát nagyon illetékes férfiú, az orvosok kétféle álláspontját úgy jellemezte, hogy az egyik sor a dajkát szükséges jónak, a másik sora az orvosoknak szükséges rossznak tartja. O maga szükséges jónak deklarálta és ezzel szép előadásának egyébként nemes tendenciáját lerontotta; arról nem is szólva, hogy a dajkaközvetítés ügyét, az állami gyermekmenhelyen keresztül, a cselédközvetítő Mártha-Egyesület monopóliumává óhajtaná tenni.

Nem is akarok itt Tordayval vitázni; Doktor Sándor előadásához óhajtottam hozzászólni és kimondani, hogy én csak radikális orvoslással nézem gyógyíthatónak e rákfenét nemzetgazdaságunk testén. *Vulnus ense recidendum est.* Ezt a sebet karddal kell kivágni. Törvénnyel kell rendezni. Egy csapással meg volna oldva a kérdés: hogy minden anya maga szoptassa gyerekeit, ha nem szabadna dajkát fogadni. Mert hiába prédikálunk az anyáknak, hiába örvendezünk néha, hogy már „többen” szoptatnak, hogy már „divatos” kezd lenni az úri körökben is a szoptatás . . . Próbálná csak valaki összeállítani ennek a statisztikáját, ijesztő eredményre jutna. De nem is szükséges ez az újabb fáradság; készen van az 1 éven alul való gyermekek halálozásának rettenetes arányszáma; ez hű tükörképe annak, hogy hány anya hagyja el gyermekét, hogy emlőjén a másét növelje Júdás pénzen! Azt az ellenvetést, hogy a dajkatej nem nélkülözhető az anyatej pótlására, mert a „mesterséges” táplálás tehéntejjel még inkább növelné a gyermekek halálozását, nem lehet elfogadni, mert a mesterséges táplálás — amelyről én csak jót mondhatok — dajkatörvény esetén csak azoknak a csecsemőknek jutna, akiknek az anyjuk beteg vagy emlője alkalmatlan. Most jut mindazoknak, akiknek anyja dajkának megy. Dajkát pedig beteg vagy szoptatásra alkalmatlan anyáknak csak kicsi része tart; de tart a gazdag úri nő, aki oktanul felíti az egészségét, a szépségét, talán a keresetét (tanítónők, kereskedők nejei stb.), sokszor csak kényelmét, éjjeli nyugalmát, szabad forgását a társaságban vagy tudja Isten miféle bogarát.

Ha majd ezek ugyanilyen haszontalan okból gyerekeiket dajka híján mesterséges táplálásra fognák és náluk öltene a gyermekhalálozás nagyobb arányt — amiben azonban van okom kételkedni — akkor ez a halálozás mégsem növelné az általános gyermekhalálozási arányt, mert ezzel szemben a most dajkasorba állók magzatjainak halálozása csökkenne. Csökkenne, véleményem szerint, az egész gyermekhalálozási arány azért, mert aki szoptatni bír és csak kényelmi szempontokból óvakodik tőle, kétszer is meg fogja ezt gondolni, ha a mesterséges táplálásban nem bízunk. Ha pedig mégis mesterséges tápláláshoz folyamodik, akkor ép úgy mint az, aki csakugyan nem szoptathat és ma dajkát fogad, majd bizonyára gondosabban, több értelemmel és körültekintéssel, de több orvosi segítséggel is fogja végezni saját gyermeke mesterséges táplálását, mint azok, akik ma táplálják mesterségesen azoknak a gyermekeit, akik elhagyták szegényküket, mert dajkáknak mentek. A „gazdagok” mesterségesen táplált gyermekei közt, semmi kétség, ebből az okból (a mesterséges táplálkozás okából) a megbetegedés és a halálozás kicsi lesz, ha meg is engedem, hogy nagyobb lesz, mint ma dajkatejen; ezt bizonyítani nem kell. Azoknál, akik ma is a mesterséges táplálás kényszerűségéhez nyúlnak, mert dajkára nem telik, azontúl is változatlan lesz a gyermekek halálozása. De csökkenni fog, kell hogy csökkenjen azoknak a gyerekeknek halálozása, akiknek anyja majd többé nem megy dajkának, nem mehet, mert a törvény tiltja; hacsak tejtestvérnek nem fogadja el az ő gyermekét a dajkált gyermek, mert ezt a kivételt én is elfogadom, anélkül, hogy most bővebb fejtegetésébe bocsátkoznám.

A gyermekorvosok álláspontját tehát, akik ma a dajkák protektorai és ellenségei a tehéntejjel való mesterséges táplálásnak, azt az álláspontot, hogy: a dajka szükséges jó, merő tévedésnek tartom. Legfőleg az lesz igaz, hogy a gazdagok gyermekei közül több fog meghalni, mint eddig; de ezzel szemben a sokkalta több szegény gyermek közül több fog életben maradni, mint eddig! Pedig ez a fő. A statisztika, mely nem tesz különbséget rovataiban a gazdag és szegény közt, azt fogja mutatni, hogy az 1 éven alul való gyermekek halálozási aránya kisebb lett!

Még egy szemrehányást kell tennem orvostársaim némelyikének és azoknak a férjeknek, mamáknak és nagynénikéknek, akik olyan könnyen lefűjják vagy ellenzik a szoptatást, míglen a házasság, a terhesség ellen semmi kifogásuk nincs, azt szintén „szükséges jónak” tartják. Az emberi nem szaporodási folyamatának pedig a terhesség a nehezebb, esetleg ártalmasabb fele; ellenben annak kiegészítő, de szorosan hozzátartozó, természet-rendelte másik fele; a tejtermelés és szoptatás a könnyebbik, az edesebb, a boldogabb része. Én magam ezek szerint a dajkát szükségtelen rossznak mondom és „delendam esse censeo”.

Így tanítom ezt bábáimnak már évek óta. Most pedig a gyermekágyasok osztályán kifüggesztem majd a következő fölírást is, olvasható, nagy betűkkel:

„Minden anya a saját gyermekét szoptassa, ne a másét!

Dajkának menni vétek! Akinek nincs otthona, csecsemőjével együtt menjen innen egyenesen az állami gyermek-

menhelybe: *IX., Tűzoltó-utca*. Ott róla is, magzatjáról is gondoskodnak.”

Dajkát pedig klinikámról többé nem engedek választani és senki nek ilyen nem adok. Fájdalom, marad közvetítőhely és üzlet elég.

Ami e szigorú álláspontra szorít, az a meggyőződés, hogy a dajkák gyermekeinek 80%-a a mai rendszernek áldozatul esik.

Hasonlóképpen írásban közölte véleményét dr. Stein Fülöp úr a következőkben:

Az előadó érdekes fejtegetéseinek egy pontjára akarok csak reflektálni. Már az előadás címében is megtaláljuk ezt a kifejezést, dajkadivat és az előadó fejtegetéseiből mindvégig az tűnik ki, hogy azon körülmény, mely szerint az anyák nem maguk szoptatják gyermekeiket, az esetek túlnyomó többségében nem az anyák ebbéli képtelenségében, hanem a divatos felfogásban, részben a nők babonás hiedelmében, részben a módosabb nők szeszélyében vagy kényelemszeretében találja okát. Ezzel szemben Bunge, ki ezen kérdéssel az utolsó években behatóan foglalkozott, Európa minden országában kiküldött kérdőívei alapján megállapíthatta, hogy a nők azon része, kik szeszélyből, kényelemszeretéből, vagy más emberek, nem ritkán a házi orvos által táplált babonás hiedelemből nem maguk szoptatnak, aránylag véve csekély. Sokkal nagyobb azoknak a száma, kik gazdasági kényszerhelyzetükből kifolyólag nem szoptatnak és a civilizált országokban ezeknél is több azon nők száma, kik fizikailag képtelenek a szoptatásra, mert tejük mennyisége ehhez nem elegendő, vagy nem ritkán a normális szoptatási idő lefolyása előtt a tejelválasztás teljesen meg is szűnik. Bunge a beérkezett kérdőívek közül csak azokat vette figyelembe, melyekben kifejezetten a szoptatásra képes és kifejezetten képtelen nőkről volt szó és így 2051 eset közül 744 képes és 1307 képtelen nőt talált. Bunge a nők ebbéli képtelenségét degenerációs tünetnek magyarázza, mely más degenerációs tünetekkel — agy-, ideg-betegségekkel, tuberkulózissal, fogszúval etc. — karöltve jár, anyától leányra átöröklődik és amely az esetek többségében a szülők idült alkoholmérgezésében leli okát. Bunge ebbéli kutatásaiban továbbá egy nagyon érdekes eredményre jutott, melynek, minthogy számokkal nem illusztrálhatta művében, kifejezést nem adott és csak személyes ismerőseivel közölte. Azt tapasztalta ugyanis, hogy a teljesen egészséges nőket rendszerint a szoptatástól, minden orvosi és nem orvosi tanács és reábeszélés ellenére nem lehet visszatartani és hogy a nők ebbéli szeszélye, kényelemszeretete vagy könnyű engedékenysége már is degenerációs tünetnek tekinthető, mely a fentebb jelzett egyéb degenerációs tünetekkel karöltve jár.

Azon körülmény tehát, mely szerint a csecsemők mindig növekedő számban nem nyernek természetes táplálékot, nem annyira a divatban, hanem sokkal súlyosabb természetű momentumokban leli okát. Itt egy olyan társadalmi jelenséggel állunk szemben, mely elsősorban közvetlenül a gazdasági viszonyok, és másodszorban a pauperizmus és főcinkostársa, az alkoholizmus talaján

fejlődött degeneráció okoz. Bizonyára a szoptatásra való képtelenségnek vannak más előttünk még nem teljesen ismert okai is, ezeket azonban ismerjük és módunkban áll hatásukat céltudatos szociális működés által esetleg paralizálni, mindenesetre azonban enyhíteni. Igyekezzünk ezen okokat megszüntetni, és meg fogunk győződni, hogy úgy a dajkakereslet, mint a dajkakínálat, tehát a dajkadívat nagy mérvben csökkenni fog.

II.

A Társadalomtudományi Társaság 1906. dec. 15-én Pikler Gyula elnöklete alatt tartott felolvasó ülésén Zigány Zoltánnak

A munkáslakások gyakorlati megoldásához

című előadása került napi rendre.

Az előadó folyóiratunkban már kifejtett felfogása szerint*) reámutatott azokra az alapelvi megállapodásokra, amelyek a kis lakások reformja körül úgy a szakirodalom, mint a modern szociálpolitikai gyakorlat terén általánosan el vannak terjedve; azután kimutatta azt, hogy fővárosunkban a lakosságnak több mint $\frac{1}{3}$ része aggasztóan rossz, egészségtelenül zsúfolt lakásokban lakik s végre statisztikai adatokkal igazolta, hogy a fővárosban egyfelől nemcsak az építkezés csökken, hanem még ebben a megapadt építkezésben is egyre kevesbedik a kis lakások száma; másfelől pedig a lakosság egyre szaporodik. (1880—1904-ig a kislakások száma 28,3%-kal apadt, a lakosok száma pedig 119,3%-kal szaporodott. Ezekből az előzményekből következtette az előadó azt, hogy a fővárosban az üzletszerű építkezés sem mennyiségileg, sem minőségileg nem képes a kis lakások iránt nyilvánvaló közszükségletet kielégíteni és így az olcsó és egészséges kis lakásokról való gondoskodás Budapesten ezidőszerint közérdekű feladat.

Vázlatosan ismertette ezután az előadó a szociális községi politikának azokat a programmszerű teendőit, amelyeknek évek hosszú sorára előre kitervelt rendszerével a fővárosnak mai lakásínségén gyökeresen lehetne segíteni; röviden megjelölte a főváros szabályozási tervének, építési szabályzatának és közlekedési politikájának azokat a hibáit, amelyeknek célszerű megváltoztatása párosul a megtelő adókedvezményekkel, betterment-adózással és a közterhek arányosításával, évek hosszú sora múlva úgy a főváros belsejében, mint a perifériákon egészen

*) *L. Huszadik Század* 1906. októberi számának *Öt percent és ember-szeretet* című cikkét.

helyes mederben és arányos terjedelemben fokozná a mai helytelen és elégtelen üzleti építkezést.

A lakásínségnek mai égetően sürgős és nyomasztó problémája azonban nem várhat e bár gyökeres, de igen lassú orvoslásra: hanem gyors segedelmet követel és az előadó épen arra vállalkozott, hogy ennek a haladéktalanul lehetséges segedelemnek módjait és tényezőit ismertesse.

Részletes okfejtéssel igazolta, hogy a megindítandó akcióból úgy a jótékonytságot, mint a nyereszkezdést a legmerekvebben ki kell zárni és az egész vállalkozást szorosan a gazdasági élet keretei közé kell szorítani. Azután kimutatta az előadó, hogy; Budapesten ezidőszerint ki van zárva kis családi házaknak, avagy kottázás-telepeknek nagyobb arányú létesítése és így ezeket a tagadhatatlanul legkívánatosabb formájú kis lakásokat nem fogadhatjuk el a szóban forgó sürgős akció alapjául. Leküzdhetetlen akadályai ennek úgy a pénzügyi nehézségek, mint a mi drága és rossz közlekedésünk és végre a munkásoknak aránylag alacsony és kevés kivétellel bizonytalan keresete. Mindezek arra készítették az előadót, hogy a kis lakások reform-akciója számára a kis lakású bérházak és népszállók építését javasolja programmul, úgy azonban, hogy ez ingatlanok nyilvános számadásra köteles közhasznú társulatok kollektív tulajdonai legyenek.

A gyakorlati kivitel módja gyanánt azt ajánlotta az előadó, hogy az egész akciót a társadalmi önsegély széles erkölcsi alapjára helyezvén, közhasznú társaságokul olyan munkás-szövetkezeteket alapítsunk, amelyek nemcsak alapszabályaikban, hanem már alapítási tervezetükben megállapítják az 5%-os osztalék- maximumot, a nyereség-többlet visszatérítését, a nyilvános hatósági ellenőrzést és a tagok teljes autonómiáját.

Az ilyen közhasznú vállalatok számára az előadó szerint méltán lehet az államnak és a fővárosnak olyan támogatását várni, amely egyfelől az építési tőke megszerzését biztosítaná, másfelől pedig a kis lakások bérének csökkenését mozdítaná elő. Ily támogatások gyanánt a főváros minden áldozat nélkül megtehetné azt, hogy üresen álló telkeit öröképítési joggal előre meghatározott hosszabb időre bérbe adhatná ilyen közhasznú vállalatoknak olyan méltányos bérért, amely a telekérték mérsékelt kamatozását biztosítaná; azután akár a főváros, akár az állam szerezhethetne, vagy saját szakközegeivel kidolgoztathatna alkalmas építési terveket, költségvetéseket és jövedelem-számításokat; ugyancsak az állam vagy a főváros nyújthatná az építési tőkét alapítványaikból méltányos kamatláb mellett; vagy pedig megengedhetnék azt hogy az építési tőke jelzálogi biztosítására az örökbérbe adott tel-

kek leköttesse; esetleg garantálhatná az építési tőke amortizációját, de természetesen mindez esetekben úgy a felépítménynek, mint a bérjövödelmeknek olyan lekötését kellene megkívánnia az államnak s a fővárosnak, amely mellett minden károsodásuk teljesen ki volna zárva; végre az állam is, a főváros is adhatná az adók mérséklésének és a közszolgálatok arányosításának olyan kedvezményeit, amelyeknek kezdetleges makszimális tételei kétévenként úgy csökkenjenek, hogy állandósítandó minimális értékük az illető házak kezelési költségeit fedezze.

Míndek az támogatások nem kivételes kedvezmények, jótékony adományok gyanánt volnának egyes vállalatok számára nyújtandók: hanem mindezeket előre biztosítani kellene valamennyi olyan kis lakásokat építő vállalat számára, amely közhasznú voltát a megelőzők szerint igazolná. Ezt a felfogást úgy az állam, mint a főváros annál inkább realizálhatná, mert hiszen a szóbanforgó támogatások tetemesen nagyobb részben nem is kedvezmények, hanem részint későbbi bonifikációknak mai egyenértékei, részint az illető közpénztárakat nem érintő teherátíráások, részint pedig ma még nem létező és az akció sikere nélkül soha létre sem jövő közjövödelmeknek fiktív elengedései.

Az előadó összefoglalván javaslatait, kifejezi azt a véleményét, hogy az előadottak egyfelől gyakorlatilag kivihetők, másfelől pedig alkalmasak arra, hogy a főváros lakásinségén már a közel jövőben is tetemesen segítsenek. (Éljenzés.)

Pikler Gyula elnök köszönetet mondván az előadónak fáradozásáért, az ülés helyeslése mellett a társaságnak legközelebb tartandó vitaülésére tüzi ki az előadói javaslat következő sarkalatos tételeit:

- a) Nyilvános számadásra kötelezett közhasznú vállalatokra bízandó-e az akció?
- b) Szorosan a gazdasági élet keretei közt maradjon-e?
- c) Helyes-e a közhatósági támogatás iránt kifejtett óhajtás?
- d) Bérházak és népszállók, kollektív tulajdonjoggal, avagy családi házak és kottázs-telepek magántulajdonul volnának-e programmszerűen kezdeményezendők?

A vitaülés idejét a társaság a szokott módon fogja közzé tenni.

ATársadalomtudományi Társaság ez évi munkaprogramja.

A *Társadalomtudományi Társaság* ez évi munkássága középpontjába a következő kérdést helyezi:

A nagybirtok rendszerének szociális hatásai Magyarországon.

E kérdés tudományos tárgyalásának kitűzésénél a Társaság előtt az a szempont lebegett, hogy ma, mikor hazánkban és a külföldön egyaránt a nagybirtok problémája a tudósok és a szociálpolitikusok érdeklődését szinte példátlan erővel ragadja meg: a maga részéről is hozzájáruljon e nagyfontosságú kérdés tisztábahozatalához.

Természetesen első sorban nem azt tekintjük feladatunknak, hogy de lege ferenda konkrét javaslatokkal lépünk elő, mint inkább azt, hogy lehetőleg objektív és induktív kutatásokkal felderítsük a társadalmi tények ama jellegzetes összefüggéseit és törvényszerűségeit, melyek a nagybirtok gazdasági rendszerét kísérik. Ez összefüggéseket és törvényszerűségeket mindenekelőtt Magyarország életében fogjuk kimutatni, de nem fogjuk elmulasztani a külföld megfelelő jelenségeinek figyelemmel kísérését sem, mert hisz csakis a különböző társadalmak rokon szociális tüneményeinek összehasonlításából domborodhatik ki az az alapvető törvényszerűség, melyet a jelenségek egy bizonyos köre ural és amelyek ismerete nélkül a törvényhozó csupán a sötétben tapogatózhatik.

Kitűzött célunk elérése érdekében szükséges, hogy e kérdés feldolgozására kellő módszert alkalmazzunk. Ezért elhatároztuk, hogy annak különböző főszempontjai kifejtését külön-külön szakértő előadókra bizzuk és a vitát csak ezen memorandumok alapján fogjuk megnyitni, olyképen, hogy minden egyes, aki a vitában részt vesz, bizonyos keretek megtartására szorítkozzék. (Természetesen bárki több vagy az összes kérdésekhez is hozzászólhat.)

A feldolgozandó részletkérdések, melyek mindegyikére a Társaság külön előadót kért fel, a következők:

I. A nagybirtok történelmi fejlődése.

Előadó: Diner-Dénes József.

II. A nagybirtok rendszerének üzemi eredményei. (A nagybirtok technikai előnyei és hátrányai, képessége a fejlődő technológiához alkalmazkodni, eredményei általában és az egyes

művelési ágak szempontjából, megtakarításai emberben és fölszerelésben.)

Előadó: Diner-Dénes József.

III. *A nagybirtok hatása a közép- és kisbirtokra.*

Előadó: Dániel Arnold.

IV. *A nagybirtok hatása a munkabérekre és az általa foglalkoztatott egyének gazdasági, szellemi és erkölcsi fejlődésére.*

Előadó: Rácz Gyula.

V. *A nagybirtok hatása a vám- és adópolitikára, valamint az ipari fejlődésre.*

Előadó: Szende Pál.

VI. *A nagybirtok hatása a kereskedelemre.*

Előadó: Zigány Zoltán.

VII. *A nagybirtok telepítési politikája.*

Előadó: Zigány Zoltán.

VIII. *A nagybirtok hatása a jogi életre.*

Előadó: Ágoston Péter.

IX. *A nagybirtok hatása a társadalom ideológiai működésére. (Erkölc, vallás, irodalom, művészet.)*

Előadó: Harkányi Ede.

X. *Összefoglalás: a nagybirtok érdekegyezései és érdeellentétei a többi társadalmi osztályokkal. (Paraszság, polgárság, középirtokosság, haute finance, szabad foglalkozások, hivatalnokság, katonaság, mezőgazdasági és ipari proletariátus.)*

Előadó: Jászi Oszkár.

* * *

Valamennyi előadás a *Huszedik Század*-ban közzé fog tétetni, úgy hogy a vita már a kinyomatott előadások alapján fog megindulni. A vitában való részvétel módozatai annak idején fognak megállapíttatni.

A Huszadik Századnak a következő új könyveket küldték be. *)

- Lederer Béla: *Összegyűjtött munkai.*
Budapest. Franklin. 1906. 4 kötet. Ára 12 K.
- R. Gonnard: *L'Emigration européenne au XIXe siècle.*
Paris. Colin. 1906. Prix: 3 fr. 50.
- Harsányi Kálmán: *Új versek.*
Budapest, 1906. Ifj. Nagel Ottó. Ára 3 K.
- Madarász Emil és Bálint Aladár: *Város.*
Budapest, 1906. Világosság.
- Ifj. Móricz Pál: *Falusi zsidók.*
Debrecen, 1906.
- Dr. Gratz Gusztáv: *Nemzetközi Jog.*
Budapest, 1906. Stampfel. Ára 120 fillér.
- Wildner Ödön: *Nietzsche romantikus korszaka.*
Budapest, 1906. Politzer.
- Dr. Krausz Jakab: *Bevezetés a filozófiába.* I. rész.
Budapest, 1907. Hornyánszky.
- A magyar korona országainak balesetei az 1904. ipari évben.*
Budapest, 1906. Kiadja a kereskedelemügyi magy. kir. miniszter.
- Králik Lajos: *Görgey Arthur.*
Budapest, 1906. Franklin. Ára 2 K.
- Magyar statisztikai évkönyv. 1905.*
Budapest, 1906. Szerkeszti és kiadja a m. kir. közp. statisztikai hivatal.
- Georg Símmel: *Die Religion*   A *Die Gesellschaft* c. vállalatban.
Alexander Ular: *Die Politik*   Frankfurt a. M. 1906.
- Eduard Bernstein: *Der Streik*
- Dr. Grósz Menyhért: *A tuberkulózis elleni küzdelem módjai.*
Nagyvárad, 1906.
- Dr. Fülöp Zsigmond: *Az átöröklési probléma történeti fejlődése.*
Budapest, 1906. ifj. Nagel Ottó. Ára K. 1.60.
- Dr. Babarcsi Schwartz Ottó:
A korlátolt beszámíthatóság.
Budapest, 1906.

*) Eme munkák közül azokra, melyek szemlénket közelebről érdeklík, még visszatérünk.